जाग

वर्स २४ ◇ आंक ५ ◇ डिसेंबर १९९७

BEWARE

THEFT OF ELECTRICITY IS SHORT CIRCUIT TO JAIL NOW

- Indian Electricity Act 1910 has been amended.
- Theft of Energy is a cognizable offence and punishable by law with imprisonment upto 3 years.
- Anybody found tampering with meters or pilfering energy will suffer imprisonment. Escape by mere back billing is no more possible.
- Also persons aiding and abetting theft of energy face the same fate.

ELECTRICITY IS PRECIOUS TO THE NATION
HELP US TO DETECT

- Those who use Electricity by-passing the meter.
- Those who are paying less by tampering with meters.
- Those who possess illegal connections.

WE HAVE POLICE OFFICERS ATTACHED TO OUR FIELD OFFICES TO CARRY OUT SURPRISE INSPECTIONS AND ARREST THE CULPRITS

Please contact confidentally or phone to our nearest officers :

CHIEF ELECT. ENGINEER, PANAJI	224680 222354	SUPTD. ENGR. CIRCLE I, MARGAO	735139 735125
SUPDT. ENG. CIRCLE-II, PANAJI	226421	EX. ENG. ELEC. DIV. IV, MARGAO	735139 735125
VIGILANCE OFFICER, PANAJI	226022		
EX. ENG. DIV. I, PANAJI	222353 226421	EX. ENGR. ELEC. DIV. VI, MAPUSA	262671
EX. ENGR. ELEC. DIV. X, PONDA	312113 312194	EX. ENGR. ELEC. DIV. VII, CURCHOREM	650632
EX. ENGR. ELEC. DIV., BICHOLIM	362016	EX. ENG. ELEC. DIV. XI, VASCO	512986

ELECTRICITY DEPARTMENT

GOVT. OF GOA

जाग

र्स ४ ◇ आंक ५ ◇ डिसेंबर १९९७

पपी : रवीन्द्र केळेकार

वुी संपादपी : माधवी सरदेसाय

जाडावपी : सुमन्त केळेकार
प्रियोळ, म्हाड्डोळ, गोंय.

क्ष जुळणी : तन्वी ग्राफिक्स,
बी-०४, आषाढ, माडेल, मडगांव.

पी : प्रिंटआर्ट ऑफसेट् प्रिंटर्स,
कुंडय इंडस्ट्रियल इस्टेट, कुंडय, गोंय.

ह्या आंकांत

र्सुकी पटी : रु. ७५/-
द्यार्थ्यांखातीर : रु. ६०/-
ीन वर्सांची पटी : रु. २००/-

क वा ड्राफ्ट Jaag Monthly च्या नांवाचो आसचो.
ेक मडगांव भायले बँकेचो आसल्यार रकमेंत
रुपये अदीक जोडचे)

राचो नामो:
ाग म्हयनाळें
१-बी, सालदेल अपार्टमेन्ट्स
द साउदादिश, पाजीफोंड,
ांव – गोंय ४०३ ६०१.

कोळ आंकाचें मोल: रु. ७/-

नदर संपादप्याची

कोंकणी कोणें केली?

कोणें कोंकणीक साहित्य अकादेमींत व्हेली? कोणें तिका राजभाशेच्या पाटार व्हरून बसयली? कोणें आठवे वळेरेंत पावयली? कोंकणी कोणें केली?

एकलो म्हणटा आपणें. दुसरो म्हणटा आपणें.

पयर एकल्यान म्हाकाय आपणाले पंगतीक घेतलो आनी म्हळें, हाणेंय कोंकणी खातीर खूब कितें केलां.

गुजराती संत-कवी नरसिंह मेहताचें एक भजन आसा. तातूंत एक कडवें येता –

'हुं करुं, हुं करुं ए ज अज्ञानता
शकटनो भार जेम श्वान ताणे'

उबाळ्यांचे दीस आशिल्ले. एक सुणो एका रस्त्यार जीब भायर काडून हा हा करीत सावळी सोदीत उबो राविल्लो. अवचीत ताका बैलांचो एक गाडो येता तो दिश्टी पडलो. तो बेगिबेगीन धांवलो आनी गाड्या सकयल सावळेक वचून रावलो. गाडो मुखार चलत रावलो तसो तोवूय मुखार चलत गेलो. बरोच मुखार पावतकूच 'हांवें पळे, गाडो खंय मेरेन ओडून हाडलो तो' अशें आपणाकूच भासोवपाक लागलो.

आमचेंय अशेंच जाता. आमी थोडें भोव कितें करतात आनी मागीर आमीच सगळें केलें अशें खासा आमकांच दिसपाक लागता.

कोंकणी आमी करूंक ना.

कर्तुत्वां दोन तरांचीं आसतात. जण एकलो आपणा खातीर जें करता तें एके तरेचें, वैयक्तीक स्वरुपाचें. असल्या कर्तुत्वान आमच्यांनी साहित्य अकादेमीची तसरीप जोडूं येता, 'गोमंत शारदा' पुरस्काररूय जोडूं येता. ज्ञानपीठूय जोडूं येत. हाका व्यासंग जाय, साधना जाय, तपश्चर्या जाय. वैयक्तीक कर्तुत्वान आमच्यांनी खंयचेय संस्थेचो वा कॉर्पोरेशनाचो अध्यक्ष जावं येता. राज्यसभेचो मेम्बर जावं येता, राजदूत जावं येता, गर्वनरूय जावं येता. लटपटी खटपटी करूंक येवंक जाय.

ओपिनियन पोल वैयक्तीक कर्तुत्वान हाडूंक येना आनी वैयक्तीक कर्तुत्वान ओपिनियन पोल जिखुंकूय येना. लिपी नाशिल्ले, व्याकरण नाशिल्ले, साहित्य नाशिल्ले एके 'बोली' भाशेक वैयक्तीक कर्तुत्वान साहित्य अकादेमींत पावोवंक येना, राजभास करूंक येना. आठवे वळेरेंतूय व्हरूंक येना. असलीं कामां सामुहीक कर्तुत्वानूच जातात. धा जाणांच्या कर्तुत्वानूच असलीं कामां जावं येतात.

कोंकणीक आयज जी सुवात मेळ्ळ्या तिका धा जाणांच्या कर्तुत्वान मेळोवन दिल्या.

कितेंय हातांत धरतले म्हळ्यार हाताक पांच बोटां आसचीं पडटात. बोटां नाशिल्ल्या हातान कितेंच घट धरूंक येना. तशें, असलें कसलेंय सामुहीक कर्तुत्व करचें जाल्यार ताका पांच तरांच्या फाटबळाचो आधार जाय पडटा.

पयलो आदार कार्यकर्त्यांचो. कोंकणीक शेंकड्यांनी कार्यकर्ते मेळिल्ले. शेंकड्यांनी लोक गांवां गांवांनी कोंकणी खातीर वावुरताले. आमचे कडेन इतले कार्यकर्ते आशिल्ले की ते एकामेकांक वळखऽ लेगीत नाशिल्ले. आमकां इतले कार्यकर्ते मेळिल्ले हाचें कारण खासा आमीच कार्यकर्ते आशिल्ले. कोंकणी चळवळींत जे मुखार दिश्टी पडटाले तांचें रूप फुडाऱ्यांचें नाशिल्लें, कार्यकर्त्यांचें आशिल्लें.

दुसरो आधार विचारांचो. 'कोंकणी भाशेच्या जैता' पसून 'भौ भाशीक भारतांत भाशेच्या समाजशास्त्रा' मेरेनचो आर्विल्ल्या भास विज्ञानाचो घटमूट आधार कोंकणीक मेळिल्लो. ह्या आधारान सगळ्या कार्यकर्त्यांक प्रेरणा दिल्ली आनी कोंकणीक 'भास न्हय' म्हणटल्यांक सगळ्यांक आडवे घाल्ले.

तिसरो आधार 'वाट दाखोवप्यां'चो. केन्ना कितें करचें, कसलें पावल केन्ना उखलचें हें सांगपी कांय म्हालगडे आमचे मजगतीं आशिल्ले. ते सगळ्यांक वाट दाखयताले आनी आपुणूय खासा ते वाटे वयल्यान चलताले.

चौथो आधार सज्जनांचो. कोंकणीक घरच्या सगळ्या सज्जनांचो तर आधार आशिल्लोच. ते भायर, काकासाहेब कालेलकर, जवाहरलाल नेहरू, सुनीतिकुमार चटर्जी सारकेल्या 'दिग्गजां'चोय आधार मेळिल्लो.

पांचवो आधार लोकांचो. गोंय, कारवार, मंगळूर, कोची मेरेनचो सगळो कोंकणी समाज कोंकणी चळवळी फाटल्यान उबो आशिल्लो.

कोंकणी 'जाली' ती ह्या पांच फाटबळांक लागून. रवीन्द्र केळेकार, उदय भेंब्रो, पुंडलीक नायक हांकां लागून न्हय. आमी कोंकणी केली ह्या भ्रमांत कोणें रावचें न्हय.✲

✲ 'गोमंत शारदा पुरस्कार' घेतना केल्ल्या उलोवपांतलो एक वांटो.

पत्रकाराचें मिशन

सकाळीं पेपर वाचले बगर म्हजो दीस सुरू जायना. म्हजोच कित्याक, कोणाचोच सुरू जायना. काल सुटी आशिल्ली. म्हूण आयज पेपर आयले नात. धा एक मिणटां चुकिल्ले चुकिल्ले वरी जालें. मागीर म्हळें, चलता जातलें जग चलूंक जाय तशें. पेपर आयले नात म्हूण जग चलपाचें थांबपाचें ना. आनी हांव कामाक लागलों. काल सुरू केल्लो लेख पुरो करपा खातीर अभ्यासिकेंत वचून बसलों.

पुणून, मन विचित्र. तें पेपरां भोंवतणींच घुंवपाक लागलें. म्हळें, वाचपा सारकें खूब कितें कितें म्हज्या आरमारिंनी भरलां, तें वाचपाचें सोडून हांव सकाळचे पेपर कित्याक वाचतां ? कितें मेळटा म्हाका पेपर वाचून ? संवसारांत खंय कितें नवें घडलां हें जाणा जावन घेवपाची मनशाक उत्सुकताय आसता, बरें आसा. पुणून ही उत्सुकताय व्यसना सारकी जाता तेन्ना, खरें म्हळ्यार, हुसको जावंक जाय. खंय कोणें कोणाचो खून केलो, खंय कोणें दरवडो घालो, खंय कोणें कोणाचेर बलात्कार केलो, खंय कोणें कोणाक नाडलो, खंय कोण ॲक्सिडेंटांत मेलो -- असलें सगळें सकाळीं उठनाफुडें तकलेंत कित्याक कोंबूंक जाय ? पेपरांनी येतात त्यो चडश्यो असल्योच खबरी, थळाव्या जावं राष्ट्रीक, अंतरराष्ट्रीक पांवड्यावयल्यो. पेपर ह्यो खबरो हाडटात, बरें आसा. खंय कितें घडलें तें आमकां कळटा. पुणून, फुडाऱ्यांचीं जीं 'शापातां' ते हाडटात तीं आमी कित्याक वाचूंक जाय ? कोणाक कितें मेळटा तागेलीं हीं शापातां वाचून ? पेपर तीं छापतात कित्याक हेंच समजना. एका काळार ह्या देशांत लोकांचें प्रबोधन करपी, तांचीं मत्तां घडोवपी, तांकां प्रेरणा दिवन कामाक लावपी फुडारी आशिल्ले. आयज कोणूच नात. आयच्या आमच्या फुडाऱ्यांक सत्त्येवयल्यान पयस वचूं दी, कोण तांकां विचारपाचो ना.

असल्यांचीं मत्तां पेपरांनी कित्याक छापूंक जाय आनी आमी तीं कित्याक वाचूंक जाय ?

राजाजी निवृत्त जाले. सत्ये पसून पयस रावले. उपरांत 'स्वराज्य' नांवाच्या एका सप्तकी नेमाळ्यांत ते नेमान बरोवपाक लागले. चडशे प्रासंगिक प्रस्नांचेरूच बरयताले. लोक तर तें वाचतालेच; ते भायर, जवाहरलाल, कृपालानी, लोहिया, विनोबा, जेपी हेवूय मोटे उत्सुकतायेन वाचताले. 'राजाजी कितें म्हणटात' हें जाणा जावपाची उत्सुकताय देशांतल्या सगळ्या विचारवंतांक आसताली. इतलेंच न्हय, तर 'स्वराज्या'चो आंक उजवाडा येनाफुडें दुसऱ्या दिसा देशांत सगळीं खबरेपत्रां 'राजाजी अशें म्हणटात' अशें म्हणून तागेलें मत्त देशांत खांची कोनशांनी सगळेकडेन पावतीं करतालीं.

हाका 'नेतृत्व' म्हणटात. सत्येर नासलें तरूय तें लोकमत प्रभावी करीत रावता. राजाजींचे मुस्तींत लोकनेते मंत्री जाताले. आयज मंत्र्यांक लोक लोकनेते मानपाक लागल्यात.

केदो बदल घडून आयलो आमच्या रासवळ जिवितांत !

✲ ✲ ✲

पत्रकार विचावंतूच आसूंक जाय ह्या संस्कारांत म्हजी वाड जाल्या. पत्रकारा कडेन तागेली अशी एक खाशेली 'नदर' आसूंक जाय. ताचे कडेन एक विचारसरणी – एक ideology – आसूंक जाय. लोकांक ती पटोवपाचो ताणें यत्न करीत रावंक जाय. न्हिदिल्ल्यांक ताणें जागोवंक जाय. जागे जाल्ले भितरले भितर घुसमटूंक लागतात तेन्ना तांगेल्या घुसमटमारांक ताणें वाचा फोडूंक जाय. तांचें नेतृत्व करूंक जाय. तांकां वाट दाखोवंक जाय. तांकां विचार करूंक लावंक जाय. विचार कशे करचे तें शिकोवंक जाय. तांकां संस्कारी करूंक जाय. पत्रकार हो लोकसेवक आसूंक जाय, लोकशिक्षक आसूंक जाय, लोकनायकूय आसूंक जाय, असल्या मत्तांचो मनीस हांव. टिळक, आगरकर, गांधी, राजाजी सगळे हे जातिचे पत्रकार आशिल्ले. पत्रकार हेच जातिचे आसूंक जाय अशें मानपी हांव. हे जातिचे पत्रकारूच देशांतले ना जाले. कशे ना जाले, कोणें ना केले, समजना.

गूग बदललां जावंक जाय. स्वराज्या आदल्या युगांत idealism क म्हत्व आशिल्लें. स्वराज्या उपरांतच्या युगांत pragmatism क म्हत्व आयलें. ध्येयवाद फाटीं पडलो, वेव्हारवाद मुखार आयलो. गोंयच्याच एका पत्रकारान कांय वर्सां पयलीं स्पश्ट सांगिल्लें, 'आमचे पसून व्हडल्यो-श्यो उमेदी बाळगुपांत अर्थ ना. आमी आमच्या धनयांचीं सुणीं जावन पडल्यात. धनी 'हाचेर भोंक' म्हूण आमकां सांगता तेन्ना आमकां भोंकचें पडटा. 'चाब' म्हणटकूच चाबचें पडटा...' आतां सांगात, असले लोक जे 'अग्रलेख' बरयतात ते आमी कित्याक वाचूंक जाय ?

✲ ✲ ✲

फाटीं मणिपालाक गेल्लों. गोदूबायच्या दोळ्यांतली एक शीर तुटिल्ली. 'लेझर ट्रीटमेन्टा' खातीर वचचें पडिल्लें. एक दोन दिसांत परतूंक मेळटलें अशें दिशिल्लें. धा बारा दीस रावचें पडलें. धा बारा दीस पेपर वाचूंक मेळ्ळे नात. हॉस्पिटलांत पेपर येताले. पुणून कन्नड भाशेंतले येताले. म्हाका कन्नड येना. पुणून, म्हजें कांयच अडून उरलें ना. जगूय चलपाचें थांबलें ना.

वतना 'कबीर वचनावली' घेवन गेल्लों. बारा दीस हें एकूच पुस्तक वाचीत रावलों. ताचे पांचशें 'दोहे' वेंचून काडले, देडशें गितां वेगळीं काडलीं. म्हळें, घरा वतकूच हांचीं कोंकणी करतलों. पंचवीस वर्सां पेपर वाचून जें मेळूंक नाशिल्लें ताचेकूय लाख वांट्यांनी चड म्हाका ह्या धा बारा दिसांत कबीरान दिल्लें.

कबीर लोकीक नदरेन अन्नाडी. 'मसि कागद छुऔ नहीं, कलम गह्यो नहीं हाथ' अशें खासा तोच सांगता. ताका वाचूंक बरोवंक येनाशिल्लें. तरी आसतना, ताच्या नांवान उजवाडा आयिल्लीं सुमार सत्तर अंयशीं पुस्तकां बाजारांत मेळटात. तांतलीं खरीं ताचीं कितलीं आनी तागेल्या शिष्यांनी ताच्या नांवान बरोवन पसयल्लीं कितलीं, बुदवंतांक सांगूंक येना. 'बीजक' ताचो मुखेल ग्रंथ म्हूण खूब जाण मानतात. पुणून तोवूय ताचोच काय आनीक कोणाचो, हाचो बुदवंतांक दुबाव आसा. काशी नागरी प्रचारिणी सभेन दोन पुस्तकां उजवाडा हाडल्यांत. एक, श्यामसुंदर दासाचें 'कबीर ग्रंथावली' आनी दुसरें, अयोध्यासिंह उपाध्याय हांचें 'कबीर वचनावली'. जाणकारांनी हीं दोनूच 'प्रमाण' मानल्यांत. म्हजेकडेन उपाध्यायांचें 'वचनावली' आशिल्लें.

जारिप्रसाद द्विवेदींनी ह्या पुस्तकाची प्रस्तावना बरयल्या. हांव कबीराच्या ...त पडलों. हजारिबाबूंच्या उतरांनी 'सिर से पैर तक मस्त-मौला; स्वभाव ...क्कड, आदत से अक्खड; भक्त के सामने निरीह, भेषधारी के आगे ...; दिल के साफ, दिमाग के दुरुस्त; भीतर से कोमल, बाहर से कठोर... ...वतारी शक्ति और विश्वास लेकर वे पैदा हुए थे, युगप्रवर्तक की दृढता ...ं वर्तमान थी...' परंपरेन चलत आयिल्ल्यांतलें खूबशें मोडपाचें काळीज ...ूच तो जसो कितें जल्माक आयिल्ले वरी दिसलो. म्हाका ताचे भोंवतणी ... उंवाळचोसो दिसपाक लागलो.

...रा येवपाक भायर सरलों तेन्ना तकलेंत एक विचार घोळपाक लागलो. ... –

...कबीराचे मुस्तींत नेमाळीं नाशिल्लीं. दिसाळीं नाशिल्लीं. छापखानेय ...ल्ले. टीवी नाशिल्लो, रेडियो नाशिल्लो. तरूय, ताणें जें कितें सांगलें ...आयज पांच शतमानां उपरांत लेगीत म्हज्या हातांत पडटा. म्हाका पिशें ...ता. कित्याक लागून? सांगपा सारकें ताचेकडेन कितेंय तरी आशिल्लें ...णूच मू? आयज? आयच्या संवसारांत शेंकड्यांनी – न्हय, लाखांनी ...ळीं सद्दां उजवाडा येतात. कोणेंय कितेंय बरयलें जाल्यार तें रोखडें ...नूय येता. बरयल्लें, छापिल्लें संवसाराच्या ह्या तोंका कडल्यान त्या ... मेरेन खिणा भितर पावता. तरी आसतना उलयल्ल्या बरयल्ल्यांतलें ...ंच उरना, उलयना बरयना फुडेंच हवेंत विरून वता. कित्याक लागून? ...पा सारकें आयज कोणाच कडेन कांयच ना म्हुण्णूच मू?

...केदें अंतर पडलां आमच्या जिवितांत ह्या पांच शतमानांत! जग भायल्यान ...लें जितलें गिरेस्त जायत गेलां, तितलें तितलें भितरल्यान तें पोकळ ...त रावलां!

✲ ✲ ✲

...खूब जाण म्हणटात, आमच्या देशांत आनीक कितेंय आसूं वा नासूं, ...र स्वातंत्र्य आसा, उच्चार स्वातंत्र्य आसा. हीं दोन स्वातंत्र्यां आसात ...च देशाक सभ्य आनी संस्कारी म्हणूं येता. शंबरांतल्या एकाच मनशाक ...क चुकतात' अशें दिसलें जाल्यार लोकांची चूक दाखोवपाचो ताका ... जावंक जाय, मेकळीक मेळूंक जाय. भौसंख्य लोकां परस वेगळें कितेंय ... तो सांगता म्हूण ताचेर कोणाचेंच चेपण येवंक जायना, ताचे नोकरेचेर ... येवंक जायना. ताणें उलोवपाक बरोवपाक भियेवं जायना. लोकमताक ...स भियेलो जाल्यार लोकशायेचो प्राणूच गेलो म्हणूंक जाय. भौसंख्य ...ां परस मनशाक वेगळीं मत्तां मांडपाचो धीर जंय जाता थंयच लोकशाय ...ता, वाडटा, फुलता आनी फळटा. गांधी युगांत हे तरेचें स्वातंत्र्य देशांत ...तालें. नेहरू युगांतूय चल्लें. आयज चलता व्हय? दुबाव येवपाक लागला. ...रकरांक 'अहंमन्य' म्हळो म्हूण 'जाहीर माफी मागा' हे तरेच्यो धमक्यो ...न म्हाका कितल्योश्यो चिटी आयल्यात, फोनूय आयल्यात. 'गांधीहत्या ...ी सावरकर' म्हूण पुस्तक बरयन जाल्यार कितें जातलें? पयस खंय ... पळून वचपाचो प्रसंग म्हजेर आयले बगर रावपाचो ना व्हय? आंबेडकरांची ... करपी पुस्तकाचेर बंदी घालात म्हूण मागण्यो जातात त्यो आमी पळेनात ...? मात् कितें उस्तऱ्यां वता असलें कोणेंय बरयल्यार पुरो, हालिंसाराक ...ंच्यो 'भावना दुखावतात'. विचार-उच्चार स्वातंत्र्य ह्या देशांतलें इल्लें ...ं ना जावपाक लागलां.

...क गजाल सगळ्यांक मान्य करची पडटली–

...ध्येयवादाचें वातावरण परतें देशांत उबें केले बगर दुसऱ्यांच्या मत्तांची ... मनशांत जागी जावपाची आस्त ना. वेव्हारवादाच्या पांवड्यार देंवन ...वाद उबो करूंक येवपाचो ना. वेव्हारवादाक जेन्ना आमी ध्येयवादाच्या ...ड्यार चडोवंक पावतले तेन्नाच प्रसारमाध्यमांचो प्रभाव वाडटलो. आनी ...च जबाबदार वाचपी निर्माण जातले. वाचपी जबाबदार जातकूच पत्रकारूय ...बदार जातले. मागीर पेपर आयचे वरी फकत खुनांच्यो आनी दरवड्यांच्यो, अत्याचारांच्यो आनी बलात्कारांच्यो खबरो छापून खोशी रावचे नात. लोकांचें प्रबोधन करपाचो आनी तांकां संस्कारी करपाचो वावरूय तांच्या हातान जावंक पावतलो.

सायनच्यान बांद्र्या मेरेन – टॅक्सींत

बस फांतोडेर सायनाक पावली. सायनच्यान बांद्रा लागीं. म्हाका बांद्र्याक वचपाचें आशिल्लें. म्हूण हांगाच देंवलों.

बस थांबनाफुडें भुरूभुरू करून कांय तरणाटे बसी भोंवतणी एकठांय जाले. सामान देंवोवपाक कांय जाण वयर चडले. कांय जाण सकल रावन सामान देंवोवन घेवपाक लागले. कांय जाण देंवोवन सकल दवरिल्लें सामान टॅक्सींत व्हरून दवरपाक लागले. म्हजें एकूच बॅग. ल्हानशें. पुणून दोन दोन चार आनी दोन मेळून स रुपये म्हाका बॅग बसीवेलें टॅक्सींत पावतासर मेजून दिवचे पडले.

म्हळें, कितें करतलों? हांचोय बावड्यांचो गुन्यांव ना. गांवांत कामां नात म्हूण शारांत आयिल्ले. शारूय तांकां कामां दिवंक पावलें ना तेन्ना तांणीच कामां सोदून काडलीं. आमचें प्लॅनिंग साप् फेल जालां इतलोच अर्थ हाचो.

सायनच्यान बांद्र्याक वतना टॅक्सी धारावीच्यान वता. आशिया खंडांतली खंय ही सगळ्यांत व्हडली झोंपडपट्टी. झोंपडपट्टी पळेले बगर झोंपडपट्टी म्हळ्यार कितें तें कळपाचें ना. आनी झोंपडपट्टींत रावचें पडलें जाल्यार, बरोवन दवरात – नीत, आदर्श, तत्त्वां, मनीसपण, कित्याचेरूच तुमचो भावार्त उरपाचो ना. 'ह्यो सगळ्यो मिडल क्लास लक्झरीज' अशें म्हणून तुमीच त्यो मोखून भायर मारतले. 'आमकां कोंता येवपाच्यो न्हय' म्हणटले. जिविताकडेन पळोवपाची तुमची नदरूच बदलतली. परत घरा वचपाचें तुमच्या नशिबांत आयलें जाल्यार तुमी पळेतले, झोंपडपट्टींत पावल दवरिल्लें त्या वेळार तुमी आशिल्ले ते आयज झोंपडपट्टींतल्यान भायर सरतना उरूंक नात.

नरक म्हूण वेगळो आसचो ना. ह्या नरकांत कशे रावतात हे लोक, देव जाणां. म्हळें, हांकां आपणाल्या गांवांत कामां मेळिल्लीं जाल्यार हे लोक हांगा कित्याक मरूंक येतले आशिल्ले? तांकां गांवांतल्या गांवांत कामां दिवंक आमच्या 'प्लॅनरां'क आयलें ना. म्हूण, हे लोक गांव सोडून हांगा आयले. वा म्हणुंया, आमच्या 'प्लॅनरां'नी हांकां गांवांतले भायर काडून हांगा हाडले आनी ह्या नरकांत धुकलून उडयले. मुम्बय चलता ती व्हडल्या व्हडल्या बिल्डिंगांनी रावतात त्या धनवानांक लागून न्हय. हांकां लागून चलता. हे सगळे उठून घरा गेले जाल्यार मुम्बयचें एकूय काम सारकें चलचें ना. इतलेंय आसून बाबड्यांक ह्या नरकांत रावचें पडटा. तांकां रावपाक बरी सुवात दिवंक मुम्बयक येना.

कशें येतलें? आमचें प्लॅनिंगूच चुकलां.

आमच्या प्लॅनिंगाचें उजळ आंग सरकारी आंकड्यांतल्यान केन्ना केन्ना पळोवंक मेळिल्लें. टी.व्ही.रूय पळेल्लें. ताचें काळें आंग मुम्बयंत हे खेपे पावल दवरलां त्याच खिणा पसून चडांत चड दोळ्यांक खुपूंक लागलें.

आमचे फुडारी आमकां फटयतात.

आनी आमी? आमकां फटोवन घेतात.

येदीं व्हडलीं फटींगपणां ह्या सत्यवचनी रामाच्या आनी गांधीच्या देशांत चल्ल्यांत.

तकली निर्शेली. म्हणटासर फटक् करून उसळ्ळी. 'ना, अशें उपकारना... सगळें बदलूंक जाय' अशें म्हणून जग बदलपाक मुखार सरली. खंय खंय हेडपाक लागली. विशयूय बदलपाक लागली. सायनच्यान बांद्रा म्हळ्यार टॅक्सीन पंदरा वीस मिणटांची वाट. ह्या पंदरा वीस मिणटांत हांवें भितरले भितर मनांत दोन तीन पुस्तकांय बरोवन काडलीं.

तकलेचो वेग उजवाडाच्याय वेगा परस व्हड म्हणटात. लटीक न्हय.

हांव देशा भायर पावलां तो जपान आनी चीन ह्या दोन देशांनी. चीन पळोवन आयल्यार धा वर्सां आनी जपान पळेल्यार तीस. ह्या काळांत खूब बदल जाल्यात जातले थंय. 'लायफ-स्टायलीं'त जाला जातलो अशें दिसना. जिविताच्यो देखी, तरा त्योच आसतल्यो, ज्यो हांवें पळेल्ल्यो. जपानांत दोन म्हयने एका सारको भोंवलां. मोटारीन. केन्ना बसीन. केन्ना ट्रेनीन. केन्ना विमानान. खंयचेच कडेन – एअर पोर्टार, रेल्वे स्टेशनार, बस स्टँडार खंयच हमाल, कुली पळेलो ना. ओसाकाचे गाडयेंत आमचे वांगडा एक जाणटी बायलमनीस आशिल्ली. हॉस्पिटलांतल्यान डिस्चार्ज घेवन निकतीच आयिल्ली. वांगडा पूत आनी सून आशिल्लीं. जाणटेलेक देंवोवपाक पुता-सुनेवांगडा आमचो कांय पॅसेंजरांचो हातभार लागलो. मागीर तिका वील-चॅरीर बसोवन भायर व्हरपाक, भायर टॅक्सींत बसोवपाक पूत स्टेशनार आकाबो-सान सोदूंक लागलो. आकाबो-सान म्हळ्यार हमाल. हावा शिवा करून मेळ्ळो. ओसाका स्टेशनार स्टेशन-मास्तर एक. तसो आकाबो-सानूय एक. स्टेशन-मास्तराचो भेस चार चौगांसारको. आकाबो-सानाचो मात्सो नदरेंत भरता असलो. पळेल्यार तो स्टेशन मास्तराचो बॉस कसो दिसतालो. नांवूय आकाबो-सान. म्हळ्यार 'हमाल-बाब.' मराठींत 'हमाल साहेब'.

हो एक आडवाद सोडीत जाल्यार आकाबो-सानूय जपानांत आनीक खंयच पळेलो ना.

परिणामी, गाडयेंत भोंवपी जण एकलो आपणालें सामान आपुणूच उखलून चडटा, देंवता आनी आपणालें सामान आपणाकूच उखलचें पडटा जाल्ल्यान आपणाक उखलूंक येता तितलेंच सामान घेवन भोंवता. नाजाल्यार –

मुम्बयच्यान हालिंसाराक गाडयेन गोंयां येवंक ना. पयलीं येतालों तेन्ना पुण्याक गाडी बदलची पडटाली. एकएकलो गोंयकार तीन तीन चार चार ट्रंक घेवन येतालो. पुण्याचे हमाल म्हज्या एका बॅगाचेर नदर लेगीत घाली नाशिल्ले. म्हाकाच म्हजें बॅग उखलून व्हरचें पडटालें. म्हूण हांवूय म्हज्यान उखलूंक जातलें इतलेंच सामान घेवन भोंवंक शिकलों. आमकां गोंयकारांकूच म्हूण न्हय. हिन्दुस्तानांतल्या कोणाकूच कितलें सामान घेवन गाडयेंत चडचें, हें कोणेंच शिकयलें ना. कितलेंय घेवन भोंवले तरूय तांकां पर्वा दिसना. कित्याक, वचत थंय हमाल मेळटात. तीर्थयांत्रेक भायर सरात. तुमची सुवात रिझर्वड् आसली तरूय उरिल्ली सुवात दुसऱ्यान कोणे रिझर्व केल्ली आसतली आनी तो येतना घराच्यो वणटी सोडून अख्खें घर घेवन तीर्थयात्रेक भायर सरिल्लो पळोवंक मेळटलो.

हमालिच्या धंद्याचेरूच बंदी हाडूंक जाय अशें म्हजें मत्त जालां. नाजाल्यार आमची ही सुमारा भायर सामान घेवन भोंवपाची संवय मोडपाची ना.

जपानांत हांवें हमाल खंयच पळेलो ना तशी वावराडीय कोणागेर पळेली ना. हांव पावणों आशिल्लों किनोकुनिया कंपनिचो. ही कंपनी एक सुपरमार्केट चलयताली. सुपरमार्केटाचो धनी कितलो गिरेस्त आसतलो, अदमासूच केल्लो बरो. पुणून रावतालो मदल्या वर्गांतल्या चारचौग लोकांभाशेन. तागेलो क्लार्क रावतालो तसल्याच एका घरांत. क्लाकगिर वावराडी नाशिल्ली. तशी हागेरूय नाशिल्ली. आयदनां घांसपाचीं कामां घरचींच मनशां करतालीं. म्हूण, आयदनांय उण्यांत उणीं वापरतालीं. थंय वावराडी पळेली ती आमच्या देशांतले एकले 'शेठाणी'गेर. घोव मोतयांचो धंदो करपी. पयशे खूब आशिल्ले. पुणून संस्कार नाशिल्ले. हिन्दुस्तानांतले वरीच थंय रावतालीं – श्रीमंतिचें प्रदर्शन करून. तागेर वावराडी येताली दिसांतल्यान दोन खेपे – दनपारचें अर्द वर, सांजचें अर्द वर. आपणाले गाडयेन येताली, तेच गाडयेन वताली. पगार घेताली म्हयन्याक तेन्नाच्या तीन हजार रुपयाच्या मोलाचे 'यॅन'!

जपानान हमालांच्या आनी वावराड्यांच्या धंद्यांचेर बंदी घालूंक ना. प्लॅनिंगूच अशे तरेन केलां की कोणाक हमाली करची पडना, कोणाक वावराडी जावचें पडना. सगळ्यांक कामां दिल्यांत. 'मैं अपने बेटे को पढाऊंगा, सिखाऊंगा... बडा अफसर बनाऊंगा' अशें म्हणपाचो खंयच्याच बापायचेर प्रसंग येवंक दिवंक ना. 'अफसर' कोणाक करूंक नात. सगळ्यांक उत्पादना[k] कामां दिल्यांत. सगळ्यांक कामां मेळूंक जाय हे तरेनूच आपणालें उद्देगीकर[ण] केलां.

कामां दिवप हें प्लॅनिंगाचें मुळावें तत्त्व. फकत उत्पादनाचेर नदर दव[रप] हें न्हय, हें अर्थशास्त्र जपानान बेस बरें चलयलां.

जपान हो शारांचो देश. आमच्या देशांत आसात तसले गांव थंय नात. जे आसात ते शारांच्या उपनगरां सारके. 'सबर्बां' सारके. थंयसरल्या लोकांच 'लायफ-स्टायल' शारांतल्या लोकां सारकीच.

चीन शारांचो देश न्हय. तो आमच्या देशा सारकोच लाखांनी गांव आशिल्ल एक देश. शारां थंयूय आसात. आमच्या शारां सारकीं. कॅन्टोन तर बढ़ आमचे मुम्बय सारकें. पुणून चीनांतूय हांवें खंयच हमाल पळेले नात. वावराड्यो पळेल्यो नात. तें कित्याक, भंगीय हांवें थंय खंयच पळेले नात. तीन सप्तक भोंवलां हांव ह्या देशांत. गांवूय कितलेशेच पळेल्यात. एका शारांतल्यान दुसऱ्या शारांत वतना हांवें वाटेर मदींच गाडी थांबोवंक लायल्या आनी वा[टे] वयले गांवूय पळेल्यात. ल्हान ल्हान घरांचे गांव हे. गाडी थांबली जाल्यार भुरगीं भुरूभुरू करून पळोवपाक येतात तीं पळेल्यांत. दर एका घरा फाटल्यान संडास पळेला. स्वच्छ आनी निर्मळ. घरचीं मनशांच मळ काडटात आनी शेतांत पुरतात. मळ काडपाची आनी तो पुरपाची रितय बद्द आमच्या खंयच्याय गांधी आश्रमांसारकी. शास्त्र-शुद्ध. संडासांत दोन बालद्यो. एक मुखार, मुता खातीर. दुसरी फाटल्यान, मळा खातीर. मळाचे बालदेंत पोंदा आनी कडेक तण. ताचेर मातयेचो एक थर. मळाचेरूय माती. बालदी उखल्ली, लागसारच्या चरांत ओतली. भायले भायर ताचें 'भांगरा सारें' जाता. मुताच्या साऱ्याचें 'रुप्याचें सारें' जाता. इतलें मोलादीक सारें चीनी लोक फुकट वचूंक दिनात. असलें सारें मेळटकूच रासायनीक सारीं कोण वापरतलो? चीनी लोकांनी आपणाली जमीन ह्या सैमीक साऱ्यान सुपीक केल्या. हांवें एका गांवांत एकल्याक (दुभाषाच्या आधारान) अप्पासाहेब पटवर्धनाच्या 'गोपुरी' संडासाची खबर सांगली. म्हळें, असलो संडास आसतकूच सद्दां बालद्यो उखलच्यो पडनात. स म्हयने एक संडास वापरप. मळाचेर माती मात सद्दां घालप. स म्हयन्यांनी ताका तेंकून आशिल्लो दुसरो वापरप. हो भरून येतासर पयल्या संडासांत भांगराचें सारें तयार जावन मेळटा. खोऱ्यान तें काडचें आनी झाडांक दिवचें. जाका हांवें ह्या संडासांची खबर सांगली ताणें म्हाका प्रस्न केलो – 'तुमच्या देशांत हेच तरेचे संडास सगळेकडेन आसात?' कितें जाप दिवं? आमच्या पिरवळांत लेगीत सॅप्टिक टॅंकी आयल्यात म्हूण सांगूं? पणजे मडगांवां आयल्यात ताचें अजाप ना. पुणून पिरवळांत तांची गरज नाशिल्ली... पिरवळूय आतां 'सुधारूंक' लागलां म्हूण सांगूं? सॅप्टिक टॅंकी येवंक नाशिल्ल्यो ते मुस्तींत पिरवळच्या लोकांनी जळार पळोवंक नाशिल्लें... आतां घेऽ म्हूण जळारां जातात... 'सगळे कडेन अजून येवंक नात... खंय खंय आसात' इतलीच हांवें ताका जाप दिली आनी कानाक पीळ घालो. म्हळें, दुसऱ्यांक सुचोवण्यो करपाचीं असलीं पिशेपणां हे मुखार खंयच करप ना.

अवचीत एक विचित्र प्रस्न मुखार उबो रावलो. म्हळें, गांधी कांय हांगा पावूंक ना. कोण गांधीवादीय पाविल्ल्याचें आयकूंक ना. येवन गेल्यात जातले. पुणून बोधिधर्म बी जशे येवन हांगा राविल्ले तसो कोण येवन रावूंक ना. मागीर, जण एकल्यान आपणेच आपणालो हमाल जावंक जाय, आपणेच आपणाली वावराडी जावंक जाय, आपणेच आपणालो भंगी जावंक जाय – हमालिचें, वावराडेचें आनी भंग्याचें काम करपी वेगळे कोण आसूंक जायनात – हें ह्या लोकांक कोणें शिकयलें? चीन हो आमच्या देशा सारको आकांत लोकवसती आशिल्लो एक देश. हांव पावलां ताच्या धा वर्सां आदीं चीनाची लोकवसती शंबर कोटिंचेर पाविल्ली आनी थंयच थांबिल्ली. थिरावल्ली. शंबरांतले अंयशीं लोक गांवांतूच रावतात. पोटा खातीर गांव सोडून भायर

चो कोणाचेर प्रसंग येवंक जायना, जण एकल्याक गांवांतल्या गांवांत मेळूंक जाय, शेतकाम हें मुखेल काम आसूंक जाय आनी ह्या कामाक दिवपी दुसरे उद्देग ताचे भोंवतणी गिन्यां सारके चलूंक जाय, हें फुडान्यांक कोणें शिकयलें? चीनांत व्हडले व्हडले सगळ्या तरांचे बाने चलतात. पुणून गांवांतले धंदे तांणी ना करूंक नात. गांवांत -ल्हे.नूच उद्देग चलूंक जाय हें अर्थशास्त्र चीनाक कशें येवजलें? म्हाकाच जाप मेळ्ळी. तिवूय विचित्र मेळ्ळी. म्हळें, बुद्ध ज्या काळार स्तानांत काम करतालो, त्याच काळार हांगा कोन्फूत्सू काम करतालो. काळार ग्रीस देशांत सोक्रतीश् काम करतालो. तिगांकूय एकामेकांची नाशिल्ली. पुणून तिगांचीय उपदेस करपाची तरा एकूच आशिल्ली. तरेन ते लोकांक प्रस्न विचारताले आनी लोकांकडल्यान जापों काडून तांकां चिंतचें कशें तें शिकयताले. माओन गांधीकडल्यान कांयच घेवंक ांधीक जें येवजलें तें ताका खेरीत रितीन येवजलां. माओन मार्क्साकडल्यान विचार घेतलो. पुणून चीनी भुंयेंत रुजत असोच रोयलो. हाका लागून देश मार्क्सवादी जावंक पावलो. आमच्या मार्क्सवाद्यां भाशेन तो सप्लांट' केलो ना. आमच्या देशांत फकत मार्क्सवादीच मार्क्सवादी . देश मार्क्सवादी जावंक पावलो ना.

क्सी धारावी सोडून हायवे वेल्यान धांवपाक लागली. हवा बुरशीच शिल्ली. घाणी मारताल्यो. पुणून उकतें मळब दिश्टी पडलें. बांद्रा कॉलनी दिश्टी पडपाक लागली. ते बरोबर तकली तिसरेच कडेन धांवली. तिसरोच एक प्रस्न सोडोवपाक लागली. म्हळें, आमच्या देशा सारको तो देश संवसारांत खंयच पळोवंक मेळचो ना. आमच्या देशांतल्या लोकांक नाकडेन खंय वचचें हें कोणेंच केन्ना शिकयलें ना. उदक खंय आनी ल्या प्रमाणांत वापरचें, कोणेंच केन्ना सांगलें ना. घरांतलो कोयर खंय वचो, कोणाक खबर ना. आमी घर भितरल्यान निवळ दवरतले. घरा लो वाटार निवळ दवरतले म्हणपाचें खरेपण ना. ह्या देशांतल्या लोकांक ल्यांत पयलीं शिकोवंक जाय तें स्वच्छ कशें रावचें – घरा भोंवतणचो ार निवळ कसो दवरचो हेंच. म्हूण ताका सगळ्यांत पयलीं आपणालोच जावंक शिकोवंक जाय. आपुणूच आपणालो हमाल जावंक, आपुणूच पणाली वावराडी जावंक शिकोवंक जाय. ल्हानपणा पासून हें शिक्षण क जाय. म्हणटकूच, कितल्याश्याच सामंती संस्कारांतल्यान तो मेकळो ंक पावतलो. ताच्यो कितल्योश्यो बुरश्यो संवयो सुट्टल्यो. जीं कामां ी उणाक मानल्यांत तीं करपाक लागतकूच आमच्यांत कितलेशेच बदल न येतले. देशांत खंय तीन हजार जाती आसात. तांचेकूय तिपेटीन पोटजाती सात. त्या त्या जातिंचीं आनी पोटजातिंचीं कामां आमी थारायल्यांत आनी तांतलीं कांय कामां ऊंच कांय उणाक मानल्यांत. मनशां मनशां मजगतीं ऊंच उणाकपण दिश्टी पडटा तें तांच्या कामांक लागून तांकां दसलां. कामां कामां मजगतीं ऊंच उणाकपण आसूंक फावना. तें वचूंक जाय. म्हणटकूच मनशां मनशां मजगतचेंय ऊंच उणाकपण वतलें. ब्राह्मण ऊंच जातिचे म्हूण तेवूय मानताले. दुसरेय – ब्राह्मण न्हय तेवूय – मानताले. हांणी ब्राह्मणांचो दुस्वास केलो. ब्राह्मणपणाचो केन्ना केलो ना. परिणामी, ब्राह्मण जावपाचोच हावेस ब्राह्मण न्हय तांणी मनांत बाळगिलो. संद मेळनाफुडें सगळे ब्राह्मण जावपाचो यत्न करपाक लागले. शिक्षण सगळ्यांक मेळूंक लागिल्ल्यान आयज शिकिल्ले सगळेच ब्राह्मण जाल्यात. म्हणुंया, नव-ब्राह्मण जाल्यात. जावंक जाय आशिल्लें उरफाटें – जीं कामां आयजवेर आमी उणाक लेखलीं तींच ब्राह्मणांनी करूंक जाय आशिल्लीं. त्या कामांचें व्हडपण वाडटलें आशिल्लें. आनी दुसऱ्यां कडल्यान आपणालीं कामां करून घेवपाची, आपणालीं कामां करतात तांकां उणाक लेखपाचीं, तांचेर शेक चलोवपाची संवयूच ना जावन पडटली आशिल्ली. जाती-वेवस्ताच मोडून पडटली आशिल्ली.

हांवें आश्रमांत जयप्रकाश नारायणांक संडास निवळ करतना पळेल्ले. राजेंद्रबाबूंक नळा सकल बसून पुडवें उमळटना पळेल्ले. (राष्ट्रपती जाले उपरांतूय तांची ही संवय उरल्या) किशोरलालभाईंक घरकान्नी म्हऱ्यांत बसून रोटयो लाट्टना पळेल्ले. मनीस जेन्ना असले तरेचीं 'उणाक' कामां करपाक लागता तेन्ना ताका खंयचेंच काम उणाक दिसना. ताच्यांत कितलेशे बदल घडून येतात. ताच्यो संवयोय बदलतात.

आनी मागीर तकलीय 'विज्ञानीक' तरेन काम करपाक लागता.

म्हणटासर घर आयलें. हांवें टॅक्सी थांबयली. टॅक्सिचे पयशे फारीक करून दत्तारामाच्या फ्लॅटाची बॅल वाजयली. म्हाका पळोवन ताका अजाप जालें. 'आरे! तूं?'

'हय... यो, यो म्हणटालो न्हय? आयलों...'

'कितल्या दिसां खातीर आयला?'

'आयिल्लों पांच सात दिसां खातीर. पुणून सायनच्यान हांगा ये मेरेन वाटेर तकलेंत जें घोळ्ळें तें बरोवन काडपाक दोन तीन म्हयने तरी रावचें पडटलें.' हांवें जाप दिली.

'राव... तीन न्हय, स म्हयने राव... तुका जाय जाय तें हाडून दितां. कागदाचें रीम हाडून दितां. पेनां हाडून दितां आनी तूं मागता तीं संदर्भ पुस्तकां हाडून दितां', ताणें खोश्शी जावन म्हळें.

रावंक जाय आशिल्लें. पुणून, कितें करूं? बरयतलों म्हळ्यार म्हाका तेंच मेज जाय. तेंच कदेल जाय. तेंच वातावरण जाय. मुम्बय दिल्लींत हांव 'हॉलिडे' मुडांत आसतां. थंय कांयच बरोवन जायना.

* * *

ऽसाद

स्कार,

'म्हजो वावर म्हजीं उतरां' ह्या योजनापूर्वक सुरू केल्ल्या सदरांतलो बाब एरीक फेर्नांदीश हांचो 'कुंभार – एक कुशल वेवसायीक' हो म्हायतीन ट भरिल्लो लेख वाचलो. म्हजीं तांकां परबीं.

नम: कुलालेभ्य: म्हणून कुंभार स्वरुपांतल्या रुद्रांक नमस्कार करतात तें ओगीच न्हय... जात्रेक दिवजां तशींच संक्रांतीक 'सुगडां'य कुंभारूच दिता. ाड', 'बुडकुलो' बी शब्द लेखांत येवंक नात.

साबार तरांचीं आयदनां बाजारांत आयल्यांत हें खरें. प्लास्टिकाचीं आयल्यांत ताचो राग येता.

कांय म्हणी: 'कुंभाराक मडकें धड ना', 'कुळणें, मडकी वाऱ्यार; गांव गांवकाराच्या मड्यार'.

अश्यो आनीक म्हणी फेर्नांदीशांक खबर आसल्यार कळोवच्यो.

बरें मागून,

तुमचो

मनोहर पै धुंगट

मुंबय

भुरग्यांलो खेळ

शीला कोळंबकार

मे म्हयनो. दनपार. वोताचो रखरख. मळबांत धवींच आनी कार्सेगाद निळीं कुपां आयल्यांत. तांकां पळेन दिसता. पूण दनपारचो हुलोप बाल्कनींत रावंक दिना. कितें करचें, कांय कळना. न्हिदूंक गेल्यार न्हीद येना. जेवंक गेल्यार जेवीन दिसना. लागता ती फक्कत तान...

अशा वेळार दारार कोणें तरी टकटक केलें. दार उगडून पळेत जाल्यार बिल्डिंगेंतलीं भुरगीं. भुरगीं म्हळ्यार कोण केजींत शिकपी, कोण पयलेंत गेल्लीं, जाल्यार कोण दुसरेंत.

'आण्टी, आमी मात्सो वेळ तुमगेर खेळूं?' तांणी विचारलें. तांच्यो निरागस नदरो पळोवन 'ना' म्हणूंक बरें दिसलें ना. तीं भितर आयलीं.

दिसलें, भुरगींच तीं... खेळटलीं तीं मातशीं आनी वतलीं आपआपल्या घरा... म्हजोय तितलोच टायम पास.

'तुमी जेवलीं?' हांवें तांकां विचारलें.

'हय आण्टी... आण्टी तूं जेवली?'

'हय', हांवें म्हळें. 'तुमी खेळात. हांव पुस्तक वाचतां.'

तीं खेळूंक लागलीं. हांव पुस्तक वाचूंक लागलें. पुस्तक वाचतां वाचतां म्हाका न्हीद येवंक लागली. हांवें भुरग्यांक म्हळें, 'तुमी खेळ्ळीं तितलें पुरो. आतां घरा वचात. म्हाका न्हीद आयल्या.'

'आण्टी, कितलीं वरां जालीं?'

'अडेज.'

'बापाय! आतां आमी घरा वचनात. हांगाच खेळटात.'

'कित्याक?'

'मम्मीन आमी भायर सरून वतनाच सांगिल्लें, भायर खेळूंक वतात जाल्यार वचात. पूण दोना प्रयलीं घरा येयात. उपरांत आयल्यार दार उघडचिना.'

'कित्याक?'

'मम्मीक आज सुटी. मम्मी न्हिदल्या न्ही? तिका कशें उठोवप?'

शाणी पोरां! म्हणजे आतां हांची मम्मी उठसर हांव जागें! म्हजे न्हिदेचें पडलें पाड!

'पूण आण्टी, तूं भियेनाका! तूं हांगा न्हीद. आमी ते दुसरे कुडींत खेळटां. आमी आवाज करी नासतना खेळटां.' तांणी म्हाका सांगलें. हांचेकडेन कितें पातयेवं येता? हांवूय बी तांचे वांगडा ते कुडींत गेलें. ते कुडींत हांवें टीव्ही चालू केलो. पोन्नीं हिंदी पदां लागिल्लीं.

'आंवय! आण्टी, हीं असलीं कसलीं पदां तूं आयकता?' एकल्यान म्हळें.

'ए, अशें म्हणूं नये. तीं आण्टील्या तेंपावेलीं पदां. आमकां आतांचीं पदां आवडटात. आमी जाण्टीं जालीं आनी आमचे परस ल्हान भुरगीं आयलीं म्हणटकच आमचीं पदां तांकां आवडचीं नात.'

हीं पोरां कितें उलयलीं तें समजूंक म्हाका एक मिनीट लागलें.

'आण्टी, तान लागली. उदक दी.' एकल्याक तान लागली काय सगळ्यांक तान लागता. आनी आतां हांकां परती परती तान लागपाची. तितलेंच उदकाचे पेले धुवपाचो त्रास.

'आण्टी, आमी तुगेले शोकेसींतलीं खेळणीं खेळपाक घेवं?'

हांवें तांकां शोकेसींतलीं खेळणीं खेळूंक दिलीं. शोकेसींत बरीं खेळणीं आसात. गॅस, गॅसाची शेगडी, ग्रायंडर, रांदचीं वाडचीं सगळीं खेळणीं. तांणी तीं खेळणीं काडलीं आनी खेळ मांडलो. शोकेसींत एक खोडू आशिल्लो. तो खोडू घेवन तांणी जमनीर खण काडले. 'ही रांदची कूड, ही न्हिदपाची कूड, हें मान्नें, हो ड्रॉइंग रूम, ही बाल्कनी.'

रोहन पपा जालो. प्रिया ममी. राजी तांची चली. आनी रोहित, दिपा, पपू तांचे शेजारी. हांवें म्हळें, 'हांवूय येतां तुमचे बरोबर खेळूंक.' तांणी मोठे उमेदीन म्हाका खेळूंक घेतलें.

'आण्टी, आण्टी, तूं आजी जा.' तांणी म्हाका सांगलें.

'आनी आण्टी, तूं आतां आजी. म्हणटकीच तूं म्हातारी. दुयेंत. तुवें फक्कत खाटीर बसून रावंक जाय. उठूंक उपकरना.'

'कित्याक गो बाये?'

'आमची आजी खंय उठ्ठा? आनी उठली जाल्यार म्हजी ममी तिका ते कुडींतल्यान भायर येवंक खंय दिता?'

'म्हळ्यार तुजी आजी भितल्ले कुडींतूच आसता?'

'हय तर!'

'थंय बसून ती कितें करता?'

'थंय बसून ती रडत आसता.'

'कित्याक?'

'ममी म्हणटा वैजिणीन तिगेल्या दोळ्यांक शेक मारूंक ना. पूण ममी भायर सरून गेल्ली आसता तेन्ना पपा तिका भायले कुडींत हाडून बसयता आनी टीव्ही लावन दिता.'

हांव आजी जावन खाटीर बसतां.

मागीर प्रिया म्हळ्यार ममी रांदता. रांदतना तें राजीक सांगता, 'राजी, शिकूंक बस. तुगेलो होमवर्क कर. बरो वयर नंबर हाड. शिकूं नाशिल्ल्या मनशाक ह्या जगांत निस्तर काडूंक जावचें ना.' ममी कुकर लायता. भाजी, चपाती करता. दाळीक फोडणां घालता. मागीर ममी ऑर्द सोडटा, 'राजी, पपाक जेवंक यो म्हूण सांग'. राजी 'पपा' म्हूण भायर सरता.

'हें आनीक एक पिसांट... आगो, तूं थंयच्यान खंय वता? थंय रिस्क आसा ती तुका दिसना? ती रिस्क म्हळ्यार वणत. ते वण्टींल्यान तूं भायर वतलें? दाराची सुवात उगडी आसा थंयच्यान वच.'

राजी फाटीं परतता आनी दारांतल्यान भायर सरता.

'पपा, पपा, तुका ममी जेवंक आपयता.'

पपा जाल्लो रोहन पेपर वाचीत बसला.

पा, जेवंक चल'. राजी सांगता. पपा बशिल्ले सुवातेवेल्यान हालना. तर वता.

'प्रिया, अं... अं... ममी, पपा जेवंक यो म्हळ्यार येना.'

'यकलां?' — ममी भितरल्यान आड्डता.

'तिं गो?'

'वंक येयात म्हळ्यार...'

'आनी कितें बाये! पेपर लेगीत वाचूंक दिना.'

'शें त्या पेपराक कितें भांगर लागलां देवाक खबर! खावची जेवची शुद्ध हांकां उरना बाये... आतां तुमी जेवंक येतात काय ना?'

'तां बाये...' अशें म्हणून पपा जाल्लो रोहन पेपर आपटीत उठटा.

'वंक यो म्हळें म्हणटकीच येवन बसले आपले ते मेजार! तुमी हातपांय आनी तुवें गो राजी? चलात पयलीं हातपांय धुवन येयात.'

दोगांय मान्न्यांत वतात. हातपांय धुल्लेवरी करून जेवंक बसतात. ांकां वाडून दिता. 'आण्टी, तूं आजी न्ही? तूं म्हण तुकाय भूक ता म्हूण!'

मीर हांवें म्हळें, 'म्हाका वाडिना? म्हाकाय भूक लागल्या.'

'र! हे म्हातारेक सगळ्यांत पयलीं भूक लागता.'

'गो, जाण्टी ती. दी तिका पयलीं वाडून.'

'मकां कितें दिसता, हांव तिका उपाशीं दवरतां म्हूण! वाडटां तिका. आवयचो कळवळो कितलो तर!'

'जे आवयचो कळवळो म्हाका आसचो ना जाल्यार कोणाक आसतलो? तुजे आवयचो कळवळो ना? तुजे आवयक कितें जालां म्हूण कळ्ळ्यार आमकां हांगा उबंतेर उडोवन तूं धांवत वचना तिचे म्हन्यांत?'

पळयात! खबरदार म्हजे आईविशीं एक उतर काडल्यार! म्हज्या ची सगळी उस्तवारी म्हजे आईन केल्या. तुमचे न्हय! भुरगीं ल्हान ना आमचे म्हन्यांत येवन राव म्हळ्यार आयली ना. तेन्ना तिका लो पूत येवजलो. धाकले सुनेन बरें केलें. आपलीं भुरगीं व्हड जातासर दवरून घेतली. आनी जाण्टी जातकीच तिका म्हज्या गळ्यांत बांदली... ले स सोड, चार म्हयने तरी ताणें हिका आपले म्हन्यांत व्हरून यार जायना? आमगेर हांगा सुवात लेगीत ना. थंय तांचो केदो आसा... बरें, ही आयल्या ती आयल्या... आयल्या तिवूय बी सगळें शिंगर धुवेक दिवन आयल्या... धाकलो पूत आयलो काय कशी फुलता ताणें हातार चारपांचशें तेंकयले काय कितली खुश जाता ती!...'

'आगो, कितें उलयतलें तूं? म्हजो भाव तिका पयशे दिता ते तूंच घेना? आनी भांगराचें म्हणशीत जाल्यार तिच्या गळ्यांतली कंठी हातांतली पाटली तुकाच मेळटली न्ही?'

'मेळटली म्हणजे? हांव सोडटां काय कितें? आनी कितें हो, हिका ची कसली गरज? पोटली बांदून दवरून वयर वतना घेवन वतली कितें?'

अशें म्हणून कितें कितें बडबडत ताणें एक पेपर, म्हळ्यार जेवणाचें म्हजे म्हन्यांत आपटिलें. 'घे! गीळ!' ताणें म्हळें.

'ममी, म्हाका पापड जाय.' राजीन म्हळें.

'राव आं शाण्या, तुका दितां पापड.' ममीन म्हळें.

'म्हाकाय पापड जाय.' हांवें, म्हळ्यार आजयेन म्हळें.

'पापड आनी तुका? आनी तुजें बी.पी. वाडलें जाल्यार कोण म्हजो काडटलो? कांय नाका पापड बिपड.' ममीन म्हळें. ताणें शेगडेर करून पापड भाजिल्लेवरी करून राजीक दिलो.

'ममी, म्हाका आनी एक पापड जाय.' राजीन अशें म्हणटकीच ममी रांदचे कुडींत गेली. राजीन आपल्या हातांतलो पापड मोडिल्ले करून एक अर्द म्हाका दिलें.

'आज्जे, हो घे पापड. लिपय तो बेगीन. ममी येता दिसता.'...

'आगो, तूं म्हजे आईक पापड कित्याक दिना?'

'तुमचे आवयक दोतोरान पापड आनी लोणचें दिवं नाका म्हळां. तिका प्रेसांवाचें आसा न्ही? दोतोरान सांगिल्लें आयकूं नाका?' ममीन विचारलें.

'दोतोरान सांगिल्लें तिका फ्रुटां खावंक दी म्हूण! तीं तूं तिका खंय दिता? प्रेसांवाच्यो गुळयो सोंपल्यो जाल्यार तुका त्यो हाडूंक याद उरना. तेन्ना तुका दोतोराली याद जायना? आगो, ती म्हातारी जाल्या आतां. केन्ना कुट्ट करत सांगूं नज. जाण्टेल्यांचे जिबेक कितें कितें खायन दिसता. दोतोरान नाका म्हळें म्हूण कितें जालें? तिका कितें खायन दिसता तें करून घाल तिका.' पपान म्हळें.

'तिका कितें खायन दिसता खबर आसा तुमकां? ती म्हाका खातली आनी मागिरूच मरतली.'

तीं सगळीं जेवतात. हांवूय बी जेविल्ले वरी करतां.

'जेवतकीच तुमी सिगार फुंकीत बसूं नाकात. आनी हें पळेयात, ऑफिसाक वतना राजीक शाळेंत पायात. येतना परथून ताका घेवन येयात. आनी भाजीय बी तुमीच घेवन येयात.' ममीन म्हळें.

'आनी तूं घरा बसून रावतलें? तुका नोकरी ना. घराच बसून आसा. घरचीं कामां तरी कर. तितलोच म्हाका सुटको.' पपान म्हळें.

'ए रोहन, अशें कितें उलयता रे तूं? तूं पपा. हांव ममी. आनी हांव घरा बसून ना. हांवूय बी नोकरी करतां. कळ्ळें मरे? आतां तुवें म्हाका म्हणप, नोकरी सोड म्हूण!' प्रियान सांगलें.

'आनी रोहन, तुवें प्रियाच्या मैत्रिणीक बी कितें कितें म्हणूंक जाय. म्हजो पपा म्हजे ममीचे मैत्रिणीक कितें कितें म्हणटा. मागीर ममी कितली तापता म्हूण सांगूं?' राजीन रोहनाक सांगलें.

'बरें तर प्रिया, आतां हांव तुका नोकरी सोड म्हूण सांगतां.' रोहनान म्हळें. रोहनान कितें म्हणचे पयलींच प्रियान म्हळें, 'आयकलां, राजीची वॉटर बॅग मात्शी भरात पळोवया.'

'शी! असलीं बायलांचीं कामां हांव करचोंना आं.' पपान म्हळें.

'आतां हांव कितें कितें म्हूण करूं? रांदूं, राजीची तयारी करूं, ऑफिसांत वचूं काय आनी कितें करूं? म्हाका कितें चार हात आसात?' ममीन म्हळें.

'तुका नोकरी कोण कर म्हणटा? नोकरी सोड. म्हाका भरपूर पगार आसा. हो फ्लॅट आसा. आमचो अपुरबायेचो एकलोच चलो. तो लग्न जालो काय रावतलो हांगा! आमी गांवांत वचून राबुंया. तूं सुसेगाद घरा राव. घर बरें करून सांबाळ.' पपा जाल्ल्या रोहनान म्हळें.

'पिसो मरे तूं रोहन. राजी आमची चली न्ही रे? आनी हो मदींच चलो खंयच्यान आयलो?' प्रियान म्हळें.

'आगो, म्हजो डॅडी म्हजे मॉंक अशें म्हणटा.' रोहनान सांगलें.

'म्हजोय पपा तशेंच म्हणटा म्हजे ममीक.' इतलो वेळ पयस बसून तांचो खेळ पळोवपी रोहितान म्हळें.

'रोहित, आतां तूं पपा जा. राजी तूं ममी. हांव आनी रोहन तुमचीं भुरगीं. रोहित, तूं येता मरे खेळूंक?' प्रियान विचारलें.

आतां रोहितय फुल्लो. नव्यान डाव सुरू जालो. रोहित पपा, धाकलें राजी ममी आनी रोहन, प्रिया तांचीं भुरगीं. तांचो खेळ सुरू जालो. 'आनी हांव रे? हांव परथून आजी जावं?' हांवें विचारलें.

'आण्टी, तूं आजी जा. पूण आतां जाल्ली तसली रडपी आजी न्हय. तूं आजी, म्हळ्यार तुवें पपाक, ममीक तापोवन काडूंक जाय. कळ्ळें तुका?' रोहितान म्हाका विचारलें.

'ना मरे. म्हाका कांय कळूंक ना. तापोवन काडप म्हळ्यार कितें करप हांवें?' हांवें तांकां विचारलें.

'म्हळ्यार, तुका पपा ममीन कितेंय म्हळें जाल्यार तुवें म्हणपाचें, 'हें पळेयात, हें घर म्हजें. म्हज्या घोवान म्हाका दवरलां. म्हज्या घरांत तुमी रावतात. हांव तुमच्या घरांत रावना. तुमकां पट्टा जाल्यार तुमी ह्या घरांत रावात. नाजाल्यार तुमची वाट तुमकां मेकळी.' रोहितान म्हाका सांगलें.

'राव रे, हें अशें कोण म्हणटा?' हांवें विचारलें.

'म्हजी आजी. मागीर म्हजी आई ओग्गी रावता. प्रियाचे आज्जे भशेन रडत बसना. म्हजी आजी म्हणटा, प्रियाले ममी असली सून म्हाका मेळूंक जाय आशिल्ली. हांव तिका सुतावरी सरळ करपाचीं. आण्टी, एकेक खेप म्हाका कितें दिसता सांगूं?'

'सांग रे!'

'म्हाका दिसता, थोडे दीस म्हजे आज्जेक प्रियागेर धाडची आनी तितले दीस ताजे आज्जेक आमगेर हाडून दवरची. आनी म्हजी आजी प्रियाचे ममीक कशी सरळ करता ती पळोवंची.'

म्हाका रोहिताची लक्तुबाय दिसली. हांवें ताका विचारलें, 'आनी कितें म्हणटा रे तुजी आजी?'

'आजी तशें चड कांय उलयना. पूण ममी मात म्हणटा, तुजे आज्जेचे परवानगे बगर वारो लेगीत भितर येवचो ना. म्हजी आजी म्हजे ममीक टीव्ही पळोवंक लेगीत दिना.'

'कित्याक रे?'

'ती म्हणटा, टीव्हीचेर कित्याय कितें दाखयतात. हो हाचे बायले फाटल्यान धांवता. तो ताचे बायले फाटल्यान धांवता. हाची बायल ताचे फाटल्यान धांवता. ताची बायल हाचे फ़ाटल्यान धांवता. असल्यो सिरियल्स पळोवन आयच्या बायलांचीं बोडां विरार जातात. म्हजी आजी जर सरकार आशिल्ली जाल्यार असल्यो सिरियल्स बंद करपाची.' रोहितान सांगलें.

'आण्टी, आण्टी तूं सुखी खंय न्ही?' राजीन विचारलें.

'कित्याक गो?'

'म्हजी ममी म्हणटाली तुका मांय ना देखून तूं सुखी म्हूण.'

'अशें? आसत! आसत!! आतां तुमी खेळनात?' हांवें विचारलें.

'आण्टी, तुगेर बिस्किटी आसात? म्हाका भूक लागल्या.' राजीन म्हळें. हांवें तांकां बिस्किटी दिल्यो. सरबत केलें आनी तांकां दिलें. तांणी बिस्किटी खाल्यो. सरबत घेतलें. आनी वेल्यान म्हाका सांगलें, 'आण्टी, आमी तुगेर बिस्किटी खाल्यो म्हूण ममीक सांगूं नाका आं.' हांवें मान हालयली.

परथून एक खेप ममी जाल्ल्या राजीन रांदलें. आनी ताणें म्हाका येवन विचारलें, 'आई, जेवण जालें. वाडूं?' हांवें 'वाड' म्हणटकीच ताणें ताटां दवरलीं आनी वाडलें. आनी तें कुशीक उबें रावलें. हांवें म्हळें, 'तूं कुशीक कित्याक उबें? तूंय जेव आमचे बराबर.'

'हे आण्टीक म्हूण कांयच कळना. ताणें तशेंच उबें रावंक जाय. सगळ्यांलें जेवन जालें काय ताणें जेवपाचें.'

आमचें जेवन जातकीच ममीन प्रियाक आनी रोहनाक शाळेंत वचपाक तयार केलें. तांचे टिफीन, वॉटरबॅग दिली. पपान स्कूटर काडली. स्कूटर म्हळ्यार आमची तीन चाकी सायकल. ती ताणें स्टॅंडावेल्यान काडिल्लेवरी केली. आनी जीब भायर काडून किक् मारली. तोंडान टर्र टर्रऽ आवाज केलो. प्रिया फाटल्या सिटार बसलें आनी रोहन फाटले दांडयेर उबो रावलो. दुसरे कुडींत तांकां सोडून रोहित आयलो. स्कुटरीर बसून त तोंडान पेंऽ पेंऽ आवाज करीत हॉर्न मारलो. राजी भायर आयलें ना.

'हीं बायलां अशींच! हांचें केन्नाच जावचें ना' अशें म्हूण स्कूटर स्टॅं उबी करून तिची चावी काडून ते चावयेची चेन बोटार घुंवडायल्ले करून रोहित भितर सरलो.

'आगो, जालें तुजें? कितलो वगत? हांव भुरग्यांक शाळेंत पावो लेगीत आयलों.'

'तुमचें कितें? तुमचें शिजता कुंड्यार! तुमकां रांदून, सांजेची तया करून, भुरग्यांचें करून ऑफिसाक वचचें पडना.'

'आगो, पूण तुका इतले वटवटे काडूंक कोण लायता? सोड नोक घरा बस. घरचींच कामां कर... म्हाका भरपूर पगार आसा न्ही?'

'हें पळेयात, तुमी म्हजी नोकरी परती परती वयर काडूं नाकात. आ आईमुखार जर तुमी अशें म्हळें आनी आईन म्हाका नोकरी सोड म्ह जाल्यार हांव वीख खावन जीव दितलें... सांगतां आदींच...'

'आतांच्या बायलांच्या तकल्यांनी जाणा मगो, कोयर भरला. 'स्वातंत्र्य खंय. बायलांचें स्वातंत्र्य! कसलें स्वातंत्र्य? ऑफिसांत वतात आनी घो आनी भुरग्यांच्यो गजाली करतात. काम कांयच करिनात. वेल्यान बॉसाल उलोवणीं खातात. हांव म्हणटां, सुसेगाद जीव त्रासांत कित्याक घालूं जाय आनी तुजी ती मैत्रीण...'

'खंयची?'

'ती... ती... तांबडें लिपस्टीक लायता ती... दिसता पयलीं आलवांती कशी... ती गो, घोवान तिका सोडल्या ती... ती आनी तुजी मैत्रीण...'

'खबरदार म्हजे मैत्रिणीक कितेंय म्हणशात जाल्यार... आनी घोवान तिका सोडूंक ना. तिणेंच घोवाक सोडला.' ममीन म्हळें.

'एकूण एकूच... आतां दुसरीं संवसार करतात तें तिच्यान पळोवं नज म्हूण ती तुका चिथायता...'

'हें पळेयात...'

इतल्यान बॅल वाजली. दार उगडून पळेत जाल्यार म्हजो घोव घरा आयिल्लो.

हांवें भुरग्यांक सांगलें, 'हें पळेयात, आतां अंकल घरा आयलो. आतां तुमी घरा वचात.'

'आण्टी, आमकां आनी खेळचें आसा. आमी आनी थोडो वेळ खेळूं?' तांणी विचारलें.

'पुरो जालो तुमचो खेळ! सगळीं खेळणीं आशिल्लीं तशीं शोकेसींत दवरात आनी घरा वचात आपापल्या.' हांवें तांकां सांगलें. म्हज्या उतरांनी राग आशिल्लो आसूं येता.

प्रियान म्हळें, 'चलात रे, आण्टीलीं खेळणीं शोकेसींत दवरात.' तांणी खेळणीं शोकेसींत दवरलीं. खडवान काडिल्ल्यो रिस्को पांयांनी पुसल्यो आनी वचूंक भायर सरलीं.

'थॅंक्यू आण्टी...' दार उगडीत तांणी म्हळें.

दार धांपूंक हांव मुखार सरलें, जाल्यार प्रिया बाकिच्यांक सांगतालें, 'कोणाच्याय घरांत वचून तांकां डिस्टर्ब करप बरोबर न्ही अशें ममी म्हणटा... खबर आसा?'

* * *

☐ समाजवाद आयलोच ना. कित्याक, आमी ताका विमानांतल्यान हाडपाक भायर सरले. सायकलीन हाडपाक गेल्ले जाल्यार घडये पावत आशिल्लो.

☐ सत्याक असत्याचो आधार घेवचो पडना. असत्याक मात सत्याचो आधार घेतले बगर चलूंक येना. असत्य हें उतर नियाळून पळोवचें. सत्य ताच्या पोटांत लिपून राविल्लें दिश्टी पडटलें.

गोंयची नुस्तेमारी

जितेन्द्र नायक

गोंय हो दर्यादिगेवेलो प्रदेश जाल्ल्यान गोंयचो चडसो उद्देग व्यवसाय ...यार आदारून आसा. नुस्तेमारी हो गोंयचो मुखेल व्यवसाय. पूण गोंयचो ...नुस्तेमारिचो धंदो फकत पोटाखातिरूच करतात अशें म्हणपाक जावचेंना. ...कआवड, मानसीक धादोसकाय मेळटा म्हणुनूय कांय लोक नुस्तेमारी ...रतात. नुस्त्या बगर गोंयकारांक जेवण रुचना. चवथीच्या दिसांनी लेगीत ... गणपती पावयतले आनी नुस्तें खातले अशें कांय जाणांक जाल्लें ...ता.

...रेखोल ते काणकोण मेरेन पातळिल्ल्या गोंय राज्याचे अस्तमेक अरबी ... आसा तर उत्तरेक तेरेखोल न्हंय व्हांवता. गोंयाक १३३ कि.मी. लांबायेची ...ग लाबल्या. ह्या न्हंयांक लागून हो वाठार पिकाळ जाला, देखून दर्यादिगे ...ल्या गोंयांत लोकवस्तीय चड पळोवपाक मेळटा. पेडणे, बार्देस, तिसवाडी, ...रव, साश्ट आनी काणकोण ह्या म्हालांतलो चडसो वाठार असो दर्या ...ठार आशिल्ल्या कारणान हांगच्या न्हंयांक भरती सुकती येता. दर्याचें ... उदक भरते वेळार न्हंयच्या पात्रांत जंय मेरेन पावता त्या वाठारांक ...ळी' अशें म्हणटात. अश्यो ह्यो खळयो गोंयच्या दर्या लागसारच्या ...गांवांनी पळोवपाक मेळटात. मांडवी, जुवारी, तेरेखोल, शापोरा, तळपण, ...जीबाग ह्यो गोंयच्या मुखेल अश्यो न्हंयो आसात. गोंयांत चारूय वटांनी ... आनी मर्दी गांव अशें खूब कडेन पळोवपाक मेळटा. असल्या वाठाराक ...' म्हणटात. गोंयच्या दर्या देगेवेल्या वाठारांनी कितलेशे जुंवे पळोवपाक ...तात. दिवाडी, चोडण, कुंभारजुंवें, जुंवें (सांत इस्तेव्ह), आखाडो हे ... जुंवेच. इतलेंच न्हय तर गोंयचें राजपाटण पणजी शार हें लेगीत तिसवाडी ...मुखेल जुंव्याचोच एक कुडको. ते भायर काणकोणा लागसार दर्यांत ...जदीव' हो जुंवो मेळटा, पूण थंय कोण लोक रावनात.

नुस्तेमारिच्यो कांय तरा

...र उद्देगांवरी नुस्तेमारींत लेगीत आयज नव्यो यंत्रीक सुधारणा दिश्टी ...टात. तरी आसतना गोंयांत आयजय पुर्विल्ल्यो पारंपारिक नुस्तमारिच्यो ... सांबाळून दवरिल्ल्यो आमकां दिश्टी पडटात. तांतुंतल्यो कांय तरा ...वंया.

...ोवणी: 'परसोवणे'क कसलेच सामुग्रिची गरज आसना. हो प्रकार चड ...न गिमाच्या दिसांनी उपकरायतात. न्हंयेच्या पात्रांत उदक सामकें उणें ...ल्यार दिपरभर जाता तेन्ना लोक उदकांत देंवून ओणोव घालून आपले ... उदकांत घालून चिखलांत आनी उदकांत आशिल्ल्या फातरांनी ...पितात आनी हाताक लागिल्लें नुस्तें घट्ट धरतात. हाका परसोवणी ...टात.

...ी ओडप: एका बारीक लाकडाची आटी करतात, ताका भोंवतणी एक ...येचो कुडको बांदतात. हाका 'जाळी' म्हणटात. न्हंयच्या पात्रांत उदक ... जाता तेन्ना ही जाळी उदकांत घालून ओडीत व्हरतात. हे जाळयेंत ... बारीक नुस्तें येता तशें केन्ना मोटेंय नुस्तें येता. मागीर ही जाळी ...ांतल्यान अळंग वयर उबारून घेवन भितर आशिल्लें नुस्तें धरतात. हाका 'जाळी ओडप' अशें म्हणटात. जाळयेचो उपेग आनीक एके भशेन करतात. रातचे पेट्रोमॅक्स पेटोवन न्हंयचे कुशींत फिरप आनी थंय आयिल्ल्या नुस्त्याक पेट्रोमॅक्सच्या उजवाडान दिपकावप आनी दिपकाविल्लें नुस्तें हळूच जाळयेंत धरप. हाका 'दिपकावणी' म्हणटात.

गरोवणी: गरोवणी आयज लोक नुस्तें मारपाखातीर म्हूण न्हय तर एक आवड म्हणुनूय करतना दिसतात. एक लांब कोंड्याची बडी घेवन तिका मुखार तितलीच लांब तास बांदप आनी त्या तासाक एक लोखणाचो गरो बांदप आनी जडसाणे खातीर एक शिशाचो कुडको बांदप. मागीर त्या गऱ्याक आयस म्हणून सुंगटाचो कुडको वा कसलोय मासा कुडको लावन उदकांत सोडप आनी वाट पळेत रावप. जेन्ना कोणूय गरी ओडटाशें दिसता तेन्ना गरी एकदम वयर उबारप. तिका नुस्तें लागिल्लें आसता.

पोलेर: पोलेर म्हळ्यार गरोवणेचोच एक प्रकार. एक लांब तास घेवन ताका एक मोटो गरो बांदप आनी त्या गऱ्याक एक ल्हानशें नुस्तें लावन व्हांवत्या उदकांत सोडप. हो प्रकार चडसो पावसा दिसांनी पळोवपाक मेळटा. उदक मात्शें खदूळ आसल्यार बरें जाता. हाका चड करून मोटें नुस्तें लागता. हीय तरा धंदो म्हूण न्हय तर 'टायम पास' – वेळ धुकलुपा खातीर चड आपणायतात.

दावणी: होवूय एक गरोवणेचोच प्रकार. पूण हो व्हड प्रमाणांत आसता आनी चडसो पावसा दिसांनीच पळोवपाक मेळटा. हाका चड करून मोट्या जातिचें नुस्तें फारावता. पावसा दिसांनी बाजारांत जीं सांगटां मेळटात तीं दावणीक लागलेलीं आसतात. एक लांबचे लांब तास घेवन ताका सगळ्याक गरयो बांदून ताका बारीक मासा कुडके लावप आनी तो तास उदकांत लांबचे लांब दवरप आनी उपरान्त पांच स वरांनी तो वयर काडप. तेन्ना ताका सांगटां लागिल्लीं आसतात. सांगटांच लागतात अशें न्हय. हेरय नुस्तें लागता. देखीक, मुड्डश्यो, पालू, दोडयारे असलीं नुस्तींय लागतात. पूण चड करून सांगटांच चड लागतात. हें काम कटकटिचें जरी जालें तरी तांतूंत फायदो खूब आसा.

चडोवणेचें नुस्तें: पयल्या पावसाचें उदक शेतांत एकठावता तेन्ना खळयो भरतात आनी खळयांतलें नुस्तें, देखीक, सांगटां, पिट्टोळ आपली गाबळी सोडपाक लागून शेतांत येतात तेन्ना लोक सुरयो आनी कोयत्यो असलीं हत्यारां घेवन तांकां मारतात. हाकाच चडोवणेचें नुस्तें म्हणटात.

काटाळी: काटाळी म्हळ्यार एक नायलॉन वा साद्या सुताची बारीक बुराकांची लांबचे लांब जाळी. वयल्यान तिका बोयाचे कुडके बांदिल्ले आसतात. ती उदकाचेर उफेवची म्हूण ही काटाळी खळयांनी मर्दीच हे देगेर सावन ते देगेर पावता अशी लावप आनी तशी लावन जातकच उदकांत नाचप. अशें केल्ल्यान नुस्तें भिवून हेवटेन तेवटेन धांवता आनी अशें धांविल्ल्यान तें काटाळेक फारावता. एकदां काटाळेक फारावल्ल्या नुस्त्याच्यान सुटपाक जायना.

माग : हो काटाळेचोच एक प्रकार. पूण काटाळेक जशे बारीक बुराक आसतात तशे ते मागाक आसनात. मागाक मोटे बुराक आसतात आनी असले हे माग चड करून खोल दर्यांत लायतात. ताका लागून मागाक मोटें नुस्तें फारावता आनी हे माग लावपी आसतात तांकां चड फायदो जाता.

हार : हो प्रकार चडसो पावसा दिसांनी पळोवपाक मेळटा. हार पावसा दिसांनी मांडटात. पूण ताची तयारी गिमांतच करची पडटा. कुळागरां सावन माडयो हाडप. कितल्यो, हें हार केदी व्हडली मांडटले हाचेर आदारून आसता. त्या कापून हाडिल्ल्या माडयांक मुळावटेन तोंक काडप आनी दर्यांत व्हरून मर्दी एके लायनीन पुरप. माडयो पुरून जाल्यो म्हणटकच त्या माडयांक मर्दींच एक लांबचें लांब जाळ बांदप. जेन्ना उदकाक सुकती लागता तेन्ना उदकाच्या लोटार जें नुस्तें देंवता तें त्या जाळांत पडटा. पूण हारींत जें नुस्तें पडटा तें चड करून बारीक जातिचें आसता. सुकते वेळार जेन्ना नुस्तें पडटा तें भरती लागचे पयलीं काडचें पडटा. ना जाल्यार भरते वेळार तें परत भायर सरून येता. जरी हारीक बारीक जातिचें नुस्तें पडलें तरी ताका दर खूब आसता. पावसाचे दीस आशिल्ल्या कारणान लोकांक ह्याच नुस्त्याचेर समाधान मानचें पडटा.

कींव (पोंय) : कींव हो एक सामको पोन्नो असो प्रकार. हालिंच्या तेंपार तो चडश्या प्रमाणांत आमकां पळोवपाक मेळना. पूण आदल्या तेंपार तो खूब घोळणुकेंत आशिल्लो. कींव तयार करप म्हळ्यार एक व्हड दिव्यूच म्हणचें पडटालें. एक जितो कोंडो घेवन ताच्यो बारीक बारीक बडयो करून तासच्यो पडटाल्यो आनी ह्या ताशिल्ल्या बडयांक सूम गुंतून, आंवळून ताचें एक **किंवलें** करचें पडटा. हें किंवलें फाटले वटेनच्यान बंद आसता आनी मुखावेल्यान ताका वाटकुळेंच तोंड आसता. पूण हें तोंड अशे रितीन घडयल्लें आसता की एकदां भितर सरिल्ल्या नुस्त्याक परत भायर सरपाक मेळना. हो कींव ल्हान व्हाळ आसता थंय व्हाळामर्दी दवरतात आनी जेन्ना सुकते वेळार नुस्तें उदका वांगडा परतता तेन्ना तें उदका वांगडा त्या किंवांत भितर वता आनी थंयच आडखळून उरता. ताका भायर सरूंक मेळना. हो कींव फकत साया उदकांत सायें नुस्तें धरपा खातीर मांडटात. हो कींव लांबोडो पूण वाटकुळ्या आकाराचो आसता.

जिलेटीन : जिलेटीन स्फोट करून नुस्तें मारप हो एक चोरयां नुस्तें मारपाचो प्रकार. ह्या प्रकाराक सरकाराची मान्यताय ना, म्हणून जो कोण अशे रितीन नुस्तें मारता तो सांपडल्यार ताका सरकाराची ख्यास्त भोगची पडटा. जिलेटिनाचो स्फोट चड करून ल्हानश्या खळयांनी घडोवन हाडटात. एक ल्हानशी जिलेटिनाची इस्कुलेत घेवन तिका बॅटरीची पावर दिल्ल्यान हो स्फोट घडटा. पूण कांय कडेन जिलेटीन पेटोवन उदकांत उडयतात. म्हळ्यार, जिलेटिनाचे वातीक उजो लावन तें उदकांत मर्दी उडोवप. मागीर कांय वेळान ताचो स्फोट जाता. हो स्फोट इतको खर आसता की ताच्या आवाजान उदकांतलें नुस्तें मरता आनी कांय वेळान उफेता.

कोबलें : हाचो फकत कुल्ल्यो आती तिसऱ्यो, खुबे सारकेलें नुस्तें धरपाक उपेग जाता. लोखणाचे आटयेक ल्हानसो जाळा कुडको बांदून हें कोबलें केल्लें आसता. मर्दी एक मांसा कुडको बांदून बारीक दोरयेच्या आदारान तें उदकांत सोडात. कोबलें उदकांत पावतकच कांय वेळान कुल्ली मांसा वासान मांस खावंक कोबल्यांत भितर सरता. कुल्ली मांस खाता असो दुबाव आयल्यार कोबलें रोखडेंच हळू हळू वयर उबारून घेतात आनी कुल्लेक धरतात. केन्ना केन्ना कुल्ली मांस खावन वताय बी आनी सुट्टा. ते खातीर शादूर रावचें पडटा. तशेंच, एकदां कोबलें घातलेल्या जाग्यार रोखडेंच परत कोबलें घालूंक जायना. कित्याक तर, पयलिंचे भिरांतीन कुल्ल्यो येनात. हो जालो कुल्ल्यो धरपाचो प्रकार. पूण अशे रितीन तिसऱ्यो, खुबे मेळनात.

ते काडपाक जाय जाल्यार पनेळ घेवन व्हडल्या खळयांनी मर्दी वयचें पड पनेळ मर्दी उबो करून, एक लांब बडी बांदचेलें कोबलें उदकांत खोल घा चिखलांत मुंगरचें पडटा. मागीर तें कांय वेळान चिखलासयत वयर का पडटा. वयर काडून तो चिखोल उदकाचेर धुवचो पडटा. तातूंत तिस खुबे आसतात ते काडून घेतात आनी परत कोबलें उदकांत घालतात. अ तरेन कोबल्यान तिसऱ्यो आनी खुबे काडटात.

मानस : मानस चडशी गांवांनी पळोवपाक मेळटा. गांवांनी शेतांतल्यान ज खळयो वतात त्यो आडावप आनी मर्दींच उदक वचपाक लागून एक व सोडप. दोनूय वटांच्यान बांद आशिल्ल्या कारणान आनी उदक वचूंक व नाशिल्ल्या कारणान उदक ल्हानशे वाटे वटेनच्यानच वता. जेन्ना सुकतेच वेळार उदक भायर वता तेन्ना ते वाटेक जाळ लायतात. ताका लागून सुकतेच वेळार उदका वांगडा जें नुस्तें भायर दुसरे वटेन वचूंक सोदता, तें त जाळांत पडटा. ताका परत फाटल्यान परतुपाक येना जावन तें थंयच उरत मानस ही दर्याक लागीं आशिल्ल्यान मानशेंत बारीक तशेंच मोटें नुस्तें मेळट जेन्ना उदकाक भरती येता तेन्ना मानशेक दारां घालचीं पडटात. भितर नुस्तें भायर वचूंक जायना म्हणून.

उमाळो काडप : भरतेच्या वेळार मानशेक दारां घालतात. तेन्ना नुस्तें भाय वचपाचे तयारेन त्या दारांकडेन येवन रावता. त्या वेळार मानशेकार दो मनशांक घेवन एक लांब जाळ दोनूय वटांनी धरून, उदकाच्या पोंदच्या ते घालून ओडीत ओडीत त्या दारां कडेन हळूच वयर काडटात. तेन्न भायर वचपाचे तयारेन आशिल्लें सगळें बारीक-मोटें नुस्तें त्या जाळांत पडटा हाका उमाळो काडप अशें म्हणटात.

नुस्तें ओडप : मे म्हयन्याच्या दिसांनी जेन्ना खळयांतलें उदक सामकें सुकतडेर पावता तेन्ना खळयांनी नुस्तें ओडपाक सुरवात जाता. नुस्तें ओडप म्हळ्यार तितकें सोंपें न्हय. नुस्तें ओडपा खातीर कमीत कमी धा-पंदरा मनशां जायच पडटात. हीं मनशां एक व्हडलें एके देगेचें लांब जाळ घेवन ताका दोनूय वटांनी कोंडे बांदून दोनीय वटांनी जाळ घट्ट धरून एके तडिच्यान ओडीत दुसरे तडीर हाडटात. जेन्ना तें जाळ दुसरे तडीर ओडीत वयर काडटात तेन्ना तातूंत खूब बारीक मोटें नुस्तें फारावल्लें आसता. अशे रितीन एके खळयेंत कमीत कमी दोन तिनदां तरी नुस्तें ओडप जाता. कांय वाटारांनी ह्या नुस्तें ओडपाच्या प्रकाराक नुस्तें मारप अशेंय म्हणटात.

खाणें पिकोवप : जेन्ना सर्दाचीं (शेळिचीं) शेतां लिवून जातात तेन्ना शेतांत खळयांतलें खारें उदक भितर घेवन सुंगटांची पैदास करतात. हाका खाणें पिकोवप अशें म्हणटात. हें जें खाणें पिकयतात तें इल्ल्याश्या जाग्यार न्हय तर ताका व्हडली सुवात जाय पडटा. शेतांनी थाम कापून जातकच कणसाचो जो मुळां वटेनचो भाग शेतांत उरता तो खारें उदक शेतांत घेतिल्ल्यान कुसता आनी थंय एक वाल (जीव) तयार जाता. आनी कांय दिसांनी हे वाली पासून सुंगटांची पैदास जाता. अशे तरेन खाण्यांत भरपूर सुंगटां पसवतात. जेन्ना हीं सुंगटां उदकाचेर वयर उडयो मारपाक लागतात तेन्ना सुंगटां मोटीं जाल्यात अशें समजप आनी मागीर एक कोंडो बांदिल्लें कोबलें घालून सुंगटां काडप. केन्ना केन्ना व्हडलें जाळ घालुनूय काडटात. असल्या ह्या सुंगटांक बाजारांत दर खूब मेळटा. ह्या खाण्यांत फकत सुंगटांच मेळटात अशें न्हय तर आनिकूय हेर नुस्तें मेळटा. पूण तें कमी प्रमाणांत आसता. अशे तरेन कांय लोक खाणें पिकोवन नुस्त्या वेवसाय करतात.

खुंटावणी : सगळ्यांत चड त्रास पडटा ते खुंटावणेक. खुंटावणी लायतात ताका खुंटावणी मारप अशें म्हणटात. खुंटावणी दर्याचे एके तडीक मारतात. खुंटावणी मारतलो जाल्यार पयलीं सुकते वेळार चिखलांत खूंट पुरचे पडटात. हे खूंट अशे रितीन पुरतात की ते पळोवपाक अर्दगोल कशे दिसतात. खूंट

...रीन अर्दगोल पुरून जातकच मागीर तांकां जाळ बांदू दवरचें पडटा. ... बांदून ते पयलीं चिखलाचेरच उडोवप आसता आनी भरती येवन ... सुकती लागपाचो वेळ जायत येता तेन्ना तें जाळ वयर काडून त्या ... बांदचें पडटा. खुंटांच्या पोंदा पयलींच बांदिल्ले जाळ वयरय बांदले ... कच भरते वेळार त्या अर्दगोलांत भितर सरलेलें नुस्तें चक्रव्युहांत ... रिले वरी भितरच उरता; ताका भायर सरूंक मेळना. आनी कडेक उदक ... सुकता तेन्ना जें नुस्तें भितर आडखळून उरता तें धरतात. केन्ना ... खुटावणेंत बरें व्हड जातिचें नुस्तें मेळटा जाल्यार केन्ना केन्ना कांयच ... देखून खुंटावणी कटकटिची आसता.

...: गोंयांत नुस्तें मारपाचो व्यवसाय आनी रांपण ना? अशें केन्नाच ... ना. रांपणे बगर नुस्त्या व्यवसायाक गोंयांत तरी सोबाय ना. ह्या ... मारपाच्या प्रकाराचेर कोंकणींत कितल्योश्योच कविता वाचूंक मेळटात, ... गितां आयकूंक मेळटात, तशेंच नाच पळोवपाक लेगीत मेळटात. ... वेळां सुर्या अस्तमतकच जी रांपण ओडटात तिची सोबितकाय पळोवन ... कवी जालो जाल्यार अजाप न्हय. असो हो गोंयचो नांवाजतो ... रिचो प्रकार. हातूंत गोंयची संस्कृताय भल्ल्या अशें पळोवप्यांक दिसता. ... हो एक नुस्तें ओडपाचोच प्रकार. पूण रांपण फकत दर्याच्या वेळांचेरच ... ल्ली पळोवंक मेळटा. एक लांबचें लांब एके देगेचें जाळ घेवन ताका ... वटांन उबे कोंडे बांदतात. मागीर धा-एक मनशांनी मेळून उदकांतल्यान ... त देगेर हाडटात. हें अशें करतना दोनूय वटांन राविल्ल्या मनशांनी ... बरोबर जाळ ओडीत देगेर पावपाक जाय. हातूंत जें नुस्तें मेळटा ताका ... चें नुस्तें अशेंय म्हणटात. आनी रांपण ओडपी लोकांक रांपणकार ... म्हणटात.

...: खळयांतलें उदक सुकते वेळार कमी जाता तेन्ना लोक पागपाक ... तात. ज्या जाळान हें पागप करतात ताका 'पागेल' अशें म्हणटात. ... ह्या पागेलान जो मनीस पागता ताका 'पागेली' अशें म्हणटात. हें ... नायलॉनाच्या सुताचें विणून केल्लें आसता. पागेल सकयले वटेन ... आनी वयले वटेन बंद आसता. ताका लांब दोरी बांदिल्ली आसता. ... उकतें आसता ते वटेन ल्हान ल्हान शिशाचे गुळे बांदिल्ले आसतात. ... पागेली पागेलान पागता तेन्ना पयलीं उदकांत एक फातोर उडयता आनी मागीर पागेल हालोवन धोलोवन घुंवडावन उदकांत वडयता. जें नुस्तें फातराक खावपाची वस्त समजून थंय जमता तें नुस्तें पागेलांत फारवता तेन्ना मागीर पागेली तें पागेल चिखलांतल्यान वाटोवन वयर काडटा आनी तांतूंत आशिल्लें नुस्तें धरता. हाका पागप अशें म्हणटात.

यांत्रीक प्रकार: गोंयांत पयलीं नुस्तें खळयांनीच मारताले. दर्यांत मदीं कोण वचनासले. कोणूय पनेळ बी घेवन दर्यांत गेल्यारय चड पयस वचपाक भिताले. पूण आयज हें सगळें फाटीं पडलां. आनी तरेतरेचीं यंत्रां नुस्तेमारी खातीर लोक आपणावंक लागल्यात. आयज चडशी नुस्तेमारी यंत्राचेर चलता अशें म्हळ्यारूय जाता. हाकाच लागून आयज पनेळांक मोटार पळोवंक मेळटात. तशेच, वचत थंय दर्यांत ट्रॉलर पळोवपाक मेळटात. हे ट्रॉलर दर्यांनी मदीं नुस्तें मारपा खातीर वतात. ट्रॉलर आकारान व्हड आसतात ताका लागून त्या ट्रॉलरांचेर काम करपाक खूब लोक जाय पडटात. अशे ट्रॉलरांचेर काम करून आयज शेकड्यांनी लोक आपलीं पोटां भरतात. हे ट्रॉलर जेन्ना नुस्त्याक लागून व्हड व्हड दर्यांनी मदीं वतात तेन्ना तांचे फाटले वटेन रोदां आसतात तांकां व्हडलीं जाळां घुस्पावन दवरलेलीं आसतात. तीं मदीं दर्यांत पावतकच सोडटात. तीं सोडिल्लीं जाळां ट्रॉलर दर्यांतल्यान ओडीत व्हरतात. तीं ओडीत ओडीत खूब पयस व्हरप आसता आनी मागीर त्या रोदांचे मदतीन तीं परत घुस्पावन वयर काडटात. तेन्ना तातूंत तरेतरेचें नुस्तें पडलेलें आसता. पावस सोंपून जे बांगडे, ताल्ले, पेडवे, पापलेटां, वेल्ल्यो, विस्वण बी नुस्तीं मेळटात तीं सगळीं ट्रॉलरांक लागून आमकां मेळटात. हे ट्रॉलर दर्यांत केन्नाय सोडिनात. पावसा दिसांनी ते बंद आसतात आनी जेन्ना सुतां पुनव येता तेन्ना ट्रॉलरांची पुजा करून आनी नाल्ल उदकांत सोडून ट्रॉलर दर्यांत सोडटात.

गोंयांत नुस्तेमारी हो मुखेल व्यवसाय आशिल्ल्यान दर्या देगेर रावपी चडशे लोक ह्या व्यवसायांत भितर सरिल्ले आसात. जाती-धर्माचो भेद नाशिल्लो हो एक अप्रूप असो व्यवसाय. जे लोक हो व्यवसाय करतात तांकां 'खारवी' म्हणटात.

गोंया भायले लोक आज गोंय आनी गोंयकारांक वळखतात ते मुखेलपणान जिबेर उदक हाडपी गोंयचे नुस्त्या रुचीक लागून आनी गोंयकारांच्या नुस्त्या-मोगाक लागून, हातूंत दुबाव ना.

* * *

...की प्रज्ञावाद

...त्य स्पस्ट दिश्टी पडटा आसतना 'पुरावे' कसले सोदतात, मडसरेचे?

...क मनीस हांतुळणार पडिल्लो. उरता काय वता हे अवस्तेंत आशिल्लो. एक दीस ताची सुद्द गेली.

...खडोच ताका मसंडेंत व्हरपाचो बेत चलपाक लागलो.

...हांतुळणा वयलो उखलून ताका निसणीर दवरपा खातीर लोक आयले. जिस्त त्या वेळार ताका जाग आयली. आपणाक व्हरपाचे तयारेंत लोकांक ...शिल्ले पळोवन तांकां ताणें विचारलें, 'कितें चल्लां हें?'

...तूं मेल्लो म्हूण तुका व्हरपाची तयारी करताले', एकल्यान कोणें तरी ताका जाप दिली. ती आयकून ताका धसको बसलो. झीट आयली आनी ...न सुद्द होगडावन बसलो.

...सुंडेंत पावपाक ताका परती जाग आयली. ताणें किळांच मारून म्हळें, 'ना, हांव मरूंक ना... हांव जितो आसां...'

...हो मेला काय मरूंक ना हें आतां कोणें थारावपाचें? लोकांनी न्यायाधिशाक आपोवन हाडलो. न्यायाधिशान लोकांक विचारलें, 'हो मेला म्हूण डॉक्टराचें ...सर्टिफिकेट तुमचे कडेन आसा व्हय?'

...'हय... आसा...' लोकांनी डॅथ् सर्टिफिकेट न्यायाधिशा हातांत दवरलें. न्यायाधिशान तें पळेलें आनी निवाडो दिलो – हो मनीस मेल्ल्याचो पुरावो ...रान दिल्ल्यान हाका उज्या सुवादीन करचो.'

— ख्वाजा चिश्ती

तथागत

[पंदरावी खिस्त]

बुद्धमत्ताचो विकास – १

पयली संगीती

बुद्धाचें महापरिनिर्वाण जाल्ल्याची खबर वाऱ्याच्या वेगान सगळेकडेन पातळनाफुडें भोंवतणच्या वाटारांतलो सगळो लोक ताचें निमाणें दर्शन घेवपा खातीर कुशिनाराक आयलो. ताचे म्हऱ्यांत त्या वेळार आनन्द सोडून तागेल्या मुखेल शिष्य-सांगात्यां भितरलो कोणूच नाशिल्लो. सगळे आपापणाल्या वाटारांत धर्मप्रसाराच्या कामांत गुल्ल आशिल्ले. सगळ्यांक पावपाक सात दीस लागले. ते मेरेन बुद्धाची कूड अविकृतूच उरिल्ली. इबाडूंक पावूंक नाशिल्ली. फकत महाकाश्यप येवपाचो उरिल्लो. बुद्धाच्या शिष्य-सांगात्यां मजगतचो तो म्हालगडो. तो पावानगरींत भोंवतालो. थंय एका आजीवक पंथी साधू कडल्यान ताका खबर कळ्ळी. ते बरोबर तो कुशिनाराक धांवन आयलो. जिस्त त्या वेळार निमाण्या संस्कारां खातीर बुद्धाची कूड सरणार चडिल्ली. आनी तिचेर अग्निसंस्कार जाल्लो. महाकाश्यपान सरणाक तीन प्रदक्षणा काडल्यो.

ताका पांयांची पुजा करूंक मेळची म्हूण बुद्धाचे पांय खंय सरणांतल्यान भायर आयले आनी पुजा जातकूच आशिल्ले तशे भितर गेले.

एकादऱ्या चक्रवर्ती राजाचे जावचे तशे बुद्धाचे निमाणे संस्कार जाले.

उपरांत शिष्यांनी तागेल्यो अस्थी एकठांय केल्यो. तांचे धा वांटे केले आनी ज्या राजांनी आनी श्रेष्ठिंनी ताच्या वावराक आधार दिल्लो तांकां ते वांटून दिले. तांणी ह्या अस्थिंचेर धा कडेन धा स्तूप बांदले.

आतां मेरेन खासा बुद्धधूच संघाचो नायक आशिल्लो. तो आसासर कोणाक संघाचो हुस्को जावंक नाशिल्लो. आतां जावपाक लागलो. एक दीस अजातशत्रूचो महाआमात्य वस्सकार आनन्दाक मेळपाक आयलो. ताणें आनन्दाक विचारलें, 'आपणा फाटल्यान आपणाले गादयेर भगवंतान कोणाक बसयला व्हय ?'

'ना', आनन्दान जाप दिली.

'भगवंताची सुवात घेत असो तुमचे मजगतीं कोण आसा व्हय ?'

'ना.'

'मागीर, संघ कसो चलतलो ?'

'आपूण नासतलें तेन्ना धम्म आसतलो. धम्माक धरून चलात, तुमकां म्हजो सांगात मेळटलो, अशें भगवंतान आमकां सांगिल्लें. ते भायर, भगवंतान संघाचे बारीक सारीक नेम घालून दिल्यात. ह्या नेमांक धरून आतां मेरेन आमी चलत आयल्यात... संघ बरे भाशेन चलपाक आमकां इतलें पुरो', आनन्दान जाप दिली.

जाप सारकी आशिल्ली. पुणून नेमांक पाळो दिवन चलपी भिक्खू संघांत आशिल्ले, तशे नेम मोडपीय आशिल्ले. धम्म सारको समजल्ले आशिल्ले तशे अर्दकुटो समजल्लेय कांय आशिल्ले. बुद्धाचें परिनिर्वाण जाल्ल्याची खबर कानार पडनाफुडें सुभद्र नांवाच्या एका जाणट्या भिक्खून 'आमकां हें करूं नाकात, तें करूं नाकात म्हूण सांगपी आतां कोण ना, आमी सुटले' असो हुस्कार सोडिल्लो तो महाकाश्यपान आयकल्लो आनी महकाश्यप त्याच खिणाक शिटकावल्लो. भगवंताचे शिकवणेक आनी ताणें घालून दिल्ल्या संघाच्या नेमांक आतांच नित्शीत रूप दिलें ना, जाल्यार सुभद्रा सारकेले 'अ-धर्मी' आनी 'अ-विनयी' लोक फुडें कितें करतीत, सांगूं येना, अशें येवजून महाकाश्यपान कुशिनाराक जमिल्ल्या सांगात्यांक म्हळें, 'धर्म आनि विनय हांचो पाठ आमी आतांच एकठांय बसून थारायल्लो बरो. ना जाल्यार सुभद्रा सारकेले लोक तांकां फाल्यां कसलें रूप दितीत, सांगूं येना.' सगळ्यांनी 'तूं म्हणटा तें खरें, आमी आतांच बसून पाठ थारायल्लो बरो' अशें म्हळें आनी रोखडीच एक परिशद घेवची अशें थारायलें.

महाकाश्यपाकूच तांणी परिशदेचो अध्यक्ष वेंचून काडलो आनी परिशदेक कोणा कोणाक आपोवचें हें थारावपाचे अधिकारूय सांगात्यांनी ताका दिले.

महाकाश्यपान चारशीं णव्याण्णव भिक्खू वेंचून काडले. पांचशावो म्हूण तो आनन्दाक घेवंक सोदतालो. पुणून आनन्द अजून मेरेन अर्हत जावंक नाशिल्लो. शैक्ष्यूच उरिल्लो. म्हूण ताका घेवपाक तो अनमनलो. ताणें आपणाली घुटमळो सांगात्यां मुखार दवरलो. तेन्ना सांगात्यांनी म्हळें, 'आनन्द अर्हत जावंक नासलो, तरूय भगवंता म्हऱ्यांत पंचवीस वर्सां रावला. भगवंतान कोणाक केन्ना कसलो उपदेस केल्लो हें आनीक कोणाय परस चड ताका-खबर आसा. धर्मविनयाची शिकवण आनन्दान खासा भगवंताच्या तोंडांतल्यान आयकल्या... ताका घेवंकूच जाय.' सगळ्यांनी ताका घेवंक जाय म्हणटकूच महाकाश्यपान ताका अनमन नासतना घेतलो.

परिशद राजगृहाक घेवची अशें थारायलें. राजगृहाक तागेलो एक विहार आशिल्लोच. पांचशीं भिक्खूंक रावपाक पुरो इतली सुवात विहारांत आशिल्ली; आनी तांकां जेवणखाण दिवपाची दायकी खासा मगध राजान – अजातशत्रून – आपणाल्या आंगार घेतिल्ली.

रोखड्या रोखडी सगळ्यांनी विहाराची दुरुस्ती सुरू केली.

आपणें पंचवीस वर्सां भगवंताची सेवा केल्ली आसली तरूय आपूण अर्हत जावंक पावूंक ना हाची आनन्दाक जाणवीक आशिल्ली, तशी खंतूय आशिल्ली. अर्हत जाले बगर परिशदेंत वांटो घेवपाचो आपणाक नैतीक अधिकार ना, अशें खासा ताकाच दिसपाक लागलें. म्हूण ताणें विहाराचे दुरुस्तिच्या कामांतल्यान मेकळीक घेतली आनी एकाचित्तान साधना केली. दुरुस्तिचें काम एका म्हयन्यांत सोंपलें. तें सोंपचे पयलींच आनन्दान अर्हतपद जोडिल्लें. अर्हत जावनूच ताणें परिशदेच्या वावरांत वांटो घेतलो.

परिशदेक जमिल्ल्या जाणकारां मदलो विनयाचो सगळ्यांत व्हड जाणकार उपाली आशिल्लो. महाकाश्यपान ताका प्रस्न विचारले आनी विनयाचें खंयचें सुत्त भगवंतान खंय कोणाक सांगिल्लें तें उपालीन परिशदेक सांगलें. हे भाशेन, 'विनया'चो पाठ सगळ्यांत पयलीं नित्शीत जालो. उपरांत महाकाश्यपान आनन्दाक धम्मा विशिंचे प्रस्न केले आनी भगवंतान खंय केन्ना कोणाक खंयचें सुत्त समजावन सांगिल्लें तें याद करून आनन्दान सगळ्यांक सांगलें. दोगांयनी एवं मे सुतं (हांवें अशें आयकल्लें) अशी सुरवात करूनच आपणाक खबर आशिल्लें सगळें परिशदे मुखार दवरिल्लें.

'विनय' हें चलणुकेचेर वा म्हणुंया, आचारांचेर भर दिवपी शिकवणेचें आंग. भिक्खू-भिक्खुणिंनी खंयच्या नेमांक पाळो दिवन चलूंक जाय, खंयचे नेम मोडल्यार कसलें प्रायश्चीत घेवंक जाय हाची बारीक बारीक विकसावणी करून सांगपी आंग. सुत्तविभंग, खंदक आनी परिवार अशे ताचे तीन वांटे आसात. जाल्यार, धम्माची विकसावणी करपी 'सुत्त-पिटक' विचारांचेर भर दिवपी आंग. हाचे पांच वांटे आसात – दीघनिकाय, मज्झिमनिकाय, संयुत्तनिकाय, अंगुत्तरनिकाय आनी खुद्दकनिकाय. निकाय म्हळ्यार झेले. पयल्या झेल्यांत चौतीस व्हड सुत्तां आयल्यांत. दुसऱ्यांत मदल्या आकाराचीं एकशें बावन, तिसऱ्यांत ल्हान व्हड दोन हजार आठशें ब्यास्तर, चौथ्यांत ल्हान व्हड दोन हजार एकशें अठ्ठ्याणव आनी पांचव्यांत सुत्तनिपात, धम्मपद, उदान, इतिवुत्तक, थेर गाथा, थेरी गाथा, जातक कथा हे तरेचीं ल्हान व्हड पंदरा पुस्तकां आयल्यांत. ह्या पांचूय 'निकायां'त बुद्धाच्या तोंडांतल्यान भायर सरिल्ले ब्यांयशीं हजार श्लोक आनी सारिपुत्त-मोगल्लाना

केला तागेल्या मुखेल शिष्यांचे दोन हजार, मेळून चौऱ्यांयशीं हजार क तायल्यात. बुद्धाची शिकवण तागेल्या शिष्यांनी जशी आयकल्ली । अप्रेकृत रुपान ती आमकां हातूंत मेळटा.

बुद्धमत्ताची बुन्याद ही.

[...विय आनी सुत्त हांचे भायर अभिधम्म नांवाचें बुद्ध शिकवणेचें तिसरें एक आंग आ. बुद्धाचें तत्त्वज्ञान समजावन सांगपी आंग हें. ताचें संगायन खासा महाकाश्यपान हे रेशदेंत केल्लें अशें म्हणपी कांय जाण आसात. पुणून हे विशीं खुबशा जाणांक दुब आसा. बौद्ध तत्त्वज्ञाना वयलीं कांय ल्हान ल्हान सुत्ता महाकाश्यपान हे परिशदेंत साल्लीं आसूं येतात – जांकां मात्तिका वा मात्रिका म्हणटात. ह्या मात्रिकांची उपरांतच्या काळांत अर्थावणी जाली तिका अभिधम्म हें नांव मेळ्ळां, अशें हांचें म्हणणें.]

ते स्तींत बौद्धां मजगतीं बरोवपाची चाल नाशिल्ली. वेदीक लोकां रूं नाशिल्ली. वेदीक लोक वेद तोंडपाठ करताले. ऋग्वेद पाठ शल्यांक 'ऋग्वेदी' म्हणटाले. दोन वेद पाठ आशिल्ल्यांक 'दविवेदी', आशिल्ल्यांक 'त्रिवेदी' आनी चारूय वेद पाठ आशिल्ल्यांक 'चतुर्वेदी' ... तशे, बौद्ध भिक्खू 'धम्म' पाठ आसतालो तांकां 'धर्मधर', विनय आशिल्ल्यांक 'विनयधर' – धम्म चडसो सुत्तांनी सांगला, म्हूण ठक 'सुत्तांतीक' आनी मात्तिका पाठ आशिल्ल्यांक 'मात्तिकाधर' धारताले.

राजगृहांत जाल्ले हे पयले परिशदेक 'पयली संगीती' म्हणटात. 'संगीती' ... एकठांय बसून 'संगायन' करप, सुत्तां सुरान म्हणप. सुत्तां सुरान णी चाल तेन्ना पसून बौद्धांत चलपाक लागल्या. अजून चलता.

... म्हळ्यार, सगळ्या म्हालगड्यांनी एकठांय बसून थारायल्लो विनयाचो पाठ सगळ्यांनी चलोवंक जाय आशिल्लो. पुणून बौद्ध भिक्खूं ... कांय भिक्खू व्यक्ति-स्वातंत्र्यवादी आशिल्ले. पूरण नांवाचो असलो भिक्खू आशिल्लो. तो हे पयले संगीतींत वांटो घेवंक पावूंक नाशिल्लो. ... रिल्लो. संगीतीन आपणालें काम सोंपयलां त्या वेळार तो राजगृहाक ... 'आमी सगळ्यांनी ह्या वर्षावासांत विनयाचो आनी धम्माचो पाठ ... केला. तो तूं आयक आनी तूंय तोच चलय' अशें महाकाश्यपान सांगलें. ताणें तो आयकून घेतलो. पुणून 'तुमी हो पाठ चलयात, भगवंताच्या तोंडांतल्यान जें जशें आयकल्लें तेंच हांव चलयतलों म्हणटां' ...जें म्हळें.

व्यक्ति-स्वातंत्र्य उपरांतच्या काळांत बुद्धमत्ताक खूब बादलां.

बुद्धाचो वावर चडसो मध्यदेशांतूच चलिल्लो. मध्यदेश म्हळ्यार कोसल आनी तांचे भोंवतणचो वाटार (आयचो बिहार). कपिलवस्तू ...ाचे उत्तरे दिकेक येता. लुम्बिनीक बुद्धाचो जल्म जाल्लो. हें थळ दिकेकूच (आयच्या नेपाळांत) पडटा. ताचें परिनिर्वाण कुशिनाराक ... हेंवूय थळ मध्यदेशाचे उत्तरे दिकेक येता. तो सम्यक् संबुद्ध जाल्लो वेला (बोधिगया) मध्यदेशाचे दक्षिणेक पडटा. आनी ताणें जंयच्यान ... सुरू केलें तें ऋषिपत्तन (सारनाथ) अस्तमेक पडटा. राजगृह, वैशाली, ...शी, नांदी हीं ताच्या जिविताकडेन संबंध आशिल्लीं थळांय ...ांतलीं. ह्याच वाठारांत बुद्धान काम केलां. पुणून ताची नामना ह्या भायरूय पाविल्ली आसूंक जाय. कित्याक, अवन्तींतलो महाकात्यायन ... घेवपाक ताचेसरीं आयिल्लो. अवन्ती मध्यदेशाचे अस्तमे दिकेक सुनापरान्तांतलो पूर्णय ताचेकडेन प्रवज्जा घेवपाक आयिल्लो. ...न्त बद्द अस्तमे दिकेक समुद्राचे देगेर येता. गोदावरीचे तडी वयल्या ...नांवाच्या एका ब्राह्मणान पैठणच्या सोळा ब्राह्मणांक श्रावस्तीक धाडून ... तांचो आनी बुद्धाचो जो संवाद जाल्लो तो सुत्तनिपातांत आयला. ...ल्यान पैठणा मेरेन ताची नामना पाविल्ली अशें म्हणूं येता. गोदावरीचे ...कडलो कोणूच श्रावस्तींत पावूंक ना आनी मध्यदेशांतलो कोण ह्या ...न वचूंक ना. विन्ध्य पर्वत आडवो आयला.

[शणै गोंयबाबांनी सुनापरान्ताक गोंय लेखलां आनी पूर्णाक गोंयकार मानला. बौद्ध बरपावळींत हाका खंयच आधार मेळना.]

कात्यायनाचो वावर चडसो अवन्तीक चल्ला. थोडोभोव मथुरेक चल्ला. दोनूय थळां ब्राह्मणांच्या प्रभावांतलीं. मथुरा तर श्रीकृष्णाचे भक्तीन ओतपी थळ. असल्या वाटारांनी बुद्धमत्त घेवन वचप खूब कठीण आशिल्लें. पुणून कात्यायन तें घेवन गेल्लो. ताच्याच वावराक लागून कांय काळा उपरांत मथुरा हें बुद्धमत्ताचें एक नामनेचें थळ म्हूण मुखार आयलें.

सांगपाचें म्हळ्यार, पयले संगीती वेळार बुद्धमत्त चडशें मध्यदेशांतूच चलतालें. मध्यदेशा भायर तें वचूंक नाशिल्लें. शंबर वर्सां उपरांत दुसरी संगीती भरल्या त्या वेळार मात तें मध्यदेशा भायर खूब कडेन पाविल्लें.

फूट

पुणून ते मेरेन बुद्धाक पळेल्ले, ताचे कडल्यान प्रव्रज्जा घेतिल्ले आनी ताच्या पांयांसरीं बसून धर्मविनय शिकिल्ले कोणूच उरूंक नाशिल्ले. हांचे कडल्यान प्रव्रज्जा घेवन जे शिकिल्ले तांच्यांतलेय चडशे कोण उरूंक नाशिल्ले. सगले कडेन भिक्खुंची एक नवी पिळगी वयर सरिल्ली. मुदलच्या म्हालगड्यांत आनी हांच्यांतं सुमार चार पिळग्यांचें अंतर पडिल्लें. नव्या भिक्खूं मदले कांय जाण म्हणपाक लागले, 'शंबर वर्सां पयलीं घडयल्ले 'विनया'चे नेम आतां चलपाचे नात. ते बदलूंक जाय. बदल्लेल्या काळाक धरून नवे नेम घडोवंक जाय.' हाचेर कांय जाण म्हणपाक लागले, 'एक फावट नेम बदलपाची आमी मेकळीक घेतली जाल्यार संघ इल्लो इल्लो करून कितलो बदलत आनी व्हांवन वचत, सांगूं येना. तेन्ना, कसलेच बदल जावंक दिवंक फावनात.' हेवूय नवे पिळगेंतलेच भिक्खू आशिल्ले. पुणून परंपरेक ते घट्ट धरून राविल्ले.

काकंडकपुत्त यश नांवाचो एक भिक्खू बौद्ध थळांचे यात्रेक भायर सरलो. भोंवत भोंवत तो वैशालीक पावलो. थंयच्या विहारांत राविल्लो. थंय ताणें भिक्खुंनी विनयाचे कांय नेम मोडिल्ले पळेले. तातूंत, विहार चलोवपा खातीर हे भिक्खू श्रेष्ठी कडल्यान पयशे घेतात ते ताणें पळेले. ताका धसको बसलो. 'तुमी नेम मोडटात हें समा न्हय', ताणें सोंसूं नज जावन तांकां सांगलें. वैशालींतल्या भिक्खुंनी तो कितें म्हणटा ताचेर व्हडलें-शें लक्ष दिलें ना. यश खंती जालो.'तुमी नेम मोडटात, तुमी नेम मोडटात' अशें तो तांकां सांगीत रावलो. तरूय ते आयकनात हें पळोवन तो श्रेष्ठींक 'पयशे दिवन तुमी हांची दानत इबाडटात, तांकां पयशे दिवं नाकात' अशें सांगपाक लागलो. वैशालींतल्या भिक्खूंक ताची भिरभिरी मारली. तांणी ताका विहारांतलो धांवडावन घालो. यश अहोगंग पर्वतार गेलो. थंय संभूत साणवासी नांवाचो एक जाणटेलो भिक्खू रावतालो. ताका वचून मेळ्ळो. 'वैशालींतल्या भिक्खुंनीं कितें आडायलां, पळे... तांकां नेम मोडूंक दिवंक फावनात. तांकां आडावंक जाय', ताणें संभूत साणवासीक सांगलें. रेवत सहजाती नांवाच्या आनीक एकल्या म्हालगड्याक वचून मेळ्ळो. सगळ्यांत जाणटो – खासा आनन्दा कडल्यान प्रव्रज्जा घेतिल्लो आनी पिरायेन आतां एकशें वीस वर्सांचो जाल्लो – सर्वकामी नांवाचो एक भिक्खू आशिल्लो. ताकाय मेळ्ळो. वैशालींतल्या भिक्खुंनी चलयल्ली 'विनया'ची उवेखणी आडावची म्हूण यशान सातशें भिक्खू एकठांय केले. तांची वैशालींतूच एक परिशद घेतली आनी 'वैशालींतल्या भिक्खुंची करणी नेमा भायली' असो एक थाराव ताणें हे परिशदेंत एकामत्तान पास करून घेतलो.

वैशालींतले भिक्खू आपशीं संघा भायरे जाले. तांणी कौशांबीक आपणाली एक वेगळी परिशद घेतली. धा हजार लोक हे परिशदेक जमिल्ले म्हणटात. आंकडो अतितायेचो आसूं येता. पुणून इतलें खरें, वैशालींतले परिशदे परस कौशांबींतले हे परिशदेक चड लोक आयिल्ले. तांच्यांत भिक्खूय आशिल्ले, तशे उपासकूय आशिल्ले. हांणी 'विनया'चो नवो पाठ सुरू केलो. परिणामी – संघ फुटलो. एका संघाचे दोन संघ जातकूच नवो संघ चडांत चड लोक

आपणाकडेन आसात म्हूण आपणाक 'महासांघीक' म्हणपाक लागलो आनी पोरण्या संघाक 'स्थविरवादी' वा 'थेरवादी' ह्या नांवान पाचारपाक लागलो.

यशान आपयल्ले परिशदेक 'दुसरी संगीती' म्हणटात. पयले संगीतीन जे पाठ नित्शीत केल्ले तांचेर हे दुसरे संगीतीन म्होर मारून तांकां प्रमाणीत केले. सातशें भिक्खू जमिल्ले म्हूण हे संगीतीक 'सप्तशतिका' म्हणटात. पयली पांचशांची आशिल्ली. म्हूण तिका 'पंचशतिका' हें नांव पडिल्लें.

उपरांत जें घडूंक फावनाशिल्लें तेंच घडत गेलें. दोगां मजगतीं मात्शे मतभेद जाल्यार पुरो, दोगांयनी एकामेकां पसून कडेक सरचें आनी दोन वेगळे संघ सुरू करचे. दोन संघ म्हळ्यार दोन पंथ. दोन संप्रदाय. अशोक राजा बौद्ध जालो त्या वेळार देशांत बौद्धांचे सुमार अठरा वेगळे वेगळे संप्रदाय चलपाक लागिल्ले. महासंघिकांतल्यान फुटून भायर सरिल्ले आठ आनी स्थवीरवाद्यांतल्यान फुटिल्ले धा.

अशोक

अशोक सत्येर आयला तो बुद्धाच्या परिनिर्वाणा उपरांत सुमार २१८ वर्सांनी. ताका दायजान मौर्यांचें एक व्हड साम्राज्य मेळिल्लें. येदें व्हड साम्राज्य हाचे पयलीं ह्या देशांत कोणेंच पळोवंक नाशिल्लें. हिन्दुकुशा सावन आसामा मेरेनचो आनी काश्मिरा सावन कृष्णेचे तडी मेरेनचो सगळो वाठार ह्या साम्राज्यांत आसपावतालो. (आमचें गोंयूय तातूंत येतालें) फकत उदेंते कडलें कलिंग नांवाचें एक ल्हान-शें राज्य ह्या साम्राज्या भायर उरिल्लें. वेपाराचे नदरेन तें एक म्हत्वाचें थळ आशिल्लें. समुद्राचे देगेर आशिल्ल्यान पयस पयसल्या देशांतले लोक तरातरांचो माल तारवांनी थंय हाडटाले. अशोकाक तें आपणाल्या साम्राज्या भायर उरिल्लें नाका आशिल्लें. तें घेवंक जाय अशें थारावन ताणें आपणाल्या राज्याभिषेकाच्या आठव्या वर्सा घुरी घालून तें घेतलें. 'आपणें देड लाख लोकांक बंदी करून हाडले, एक लाख लोक कचाकच कातरून उडयले, हाचेकूय चड मियेवन गेले... घोवाक बायल ना, बायलेक घोव ना, आवयक भुरगें ना, भुरग्याक आवय ना अशी सगळ्यांची दानाधिस्पट करून उडयली' अशें तोच खासा एका फातरपट्यांत सांगता. येदें मोल दिवन जोडिल्लें जैत ताका अवचीत एक दीस हारे पाश्ट दिसपाक लागलें. भितरले भितर हुलपून तो पच्छात्ताप करपाक लागलो. जैताचो ताका अबको आयलो. अहोगंग पर्वतार मोग्गलीपुत्त तिस्स नांवाचो एक जाणटेलो स्थवीर रावतालो. संभूत साणवासीचो शिष्य. अशोकान ताका भौमानान पाचारून हाडलो. उपगुप्त नांवाचो (मथुरेंत काम करपी) तिस्साचो एक गुरूभाव त्या दिसांनी तिस्सासरीं येवन राविल्लो. ताकाय आपोवन घेतलो. दोगांय मुखार अशोकान आपणालें काळीज उकतें केलें. दोगांयनी ताका बुद्ध कितें म्हणटालो तें सांगलें, 'कितलींय राज्यां जिखून हाडात तुमी... अख्खी धर्तरी जिखून हाडात, तुमी धादोसभरीत केन्ना जावपाचे नात. कित्याक, तुमच्यो ह्यो राज्यां जिखून हाडपाच्यो इत्सा पोंद नाशिल्ल्या आयदना सारक्यो. पोंद नाशिल्ल्या आयदनांत कितलेंय उदक हाडून रकयात, आयदन केन्नाच भरून येवपाचें ना.' बुद्धाचें हें मत्त मोग्गलीपुत्त तिस्स आनी उपगुप्त हांच्या तोंडांतल्यान आयकतकूच अशोकाच्या जिविताची दिकाच बदल्ली. तो बौद्ध उपासक जालो. युद्ध नाका आसत जाल्यार बुद्ध घेवंक जाय ह्या निर्णयार तो पावलो. वर्सभर तो एका विहारांत वचून साधना करपाक लागलो. उपरांत तिस्साचे सांगणेन तो बौद्ध थळांक भेट दिवपाक भायर सरलो. बोधिगया, सारनाथ, लुम्बिनी, कुशिनारा, सगळ्या थळांचीं ताणें यात्रा केली आनी 'धर्मविजय होच खरो विजय' ह्या मत्ताचो जावन तो राज्य करपाक लागलो. राज्याभिषेकाच्या बाराव्या वर्सा पसून सत्ताविसाव्या वर्सा मेरेन ताणें ह्या देशांत 'धर्म विजयाचें' राज्य केलें.

ज्या देशान इतिहासाक व्हडलेंशें म्हत्वूच केन्ना दिलें ना – इतिहास बरोवन दवरलो ना, बरोवपाक जाय आशिल्ले पुरावेय दवरले नात त्या

देशांत अशोकान खूब कडेन दोंगरांचे फाटीर, होंवऱ्यांच्या वणट
कोंरातून दवरल्यात. होंवऱ्यो ताणेंच निर्माण करून घेतल्यात. का
थळांनी व्हडले व्हडले पाशाणी खांबे उबे केल्यात आनी तांचे
फर्मानां कोंरातून दवरल्यांत. ते मुस्तींत वास्तुशिल्पा खातीर चड
उपेग जातालो. लोक घरां लाकडाचीं बांदताले. राजम्हालूय
आसताले. कलेचीं सगळीं कामां लाकडांचेर चलतालीं. लाकड
उरनात आनी लाकडां खातीर झाडां मारचीं पडटात तीं मारं
अशें थारावन अशोकान पाशाणी तळपांचो उपेग केलो. चुनार
मिर्झापूर जिल्ह्यांतली) खण पाशाणी तळपांनी गिरेस्त
खणींतल्यान ताणें तळपां खणून भायर काडून घेतलीं. तांचे
करून घेतले. एक एक खांबो तीस तीस, चाळीस चाळीस
अखंड. वांटकुळो. पोंदचो घेरो तीन साडे तीन फुटांचो, तर
अडेज फुटांचो. पन्नास पन्नास टन वजनाचो. असले तीस
मेळ्ळ्यात. ते खणींतल्यान भायर कशे काडले, तांकां वांट
कसो दिलो, ते घांसून पुसून चकचकीत कशे केले आनी
मेरठ, दिल्ली, सारनाथ, सांची सारकेल्या शेंकड्यांनी मैल
कशे व्हेले, कित्याचेर घालून व्हेले, कांयच समजना. हें मन
मनशांनी काम केलां, काय यक्ष गंधर्वां सारेकल्या कोणें केलां
पडटा. ह्या खांब्यांचेर वयर चडशें एक कमळ आनी ताचेर
मुखार काडून बशिल्लो वा मोर पळोवंक मेळटा. आयज स्व
मानचिन्न जाल्ले चार शींव असल्याच एका (सारनाथांतल्या
सुंदर खांब्यावयले आमी घेतल्यात आनी राष्ट्रीय बावट्याचेर
आमी पळेतात तेंय ह्या शिंवां सकल आशिल्लें घेतलां. ह्या खां
दोंगरां फाटी वयल्या फातरपट्यांचेर जीं बरपां आसात ताचे
दोन वांटे केल्यात. पयल्या वांट्यांत तांणी चौदा बरपां घेत
अशोकाच्या साम्राज्यांत खैबरघाट, अबोटाबाद, कालसी, देहरा
नाला-सोपारा सारक्या जायत्या थळांनी सांगातांत आशि
मेळटात. आनी दुसऱ्या वांट्यांत बाकिचीं ल्हान व्हड बरपां घेत
आनी चंद्र आसासर लोकांनी तीं वाचचीं' हो आपणालो हावेर
तांतल्या कांय बरपांचेर उकतावन दाखयला.

पयल्या पुंजुल्यांतल्या एका बरपांत तो म्हणटा, आपणाल्या
हजारांनी लोक सद्दां जेवतात तांकां सुकणीं सावदां मारून तां
वाडपाची चाल चलताली. हजारांनी सुकणीं सावदां सद्दां मार
आपणें ही चाल आतां बंद केल्या. तुर्तांक फकत दोन मोर आ
मारून हाडटात. थोड्या दिसांनी हिवूय चाल आपूण बंद कर
खंयचोच जीव कोणेंच मारून खावचो न्हय. आनीक एका बरपां
आपणाल्या साम्राज्यांत आपणें सगळेकडेन तीं तीं कामां करपा
वेगळे अधिकारी नेमल्यात. तांणी तांकां नेमून दिल्लीं कामां
भायर, लोकांक धर्माची (उजू चलणुकेची) देख दिवपाचीय
जाय. उजू चलणूक म्हळ्यार कसली चलणूक? सगळ्यांनी जा
बापायचो सांबाळ करचो, तांची सेवा करची.
वळखिच्या-अनवळख्यां सगळ्यांकडेन सगळ्यांनी उदारप
श्रमण-ब्राह्मणांचो भौमान करचो; प्राणीहत्या खंयच जावची ना
घेवची. गरजे भायर कोणेंच खर्च करचो न्हय, तशें गरजे
कितेंच सांठावन दवरचें न्हय – **'अल्प भांडता साधु, अल्प**
गरजे इतलीच मोड आसची आनी मोडी इतलीच जोड आस
सगळ्यांनी चलचें. आनीक एका बरपांत तो म्हणटा, 'ह्या देश
धर्मपंथ चलतात. सगळे चलचे, आपणाक सगळ्या धर्मपंथांविशीं
सगळे फळचे फुलचे अशें आपणाक दिसता. म्हूण, **सगळ्यांनी**
सुवादीन दवरची, आपणाल्या धर्मपंथाची तुस्त आनी दुसऱ्यांच

कोंच केन्ना करची न्हय. परतो, जण एकल्यान दुसऱ्या धर्मपंथाचो न रचो. म्हणटकूच आपणालोय उत्कर्श जातलो, दुसऱ्याकूय लाव ...ा जाल्यार, दुसऱ्याच्या लुस्काना वांगडा आपणालेंय लुस्कान ...ें. आनीक एका बरपांत तो म्हणटा, **नोकर चाकरांक आपलेपणान ...जाय, तांच्या व्यक्तिमत्वाक मान दिवंक जाय.**

...चें प्रशासन कौटिल्याच्या 'अर्थशास्त्रा'क धरून चलतालें. तीं तीं ...वपी प्रशासनांत ते ते लोक आशिल्ले. पुणून हांचे भायर 'धर्म ...' नांवाचो आनीक एक नवो हुद्दो ताणें तयार केल्लो आनी राज्यांत ...न बऱ्या बऱ्या चारित्र्यवान लोकांक ताणें ह्या हुद्द्यार बसयल्ले. ...उजू चलणुकेची देख दिताले तसो तांचो नैतीक पांवडो वाडोवपाचोय ...ाले.

...बरपां एकेच पाली भाशेंत आनी एकेच ब्राह्मी लिपींत ताणें कोरांतून ...हाचे वयल्यान अशोकाचे मुस्तींत पाली भास ताच्या साम्राज्यांत ... लोकांक समजताली जावंक जाय अशें म्हणचें पडटा. हालींच ...अफघानिस्तानांत लम्पाक नांवाचे एके सुवातेर अशोकाचो एक ...मेळ्ळा. तो मात आरामाइक भाशेंतलो मेळ्ळा. आनी १९५८त ...मेळ्ळा तो आरामाइक आनी ग्रीक भाशेंतलो मेळ्ळा.

...बौद्ध आशिल्लो. ताच्या फातरपट्यांचेर बुद्ध धर्माचो पाखो घेवन ...रप मेळूंक जाय आशिल्लें. पुणून भाबऱ्याचो एक फातरपटो सोडीत ...सरे कडेन तें खंयच पळोवंक मेळना.

...भाबऱ्याच्या फातरपट्याची खबर सांगचे पयलीं एक आडकथा ...य.

...एक आडकथा

...ाचेर, ताच्या काळाचेर आनी ताच्या धर्ममत्तांचेर अधिकारान ...रोवपी आयज जायते विद्वान देशांत आसात. पुणून १८७३ वर्सा ...ार बारार्शी वर्सां कोणूच नाशिल्लो म्हूण सांगल्यार कोणाक खरें ...१७५०त होजिस नांवाच्या एका पाद्रीक दिल्लीचे शिमे वयल्या ...ांत एक खांबो दिश्टी पडलो. येदो ऊंच हो खांबो हांगा कोणें ... केला जातलो, असो ताका प्रस्न पडलो. खांब्याचे फाटीर कोणें ... तरी बरोवन दवरलां म्हणपाचें ताणें पळेलें. ताणें त्या बरपाची ...ाडली आनी ती घेवन तो दिल्लींत आयलो. दिल्लींत ते मुस्तींत ...रसी, संस्कृत बी भासो जाणा जाल्ले कितलेशे विद्वान आशिल्ले. ...ों ही तालीक दाखयली. कोणाक ती वाचूंक आयली ना. कांय ...हारांत धर्मप्रसाराचें काम करपी आनीक एकलो पाद्री दिल्लींत ...जिसान ताका ही तालीक दाखयली. ती पळोवन ताणें म्हळें, ...रप हांवें गयेंतल्या कांय होंवऱ्यांनी पळेलां.' होजिस गयेक गेलो. ...लोकांनी 'हो आमकां बाटोवपाक आयला' असो समज करून ...नी ताका जितोच मारून उडयलो. आठ वर्सां उपरांत हॅरिंग्टन ...ानीक एकलो पाद्री मुखार सरलो आनी ताणें होजिसान सुरू ...वर आपणा हातांत घेतलो. गयेंत वचून ताणें त्यो होंवऱ्यो सोदून ...टोपऱ्यांतल्या खांब्यांचेर मेळिल्लें तसलेंच बरप हांगा आसा म्हणपाचें ...ें. ताणें तांची तालीक काडली आनी ती घेवन तो दिल्लीक आयलो. ...णसर दिल्लींत आनीक एकल्याक आनीक एक खांबो मेळ्ळो. ... सौराष्ट्रांतल्या गिरनार पर्वतार, प्रयागांत यमुनेचे तडीर, हिन्दुकुश ...सार शहाबाजगडीक, ओरिसांत धौलीक, कितलेशेच कडेन वेगळ्या ...द्रींक हेच तरेचें बरप कोरांतिल्ले खांबे आनी फातरपटे मेळ्ळे. ...खटे पाद्री नाशिल्ले. पोरणावळशास्त्राचे जाणकारूय आशिल्ले. ...टे 'वाचपाचो' ते यत्न करपाक लागले. सुमार एकशें तेवीस वर्सां ... यत्न चल्लो. अखेरेक १८७३त जेम्स प्रिन्सेप नांवाच्या एका जाणकाराक हातूंत येस मेळ्ळें. ताणें पयलीं आकार इकार अनुस्वार वळखून काडले. मागीर स, व य हीं अक्षरां सोदून काडलीं आनी ल्हवू ल्हवू करून एक दीस टोपऱ्यांतल्या खांब्या वयलें पुराय बरप वाचून काडलें. उपरांत हेरकडल्या बरपाची आनी टोपऱ्यांतल्या खांब्यावयल्या बरपाची तुळा सुरू जाली. आतां मेरेन मेळिल्ले सगळे खांबे आनी सगळे फातरपटे एकाच काळांतले, कोणें एकल्या 'देवानांपिय पियदस्सी' नांवाच्या राजान उबे केल्यात म्हणपाचें दिसून आयलें. ब्राह्मी लिपींत आनी पाली भाशेंत ताणें हें सगळें कोरांतून घेतलां म्हणपाचेंय कळ्ळें. फकत हो 'देवानांपिय पियदस्सी' राजा कोण हें सोदून काडपाचें उरिल्लें. श्रीलंकेंत ते मुस्तींत ज्यॉर्ज टर्नर नांवाचो एक इंग्रज सिवील सर्विसेंत अधिकारार आशिल्लो. पाली भाशेचो एक जाणकार. 'श्रीलंकेंत दीववंस आनी महावंस नांवाचे पाली भाशेंत दोन ग्रंथ आसात. तातूंत चन्द्रगुप्त मौर्याच्या नातवाक – अशोकाक – 'पियदस्सी' म्हळा' म्हणपाचें कळ्ळें. जिस्त त्या वेळार बैराटाक एक फातरपटो मेळ्ळो. ताचेर पियदस्सीचो उल्लेख 'मगधचो राजा' म्हूण केल्लो मेळ्ळो. १९१४त सोलापुराक मास्की नांवाच्या गांवांत आनीक एक फातरपटो मेळ्ळो. ताचेर 'देवानांपिय अशोक' अशें स्पस्ट बरयल्लें मेळ्ळें.

ते मेरेन अशोका संबंदान देशांत कोण्ण कांयच नकळ आशिल्लो. ब्राह्मी लिपी – जी देवनागरीची आवय, तिवूय कोण वाचूंक नकळ आशिल्लो. पांचव्या शतमानांत फाहियान हांगा आयिल्लो आनी सातव्या शतमानांत हुआन-त्सांग आयिल्लो. दोगूय विद्वान. बुद्धमत्तावयले ग्रंथ सोदीत दोगूय देशभर भोंविल्ले. पाली, मागधी, संस्कृत ह्यो भासो ते जाणा आशिल्ले. दोगांयनी आपापणाले भोंवडेचीं पुस्तकां बरयल्यांत. देशांत खूबकडेन आमी अशोकाचे हे खांबे आनी फातरपटे पळेल्ले अशें दोगांयनी बरोवन दवरलां. तांचेर कितें बरोवन दवरलां हें जाणा जावन घेवपाचो तांणी यत्न केल्लो. पुणून कोणूच तांकां हें बरप वाचून दाखोवपी मेळूंक नाशिल्लो. तांचेर बुद्धाचीं तुस्तगितां आनी कांय सुत्तां कोंरातून दवरल्यांत इतलेंच तांकां लोकांनी सांगिल्लें म्हणपाचेंय तांणी बरोवन दवरलां.

पांचव्या शतमानांतूच लोक अशोकाक विसरिल्ले. अशोक कोण आशिल्लो आनी कसो आशिल्लो हें ह्या विसाव्या शतमानांत ह्या फातरपट्यांनी आमकां सांगलां.

ह्या फातरपट्यांनी आनीक एक म्हत्वाची गजाल आमकां सांगली: सव्या शतमानांतल्या मत्स्यपुराणान बुद्धाक विष्णुचो णववो अवतार म्हूण घोशीत करून पुराणांनी बंदिस्त करून दवरिल्लो. बुद्ध हो पुराणांतल्या हेर देवां सारको देव नाशिल्लो, तो आमचे वरीच हाडां-मासांचो एक मनीस आशिल्लो – वा म्हणुंया, केन्नाय तरी हजार दोन हजार वर्सांनी जल्माक येता हे तरेचो एक म्हापुरूस आशिल्लो. तो अमके कडेन अमक्या वर्सा जल्माक आयिल्लो, ताणें आपणालें धर्मचक्र अमके कडेन सुरू केल्लें, अमक्या वाटारांत तो भोंवतालो, अमके कडेन अमक्या वर्सा ताचें परिनिर्वाण जाल्लें हें ह्या फातरपट्यांनी आमकां सांगलां.

ह्या फातरपट्यांनी बुद्धाक पुराणांतल्या बंदिवासांतलो 'सोडयला'.

बुद्धमत्ताचो विकास – २

भाबऱ्याचो फातरपटो

वेगळे वेगळे कडल्या फातरपट्यां वयल्या ह्या बरपांक अशोक 'धर्मलिपी' म्हणटालो. तांचे उदेशीं तो आपणाल्या साम्राज्यांत 'धर्मशासन' चलोवंक आंवडेतालो.

धर्म हें उतर तो खंयच्या अर्थान घेतालो?

लासप उज्याचो धर्म. भिजोवप उदकाचो धर्म. हांगा धर्माचो अर्थ गूण

असो जाता. भुरग्याचो सांबाळ करप आवय-बापायचो धर्म. जाणटेपणांत आवय-बापायक सांबाळप भुरग्याचो धर्म. हांगा धर्माचो अर्थ लागणूक वा कर्तव्य असो जाता. दनपारच्या कडार कोणूय आयलो जाल्यार ताका जेवपाक दवरून घेवप हो गृहस्थाचो धर्म. हांगा धर्माचो अर्थ नेम असो जाता. देशाची राखण करप क्षत्रियाचो धर्म. हांगा धर्माचो अर्थ जापसालदारकी असो जाता. 'ह्या जगीं वैर वैरान जायना केन्नाच थंड तें / थंडावता अवैरान होच धर्म सनातन' – 'एस धम्मो सनन्तनो'. धम्मपदांतले हे गाथेंतल्या धर्माचो अर्थ सत्य असो जाता. धर्म हें उतर 'धृ' हे धातू वयल्यान आयलां. 'धृ' म्हळ्यार जें 'धरून दवरता' तें. जें धरून दवरता तें सनातन तत्त्व आसता. तें केन्ना बदलना. अशोकान 'धर्म' ह्या अर्थान घेतिल्लो. आपणाल्या पुराय साम्राज्यांत तो समाजाक घट धरून दवरपी सनातन तत्त्वांचो शेक चलोवंक सोदतालो. तागेलें 'धर्मशासन' बुद्ध धर्माचें शासन नाशिल्लें. सगळ्या धर्मांक आपणांत आसपावन घेता असल्या सनातन धर्मतत्त्वांचें शासन आशिल्लें.

पुणून, अशोक बौद्ध आशिल्लो. ताका बुद्धधर्म संवसारांत सगळे कडेन पावोवपाचो आशिल्लो. पावोवपाची ताणें एक येवजणूच आंखून दवरिल्ली. पुणून, पयलीं घर जाग्यार घालूंक जाय म्हणपाची ताका खोल जाणवीक जाल्ली. दुसरे संगीती वेळार संघ फुटून एका संघाचे दोन संघ जाल्ले आनी तेन्ना सावन आतां मेरेनच्या काळांत दोनूय संघ फुटून तांचे अठरा संघ जाल्ले आनी अठराय संघ तरांतरांच्या तत्त्व-विचारांच्या जाळांत आपणाक घुसपावन एकामेकांचे पांय ओडपाक लागिल्ले. अशोकाक हाची सगळ्यांत व्हडली खंत भोगताली. तो सगळ्यांक एकठांय हाडूंक सोदतालो. हे दिकेन ताचे कांय यत्न सुरू जाल्ले.

राजस्थानांत जयपुरा लागसार भाबरा नांवाचे एके दोंगुल्लेचेर अशोकाचो एक फातरपटो मेळ्ळा. ह्या फातरपट्यांत तो म्हणटा, 'आपणाक बुद्ध, धम्म आनी संघ हांचो केदो भौमान तो सगळे जाणात. भगवंतान जें सांगलां तें सगळें सगळ्यांच्या बऱ्याचें. पुणून, भिक्खुंनो, हें धर्ममत्त सासणाचीं सासणां तिगून उरचें हे खातीर सात धर्मसुत्तां सगळ्या भिक्खू-भिक्खुणिंनी, सगळ्या उपासक उपासिकांनी भौन भौन वाचचीं आनी भौन भौन तकलेंत घोळोवचीं. अशें आपणाक दिसता म्हणपाचें सगळ्यांक खबर आसचें. 'मे जानंतु ति.'

पयलें, विनयसमुकसे. दुसरें, अलियवसानी. तिसरें अनागतभयानि. चौथें, मुनिगाथा. पांचवें, मोनेयसूते. सवें, उपतिसपसिने आनी सातवें, लाघुलोवादे.

हांतल्या पयल्या विनयसमुकसे सुत्रा संबंदान वाद आसा. पुणून धर्मानन्द हें चार आर्य सत्यांचें आनी चौथ्या आर्यसत्यांतल्या आठ-आंगी मार्गाचें विकसावणी करपी धर्मचक्रप्रवर्तन सुत्त आसूंक जाय अशें म्हणटात. बुद्धमत्ताची बुन्याद ही. त्रिपिटकांतली पुराय शिकवण हे बुन्यादीर उबी जाल्या.

बाकिच्या सुत्तांविशीं वाद ना. अलियवसानि सुत्त अंगुत्तरनिकायांत आयलां. भिक्खून मेळटा त्या चिवरान, मेळटा ते भिक्षेन संतुश्ट रावंक जाय. खंयूय रावचें पडूं, समादानांत रावंक जाय. आपणाली तुस्त आनी दुसऱ्यांची निंदा करी नासतना ताणें नित्य जागरूक रावंक जाय. लोक ताका बावनकशी भांगरा भाशेन मानतले म्हणपाचें त्या सुत्तांत सांगलां. तिसरें, अनागतभयानि सुत्त. हेंवूय अंगुत्तरनिकायांत आयलां. जीं संकश्टां येवंक नात तीं आयलीं जाल्यार भिक्खून कशे तरेन चलचें तें ह्या सुत्तांत सांगलां. आयज आपूण तरणो आसलों तरूय फाल्यां तरणो उरचों ना. आयज घटमूट आसलों तरूय फाल्यां हांतुळणार पडचों ना म्हणपाचें खरेपण ना. आयज भिक्षा मेळपाची बंद जावं येता, आयज आपूण रावतां थंय सवस्तकाय नंदता जाली तरूय फाल्यां सगळें उचांबळ जावन सकल वयर जावं येता, आयज संघ एकचारान चलता जालो तरूय फाल्यां ताच्यांत फूट पडूं येता हें सगळें आतांच चिंतून तशें कितें घडलें जाल्यार आपूण थतर वितर जावचो ना, आपणाले साधनेंत खंड पडचो ना हाची जतनाय भिक्खून आयज पसून घेवपाक लागूंक जाय आनी त्या वेळार चलूंक जाय तशें चलपाची आतां पसून संवंय लावन घेवंक जाय, अशी शिकवण दिवपी सुत्त हें. मुनिगाथा. तें सुत्तनिपातांतलें. भिक्खून कित्यांतूच आनी कोणांतूच आप घुसपावन घेवंक जायना. खंयचेच सुवातेक वा घराक दसून रावंक जा तो निःस्नेह जावंक जाय. अनिकेत जावंक जाय. घुस्पावन दवरपी त तकलेंतलीं हुमटावन काडपाक ताणें वावरूंक जाय. ताका एकलो एक रावंक येवंक जाय. तृष्णेचो आपणाचेर शेक चलूंक पावचो ना हाची जतनाय घेवंक जाय. तो सगळ्यांचीं मनां जिकपी आसूंक जाय. इ आसून सगळ्यां पसून मनान अलिप्त आसूंक जाय. शील-समाधी-प्र थीर आसूंक जाय. तुस्त वा निन्दा आयकून भुल्लुसून वचचो ना, हुर्ष जावचो ना असो आसूंक जाय. कोणूय कितेंय म्हणूं, खांब्या भाशेन थीर उबो रावंक जाय; वाऱ्या भाशेन खंयच्याच जाळांत घुसपना इ मेकळो आसूंक जाय; नीट वाटेन चलपी, बरें वायट पारखुपी, आ रागार जायना, दुसऱ्यांकूय राग हाडिना असो आसूंक जाय हें ह्या सु सांगलां. पांचवें, मोनेय. तेंवूय सुत्तनिपातांतलें. भिक्खू तुस्त आनी हांकां समा लेखपी, तिडक आनी ओड हांचे पसून अलिप्त उरपी. तव शांत, निगर्वी, भुलींत पडना असलो. 'हांव तशे दुसरे, दुसरे तसो अशें मानपी, मिताहारी. मेळ्ळां तातूंत संतुश्ट रावपी; उणाक विचारांक तक थारो दिना असलो, उथळ उदका भाशेन खळखळना असलो, घस भाशेन मोट्या मोट्यान कोंसळना असलो, न्हंये सारको संथ व्हांवपी आ जाय, अशें हातूंत सांगलां. सवें उपतिसपसिने सुत्त. हेंवूय सुत्तनिपातां ह्या सुत्ताक 'सारिपुत्त प्रस्न' म्हूण आनीक एक नांव आसा. सारिपुत्त प्रस्नांक बुद्धान जी जाप दिल्ली ती हातूंत आयल्या. तो म्हणटा, भिक जळारांक, जिवाण्यांक, दुश्ट पाड्या मनशांक, सावदांक कोणाक भि न्हय. परकी धर्माच्या लोकांनी केल्ल्यो आगळिको पळोवन भियेवचें सगळीं विघ्नां सोंसचीं. पिडेचे वा भुकेचे त्रास जाले, शिंयाचे वा उबा जाले, जाल्यारूय उर्बेक बादा येवंक दिवची न्हय. सगळ्या जिवांकडेन प आसतना 'हे म्हजे इश्ट, हांव तांचो इश्ट' हे नदरेन पळोवचें. मन म्हेळ माराच्या पंगडांतले सैनीक अशें मानून तांकां मनांतले धांवडावन घा रागा सुवादीन जावचें न्हय, गर्वा सुवादीनूय जावचें न्हय. आयज कितें उ मेळटलें, खंय मेळटलें; न्हिदूंक वा आड पडूंक खंय मेळटलें असले कर हुसके काडचे न्हय. मेळटा तातूंत धादोशी रावचें. तिडक मारपा स कोणूय कितेंय उलोवं, ताका परती जाप दिवची न्हय. ताका दुखों न्हय. चलतना पांयां कडेन नदर दवरून चलचें. मन चोविसूय वरां जाग दवरून चलचें. जें आपणाक लागना तें लावन घेवचें न्हय. कोणेंय दाखयलीं जाल्यार ताचे उपकार मानचे. भिक्खू सदां स्मृतिमान अ जाय, विमुक्त आसूंक जाय. एकाग्रचित्त आसूंक जाय. तरूच तो भोंवत काळोख ना करूंक पावतलो.

आनी सातवें लाहुलोवादसुत्त. हें मज्झिमनिकायांतलें. भिक्खून फकां लेगीत केन्ना फट उलोवंक जायना. जाका फट उलयतना मातूय लज दि तागेलें श्रमणपण कित्याक उपकारना. कायेन वाचेन मनान केल्ल्यो क नियाळून पळोवंक जाय. करणी करचे पयलीं चिंतूंक जाय. ही करणी म दुख्खांत उडोवची ना मू, दुसऱ्यांक दुख्खांत उडोवची ना मू ? अशें आपण विचारून 'ना' म्हूण जाप मेळ्ळी जाल्यार असल्यो करण्यो भौन भौन क रावंक जाय. आपणाक आनी दुसऱ्यांक दुख्खांत उडोवपी करण्यो करचो ना असो नित्शय करूंक जाय. आयजवेर जितलेय व्हड श्रमण जो गेले तांणी सगळ्यांनी आपणाल्यो करण्यो – करचे पयलीं आनी क आसतना – जागरूकपणान नियाळून पळेल्ल्यो. परिक्षावन निवळ केल हें ह्या सुत्तांत सांगलां.

* *

ती गेली ना

शरतचंद्र शेणै

गेली म्हणूंक धीर ना –
दोळे सांगतात फट,
हड्डें म्हण्टा सत –
वाडवूंक ना पृथ्वीचें तेज,
सासणाचें सूर्यनखेत्र –
जावंक ना भुंयेक अन्य
विश्वप्रेमाचें तें चैतन्य –

पळेत राव तें तोंड,
तोंडावयल्यो शंबर मिरयो...
मिरयो न्हय त्यो;
करुणेच्यो झरयो !
तापलेल्या रेंवटांचेर
मन्दहास जालो थंड वारो –
अगर्तीक सदाखातीर
तिचो आलासरो –

दैवी तेजान दिपकायलेले
ते दोळे...
अगण्य तोंडांचेर तांणी
हांशें किल्लायलें –
दुबळ्यांच्या हड्ड्यां भितर
भरवशे रोयले
दुकांचे कांटे
हगूर हुमटायले –

ना, ती गेली ना –
गेली म्हणूंक धीर ना –
दोळे सांगतात फट,
हड्डें म्हण्टा सत –

(मदर तेरेजांक आर्गां)

व्हडें

शंकर रामाणी

केन्ना व्हडें
सोडटले ?
सुट्टलें ?
खंयच्या बंदरा
वळटलें ?
पावतलें ?

खंयचो कोण
विचारता –
पाचारता ?
कोण जाणा !
खंयचो कोण ?
खोल खोल
भितल्ल्यान
जाप दिता :
'हांव सायबा,
कांयच नेणा !
कांयच नेणा !!'

सपन

सुनिता सुभाष शाह

सपन एक फुलांचें
सपन म्हजें गंधाचें
मोरपाखां दोळ्यांत म्हज्या
सपन मोर रंध्राचें
सपन एक मळबाचें
नळ्या-निळ्या दोळ्यांचें
मध्यान रातीं जाता जागें
सपन म्हजें चंद्राचें

समन्वयाचो फुकट गेल्लो एक यत्न

वामनबाब कुंडयकार मराठी भाशेचे, मराठी साहित्याचे आनी मराठी परंपरेचे एक अभिमानी. आमचे हे परंपरेक कसलीच बादा येवंक जायना मत्ताचे. गोंय मेकळें जाले उपरांतच्या आरंभाच्या काळांत जो कोंकणी मराठी वाद गोंयांत चलपाक लागलो तो हे परंपरेक मारक थरतलो अशें ता दिसपाक लागलें. बाकीबाब तांगेले जिवाभावाचे इश्ट. तांचेकडेन वामनबाबांनी कितलेशे दीस वाद संवाद चलयले. इतलेंय करून दोगूय एकामेक आपापणालें म्हणणें पटोवंक पावले नात तेन्ना वामनबाबांनी निमाणें आपणालें म्हणणें बरोवन काडलें आनी तें 'गोमंतकां'त छापून हाडलें. आमचे मजगत कोणूय तांकां जाप दितलो अशी तांकां आस्त आशिल्ली. ती सफळ जाली ना. तेन्ना तांणी 'गोमंतकां'त आयिल्लो लेख एके पुस्तिकेच्या रू छापलो आनी ही पुस्तिका कोंकणी मराठी वादांत पडिल्ल्या सगळ्यांकडेन धाडून दिली. म्हाकाय धाडून दिली.

तांचें म्हणणें अशें आशिल्लें–

हा मराठी–कोंकणी वाद आतां थांबवा

('गोमंतक' दैनिकाच्या ता. ९ जून १९६२च्या अंकांत संक्षिप्त स्वरूपांत प्रसिद्ध झालेला लेख)

तूर्त गोव्यांत कोंकणी-मराठी वादाला आलेला ऊत शिगेला पोचलेला असून त्याला भलतेंच वळण लागण्याचा धोका निर्माण झालेला आहे. समाजांतील विचारवंतांनी त्याला याच वेळीं आवश्यक तें नियंत्रण घालून योग्य वाट करून दिली नाहीं तर 'वादे वादे जायते तत्त्वबोध:' असें होण्याऐवजीं त्यांतून संघर्ष निर्माण होऊन तत्त्वबोधाऐवजीं तत्वच्युतीचाच संभव अधिक आहे. मागें मडगांवला जें ४थें गो.म.शि.संमेलन भरलें होतें, त्यांत या वादाची चुणूक थोड्याबहुत प्रमाणांत दृष्टोत्पत्तीस आली. उभय बाजूंचा दृष्टिकोन समजून घेण्याच्या दृष्टीनें या घटनेचें स्वागत केलें पाहिजे. या संमेलनाचे माननीय अध्यक्ष श्री. सुशीलराव कवळेकर यांच्या कुशल नेतृत्वानें, सौजन्यपूर्ण वागणुकीनें आणि खिलाडू वृत्तीमुळें हें संमेलन खेळीमेळीच्या वातावरणांत अत्यंत यशस्वी रीतीनें पार पडलें. ही गोष्ट जितकी समाधानाची तितकीच भूषणास्पदही आहे. त्यांचे प्रभावी नेतृत्व लाभलें नसतें, त्यांच्यासारखा कुशल कर्णधार मिळाला नसता, तर ही संमेलनरुपी नौका वादविवादाच्या कुठल्या खडकावर आपटून तिचा चक्काचूर झाला असता, याची कल्पनाही करवत नाहीं. श्री. कवळेकर यांना मी शतश: धन्यवाद देतों.

गोमंतक स्वतंत्र झाल्यानंतर इथें जीं भाषिक आंदोलनें निर्माण झालीं, जीं वादवादंगें माजलीं, त्यांतून एक गोष्ट सूर्यप्रकाशाइतकी स्वच्छ दिसून आली कीं, गोव्यांतील बहुसंख्य हिंदु जनता मराठी भाषेच्या मागें उभी आहे. याला अपवाद नाहींत असें नाहीं. परंतु ते फारच थोडे! बहुसंख्य खिस्ती समाज कोंकणीवादी आहे असें म्हणतात, परंतु हे विधान मला या स्वरूपांत मान्य नाहीं. माझ्या मतें बहुसंख्य खिस्ती समाज आज संशयात्मा बनलेला आहे. तो कोंकणी पाहिजे म्हणत नाहीं, मराठी हवी म्हणत नाहीं आणि त्याच्यामागें फार मोठी कारणपरंपरा आहे. माझी स्वत:ची तरी अशी समजूत आहे कीं, बहुसंख्य खिस्ती समाज हा पाश्चात्य संस्कृतींत रुळल्यामुळें आमच्या हिंदू समाजाच्या मानाने एकंदरीत अधिक वास्तववादी, अधिक व्यवहारनिष्ठ समाज आहे. तात्विक किंवा भाषिक प्रश्नांपेक्षा तो पोटाच्या भुकेच्या प्रश्नालाच अधिक महत्व देतो. हें विधान करण्यांत मी खिस्ती समाजाला हीन लेखतों किंवा पोटार्थी समजतों असें मानण्याचें कारण नाहीं. ती वस्तुस्थिति किंवा सत्यकथन आहे. या समाजाचा नि:संशय कोंकणीकडे ओढा असला तरी साहजिकच त्यांना असा प्रश्न पडला अ पाहिजे कीं, गोव्यासारख्या क्षेत्रफळाच्या दृष्टीनें लहानशा प्रांतांत अविकसित कोंकणी शिकून आपल्या पोटाचा प्रश्न सुटेल का? ही शिकून आपल्या मुलाबाळांना चरितार्थाचें साधन उपलब्ध होईल का आणि याचें प्रत्यंतर पहावयाचें असल्यास गेल्या ६ एप्रिलच्या Di de Goa' ह्या पोर्तुगीज दैनिकांत प्रसिद्ध झालेला Sr. Xavier Per यांचा A utilidade de aprender a lingua marata हा लेख प्रश्नाचा विचार करणाऱ्यांनी जरूर वाचावा, अशी मी शिफारस क त्यांत ते शेवटीं म्हणटात, O povo goęs sempre estudou a lin que lhe fosse mais útil para ganhar a vida. Nestas condiç achamos que a lingua de maior utilidade para goeses marata. एका सभ्य खिस्ती गृहस्थाचें मराठीला हें प्रशस्तिपत्र म्हणजे समाजांतील विचारवंतांच्या मनांत तूर्त काय खळबळ माजून राहिली याचा भरभक्कम पुरावा होय. याच्याविरुद्ध विचारसरणी नाहीं असें म्ह येणार नाहीं. परंतु सर्वसाधारणपणें त्या समाजाला आजच्या परिस्थि काय वाटत असावें याची कल्पना किंवा अंदाज येण्यास हें विधान आहे.

दुसरा एक मुद्दा या संदर्भांत मला विचारांत घ्यावासा वाटतो. त कीं, जीवनाच्या प्रत्येक प्रश्नाबाबत प्रत्येकाचे विचार, प्रत्येकाच्या निरनिराळ्या असूं शकतात. त्याचबरोबर एकाचा दृष्टिकोन दुस युक्तिवादाने, वादविवादानें समजावून देण्याचा प्रयत्न करण्याचाही प्रत्ये हक्क हा असतोच. आणि कोणीही तो नाकारूं शकत नाहीं. परंतु करीत असतांना मनाचा तोल सुटूं देतां कामा नये. तत्कालीन प्रक्षो भरांत विरूद्ध बाजूच्या व्यक्तींबाबत अनुदार उद्गार काढणें, हेटाण स्वरांत त्यांचा उल्लेख करणें, हेत्वाभास निर्माण करणें, खोटेनाटे लादणें या गोष्टी सभ्यतेच्या मर्यादेंत येत नाहींत. टीका करणेंही वेळीं आवश्यक असते. परंतु ती करीत असतांना प्रत्येकाने आपली वै किंवा बौद्धिक पातळी अत्यंत उच्च राखण्याचा प्रयत्न करणें, आ मताला मुरड न घालतांही अगदीं शक्य आहे आणि त्यांतच उभ हितही आहे. मनुष्यानें जगाकडे नेहमींच काकदृष्टीनें पहावयाचें असें

कोण्याही थोर व्यक्तीवर शिंतोडे उडवतां येतील, कितीही पूजनीय तीषयीं संशय निर्माण करतां येईल. म्हणून मानवाचा धर्म हा कीं, नें न्द्रान्वेषी वृत्ति टाकावी आणि हंसक्षीर न्यायाचा अवलंब करावा. वेच सुचण्याचें कारण, गेल्या संमेलनांत म्हणा किंवा इतर ठिकाणीं ख्यांत किंवा लिखाणांत कोंकणीसंबंधीं बोलतांना किंवा लिहितांना कासाहेब कालेलकर यांच्यावर कठोर शब्दांत टीका केली गेली, र ब्द वापरले गेले. माझ्या मतें ही गोष्ट अन्याय्य आहे. आपला मतप्रगट करीत असतांना असें कांहींतरी केलेंच पाहिजें, असें मला तिान वाटत नाहीं. पू. काकासाहेबांनी कोंकणी वाद कां स्वीकारला त्या प्रश्न आहे, त्यांचीही कांही बाजू असूं शकेलच आणि आहेही. च्यमताला आम्ही मराठीवादी विरोध करूं शकतों. नव्हे, तसें करणें च्कर्तव्यच आहे. परंतु त्यासाठीं त्यांचे कार्य, त्यांचा मोठेपणा, थोर केर दृष्टीआड करतां येणारच नाहीं. तसें करणें कृतघ्नतेचें, गुणांची र नल्याचें द्योतक ठरेल. म. गांधीजींच्या प्रभावळींत ज्या कांहीं मोजक्या क्ती होत्या, त्यांपैकीं काकासाहेब हे एक होत. वेळीं प्रसंगीं गांधीजी वील्लामसलत घेत असत. गांधीजींच्या आश्रमांतील शिक्षणविभागाचे मु होते व आहेतही. त्यांनी मराठी भाषेचीही सेवा केलेली आहे. फार मोठी देशसेवाही केलेली आहे. ते उपेक्षणीय, अवहेलनीय च्नाहींत. उलट ते वंदनीय, पूजनीय आहेत. त्यांना पाहून 'तेथें मो जुळती' असें म्हटल्याशिवाय मला तरी राहवत नाहीं. दुसरें, वेमित्र श्री. बा. भ. बोरकर यांचाही उल्लेख कोंकणी-मराठी वादाच्या श्व अधूनमधून होतो. ते एकेकाळीं मराठीचे प्रतिभासंपन्न कवि होते. महाराष्ट्रांत त्यांचा तसा लौकिक आहे. हल्लींच त्यांना मराठी ाद्दल महाराष्ट्र सरकारचें पारितोषिक मिळालें असून, त्याबद्दल मी मक्ष अभिनंदनही केलेलें आहे. हल्लीं ते कोंकणीवादी बनलेले आहेत त्यांना माहीत. माझा त्यांचा अत्यंत जिव्हाळ्याचा आणि मैत्रीचा ाहे. त्यांच्या कोंकणीवादाशीं माझा प्रामाणिक मतभेद असला तरी प्रामाणिकपणाबद्दल मी केव्हांही संशय घेऊं शकत नाहीं. ते ील कवि आहेत. मराठी भाषेची त्यांनी फार मोठी सेवा केलेली ा कांहीं मोजक्या गोमंतकीय व्यक्तींनी साहित्यक्षेत्रांत गोव्याबाहेरही मानाचे स्थान किंवा पान मिळवून दिलें आहे, त्यांत त्यांचा खात्रीनें होईल. मातृभाषेबरोबरच त्यांनी मातृभूमीचीही सेवा केलेली वातंत्र्य-आंदोलनांत त्यांनी सरकारी नोकरीवर लाथ मारून स पत्करला होता, ही गोष्ट आपण कधींच विसरतां कामा नये. त्रिवार मंगल वार' या त्यांच्याच शब्दांत त्यांना मी मानाचा रीत आहे. दुसरे माझे मित्र श्री. रवीन्द्र केळेकर हे कट्टर कोंकणीवादी जातात. त्यांच्या कोंकणीवादाशीं मी सहमत होऊं शकत नसलों ची स्वतःच्या मताबद्दलची तळमळ आणि प्रामाणिकपणा मी जाणूं श्री. प्रो. शंकरराव देसाई, प्रो. गुंडू सीताराम आमोणकर, श्री. केणी यांच्याबद्दलही माझ्या मनांत त्याच भावना वसत आहेत. तर कोंकणीवादी मंडळीवर कांहीं जणांकडून एक गंभीर आरोप तो. आणि गेल्या शि. संमेलनाच्या विषयनियामक कमिटीच्या बैठकींत रराव भांडारे यांच्या भाषणाच्या वेळीं जी शब्दाशब्दी झाली त्यावेळींही नरुच्चार झाला. आरोप हा कीं, या कोंकणीवादी मंडळीचा कोंकणीवाद णिकपणाचा नसून तें एक फॅड आहे. या भाषेच्या प्रचाराच्या निमित्तानें ीनें गांधीफंडाचे पैसे फस्त केले आहेत, आणि ती करीतही आहे. यासाठीं या लोकांनी कोंकणीची तळी उचलून धरून तिचें स्तोम आहे. मला या आरोपांत बिलकूल तथ्य दिसत नाहीं. कारण नांत या सर्व मंडळीबद्दल नितांत आदराची भावना वसत आहे, मीं वर व्यक्त केली आहे. तथाकथित गांधीफंड ही काय चीज आहे, त्याचा हेतु व कार्य काय आहे, त्यांत केवढी रक्कम होती आणि आहे, ह्यासंबंधीं मला कांहींही माहिती नाहीं. अर्थात्, मला त्याबाबत कोणतेंच मत बनविण्याचा अधिकार नाहीं. सर्वसाधारणपणें असें म्हणतां येईल कीं, जगांतील कुठल्याही छोट्या-मोठ्या संघटनेंत चांगल्याबरोबर वाईट माणसेंही असावयाचींच. प्रामाणिक, निःस्वार्थी व्यक्तींबरोबरच, स्वार्थी, संधिसाधू लोक असावयाचेच. आणि सुक्याबरोबरच ओलें म्हणटात तसें या लोकांच्या दुष्कृत्यांचे खापर चांगल्या माणसांच्या माथ्यावर फुटणें अपरिहार्य आहे. या संदर्भात 'सांसर्गिको दोष एव नुनमेकस्यापि सर्वेषां सांसर्गिकानां भवितुमर्हति' (सांसर्गिक दोष हा एकाचा दुसऱ्याला जडूं शकतो) या भागवतांतील श्लोकाची आठवण मला होते. तात्पर्य, ही बहुरंगी बहुढंगी दुनिया आहे. आणि या व्यवहारी दुनियेंत सत्यान्वेषणाचा प्रयत्न करणे म्हणजे मृगजळाच्या पाठीं लागण्याइतकेंच कठीण आणि निष्फल कार्य आहे. माझ्यासारख्या भावनाशील वृत्तीच्या माणसाला तर ''धर्मस्य तत्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गत: स पंथा'' असें म्हणून हात जोडून स्वस्थ बसण्यापलीकडे दुसरा मार्ग नाहीं. थोड्याशा विनोदानें मला असें म्हणावेंसें वाटतें कीं, या कोंकणीवादांत विशेषत: कोणी हितसंबंधामुळें, कोणी स्नेहसंबंधामुळें, तर कोणी आप्तसंबंधामुळें शिरलेले आढळतात. कोणाचा बाप कोंकणीवादी म्हणून मुलगा कोंकणीवादी, कोणाचा मुलगा कोंकणीवादी म्हणून बाप कोंकणीवादी, कोणाचा सासरा कोंकणीवादी म्हणून जामात कोंकणीवादी, कोणाचा जांवई कोंकणीवादी म्हणून सासरा कोंकणीवादी, इतकेंच नव्हे तर एका गटाचा पुढारी मराठीवादी म्हणून दुसऱ्या गटाचा प्रमुख कोंकणीवादी, फार काय, कालपरवांपर्यंत हिरीरीनें मराठीचें समर्थन करणारा आज तावातावानें कोंकणीचा पुरस्कार करीत आहे, हें मी पहातों आहें, आणि मनाला असा प्रश्न पडतो कीं, अरे, हें आहे काय? याच्यामागें कांही तत्त्वनिष्ठा, विचारप्रणाली आहे कीं नाहीं? मला तर हें सर्व पाहून भांबावल्यासारखें होत आहे. परवांच मला मडगांवला एक कोंकणीवादी सद्गृहस्थ भेटले. सहज बोलण्याच्या ओघांत ते म्हणाले, 'काय मराठी, मराठी घेऊन बसलां आहांत? येथें मराठी कधीं नव्हतीच. गेल्या पन्नास वर्षांमागे कोणी सीताराम मास्तर नांवाचे शणैमाम आले आणि त्यामुळें इथें मराठीचा प्रवेश झाला.' केवढें आश्चर्यकारक आणि बेजबाबदार विधान! तें ऐकून मी तर थक्कच झालों. मी म्हटलें, 'तुमच्या ह्या सीताराम मास्तरांचे गोव्यांतील सर्व हिंदूंनी आभार मानले पाहिजेत. त्यांचा पुतळाही आम्ही जरूर उभारूं. कारण त्यांनी मराठी भाषा गोव्यांत आणली म्हणून आमचें स्वत्व, संस्कृति, धर्म आणि राष्ट्रीयत्व टिकून राहिलें.' मी त्या गृहस्थांना प्रश्न केला कीं, 'तुमच्या त्या मास्तरांनी मराठी इकडे आणली हें जर खरें असेल तर त्यापूर्वी गोव्यांत कोणती भाषा प्रचलित होती, याबद्दल तुमच्याकडे काय पुरावा आहे?' त्यांना समर्पक उत्तर देता येईना. उत्तर देण्याचे टाळून ते लगबगीने निघून गेले. माणसाला एकदां कोणत्याही गोष्टीचा अभिनिवेश झाला, म्हणजे तो कोणत्या थरापर्यंत पोचूं शकतो ह्याचें हें एक उत्तम उदाहरण आहे.

मी कोणी मोठा विद्वान, भाषापंडित किंवा संशोधक नव्हे. हाडाचा मराठीवादी परंतु वृत्तीनें समन्वयवादी, एक विनम्र, जिज्ञासु अभ्यासू आहें. थोडेंबहुत जें कांहीं वाचलें, ऐकलें त्यावरून आत्मविश्वासपूर्वक मला असें म्हणण्यास हरकत वाटत नाहीं कीं, स्वतंत्र भाषा म्हणून गोव्यांत कोंकणीचा वापर केव्हांच झाला नाहीं, एक बोली हेंच तिचें स्थान तेव्हांही होतें, आणि आजही तें अबाधित टिकून आहे. प्रसिद्ध गोमंतकीय इतिहास-संशोधक प्रो. पिसुर्लेकर, जाडे विद्वान श्री. शांबाराव सरदेसाई, श्री. अ. का. प्रियोळकर इ. पासून तों डॉ. भांडारकर, डॉ. गुणे इ. महाराष्ट्रीय पंडितांपर्यंत सर्वांचें या बाबतींत एकमत असल्याचें दिसून येईल. या मुद्दयाचें सुंदर विवेचन गेल्या शि. संमेलनांतील अध्यक्षीय भाषणांत जिज्ञासूंनी जरूर वाचावें. दुसरें,

आमचें घराणें मुळचें पंचवाडीचें सिसाणी उपनांवाचें होतें. आमचे पूर्वज कुळकर्णी म्हणून प्रथम कुंडईला आले. आमचे खापर-पणजोबा-पणजोबांपासून तों हल्लींच कै. बंधूंपर्यंत हें कुळकर्ण आमच्याच घरांत होतें. त्यामुळें 'कुमुनिदादी'चें म्हणजे ग्रामसंस्थेचें दप्तर आमच्याच घरांत होतें. तसेंच श्रीशांतादुर्गा संस्थान-कवळें, श्रीमहालक्ष्मी-बांदिवडें, ग्रामदेवी श्रीनवदुर्गा, कांहीं काळ श्रीसंस्थान मंगेशी ह्या देवस्थानांतील अध्यक्षस्थानीं बहुतेक आमच्याच कुटुंबीयांपैकीं कोणी असावयाचें. त्यामुळें तींही दप्तरें आमच्याच घरांत असत. रेजिदोरीचें काम अजूनही आमच्याच घरांत चालतें. त्यावरूनही मी असें सांगूं शकेन कीं, पोर्तुगीज भाषेची कायदेशीररीत्या सक्ती होण्यापूर्वी या सर्व संस्थांचें कामकाज किंवा लेखन मराठींतच चालत असे. तसेंच व्यापारी पेढ्यांचे हिशेबठिशेब, खासगी किर्द मोडी लिपींत मराठींतूनच लिहिली जात असे. आणि आजही लिहिली जाते. फाय काय, खुद्द सरकारी गॅझेटांतील (B.O.) कांहीं नोटिसा अगदीं हल्लींपर्यंत मराठींतूनच प्रसिद्ध होत. या विवेचनावरून ''पूर्व दिव्य ज्यांचें त्यांना रम्य भावि काल'' ही विनायकांची काव्यपंक्ति मराठीला तंतोतंत लागू पडते हें दिसून येईल. कोंकणीचें समर्थन म्हणजे 'अगा जें झालेंचि नाहीं, तयाची वार्ता पुसशी काई' या समर्थांनी केलेल्या प्रश्नासारखेंच तें आहे. यावर एक आक्षेप येईल व येतो आहे तो हा कीं, अरे, जें आहे तें चाखण्यांत काय मर्दपणा आहे? जें नाहीं तें निर्माण करण्यांतच खरा पुरुषार्थ आहे. मग मी म्हणतों, निर्माण करा कीं, आणि अशी ही नवनिर्मिती झाल्यास त्याबद्दल कुणालाही खेद वाटण्याचें कारण नाहीं, परंतु वादविवादांत बहुमोल वेळेचा अपव्यय करण्यापेक्षां प्रत्यक्ष कार्याला सुरुवात करणें केव्हांही हितावहच ठरेल. या विचाराच्या अनुरोधानें मला नम्रपणें असें सुचवावेंसें वाटतें कीं, मराठीवाद्यांच्या दृष्टीनें यापुढें फारसें कार्य करावयाचें राहिलेलें नाहीं. तें आधींच झालेलें आहे. मराठी शाळा आज साडेतीनशेंवर आहेत. मराठी पाठ्यपुस्तकांची वाण नाहीं. मराठी वाङ्मय दिवसेंदिवस समृद्ध होत आहे. आतां काम इतकेंच कीं, आहे तें टिकवावयाचें, वाढवावयाचें आणि प्रगत करावयाचें. याच्या उलट कोंकणीवाद्यांच्या पुढें फार मोठें कार्यक्षेत्र पसरलेलें आहे. त्यांना श्रीगणेशापासून सुरुवात करावयाची आहे. नवीन शाळा उघडणे, पाठ्यपुस्तकें तयार करणें, कोंकणी वाङ्मयाची निर्मिती करणें व सर्वांत महत्त्वाचें व तांतडीचें व तितकेंच किचकट काम म्हणजे कोंकणी भाशेचें स्वरूप निश्चित करणें, विविधतेंत एकता आणणें हें होय. कोंकणी कुठली? हिंदूंची कीं किरिस्तांवांची, फोंड्याची कीं बारदेसची, साष्टीची कीं पेडणेंची, हेंही ठरविलें पाहिजे.

कोंकणीवाद्यांनी एक गोष्ट निश्चित लक्षांत ठेवावी की, गोव्यांत मराठीचें मूळ इतकें खोल गेलें आहे कीं, कितीही प्रयत्न केला तरी तें आतां उपटून काढणें कदापि शक्य होणार नाहीं. तसा विचारही मनांत आणतां कामा नये. आतां प्रश्न हा कीं, सरकारी दडपण आलें तर? मला वाटतें या लोकशाही राज्यांत कुठल्याही बलिष्ठ सरकारालाही जनतेच्या इच्छेविरुद्ध कांहींच करतां येणें शक्य होणार नाहीं. कदाचित् तसा कांहीं प्रयत्न झाला तर ती एक फार मोठी दुर्दैवाची घटना ठरेल. जनतेंत त्याची प्रतिक्रिया होईल. आणि त्यामुळें धोकादायक परिस्थिती निर्माण होईल. परकी राजवटींतही जी मराठी सर्व शक्ति पणाला लावून जिवंत ठेवली गेली ती मराठी स्वातंत्र्यांत नष्ट होण्याचा प्रसंग आला तर स्वातंत्र्य हा एक शाप ठरेल. परंतु तसें कांहीं होणार नाहीं आणि हा प्रश्न गोडीगुलाबीनें सुटेल, अशी मला आशा आहे.

मला कोंकणीवाद्यांना अत्यंत प्रेमानें असें सुचवावेंसें वाटतें कीं, त्यांनी तूर्त हिंदुसमाजाचा नाद सोडून हा कोंकणीचा प्रयोग प्रथम ख्रिस्ती समाजांत करून पहावा. ख्रिस्ती बहुसंख्य असलेल्या गांवांत कोंकणी शाळा काढाव्या, तिचा प्रसार करावा. मात्र या लोकांना देवनागरी लिपींत कोंकणी शिकवावी आणि त्याचा परिणाम काय होतो तें पहावें. एकाच बाणानें दोन मारल्यासारखें होईल. कोंकणीचेंही कार्य होईल, मराठीचीही सेवा नाहींतर कोंकणीवादी म्हणतातच कीं आमच्या मनांत मराठीबद्दल द्वेष मुळींच नाही. तरी प्रयोग जरूर करून पहावा.

दुसरें, भाषिक प्रश्न आणि राजकीय प्रश्न यांची गल्लत होऊं देतां नये. गोव्यांत मराठी भाषेला सरकारी मान्यता मिळणें म्हणजे महाराष्ट्रांत विलीनीकरण होणें असें त्याचें समीकरण करतां कामा गोवा आज केंद्रशासित आहे. आणि यापुढें तो कांहीं काल तसाच इष्टही आहे. संक्रमणकालांतील सर्व अनुभव जमेस धरून प्रचलित सर्व बाजूंचा अभ्यास करून गोवा महाराष्ट्रांत विलीन व्हावा, कीं संघराज्यांत स्वायत्त घटक म्हणून स्वतंत्र रहावा, हें गोव्याच्या ठरवावयाचें आहे. अर्थात् याचें उत्तर एक भविष्यकालच देईल. त्याचा निर्णय घेणें शक्य आणि योग्यही होणार नाहीं. मात्र म्हैसूर विलीन होण्याचा प्रश्नच उपस्थित होत नाहीं. तसा विचारसुद्धां वदतोव्याघात ठरेल. शेवटीं, माझे विचार व्यक्त केल्यानंतर व या सर्व बाजू हाताळल्यानंतर मला अत्यंत कळकळीनें अशी विनंती करा आहे कीं, या उभय वाद्यांपैकीं कांहीं विचारवंतांनी एका प्लॅटफॉर्मवर एक लहानशी गोलमेज परिषद भरवावी, तिथें बसून विचारांची देव करावी. उभय बाजूंचा दृष्टिकोन एकमेकांना पटविण्याचा प्रयत्न आणि त्यांतून कांहींतरी एकवाक्यता निर्माण करावी. या कार्यांत अल्पमतीशक्तीप्रमाणें शक्य ती सेवा करण्यास मी तयार आहें. पुन्हा ही कीं, या प्रश्नाबाबत कांहींतरी लौकर तडजोड घडवून दुहीच्या खड्ड्याकडे नेणारा हा कोंकणी-मराठी वाद एकदांचा थांब

वामन शिवराम कुंडईकर
कुंडई – गोवा.

पुस्तिके वांगडा तांणी म्हाका एक चीट बरयल्ली, 'यावर आपला कळविल्यास फार आभारी होईन' ह्या अर्थाची.

हांवें तांकां जाप बरयल्ली तिची एक प्रत म्हज्या कागद-पत्रां तरी आसा. हाताक लागूंक ना. लागतली एक दीस. पुणून म्हाक आसा ते प्रमाण हांवें तांकां अशें बरयल्लें–

'कोंकणी मराठी वाद हो वयल्या वयल्यान जरूय भाशीक दिसलो तरूय तो भाशीक न्हय. मुदलांत हो वाद राजकी. कित शेंकड्यां उपरांत बंदेपणांतल्यान मेकळें जाल्ल्या गोंयाक राजकारभार धनीपणान चलोवपाची संद मेळ्ळ्या ती कांय गोंयका महाराष्ट्रांत विलीन करूंक जाय' अशें म्हणून ना करूंक मुखार आमी तांचे आड झुजतात. एका बंदेपणांतल्यान मेकळें जाल्ल्या दुसऱ्या बंदेपणांत घालपाक मुखार सरप हाचेसारकीं कर्मकट्टेपण नात अशें जांकां दिसता तांकां आयज तुमी 'कोंकणीवादी' ह्या वळखतात. आनी 'ह्या न्हय जाल्यार दुसऱ्या, पुणून खंयच्याय बंदेपणांत' रावंक सोदतल्यांक तुमी मराठीवादी म्हणटात. दोनूय लोकां मजगतचो हो फरक तुमच्या लक्षांत आयला अशें तुमच्य वयल्यान दिसना. म्हाका केन्ना केन्ना अजाप जाता – 'आमची भास म्हळी जाल्यार तुमकां महाराष्ट्र वेगळे रावंक केन्नाच दिवचो ना सत्य तुमच्या लक्षांत कशें येना? इतले भोळे-भावार्थी लोक तुमी? भास मराठी म्हणटल्या गोंयकारां मदीं गोंय महाराष्ट्रांत वचूंक तें वेगळें रावंक जाय अशें म्हणपी कांय जाण आसात हें तुमव आसा मू? दोन नांवां घेतां. एक, प्रो. विनायक म्हात्मे हांचें पचीबाब सरदेसाय हांचें. म्हात्म्यांचो हांव एक विद्यार्थी आनी

यम्हाका दोगांय विशीं सुमारा भायर आदर. तांकांय ही सादी गजाल …हें पळोवन म्हाका अजाप दिसता. 'गोंय महाराष्ट्रांत येवंक जाय, …, गोंयची भास मराठी' अशें पुराय महाराष्ट्र एका ताळ्यान म्हणपाक …हें पळेतकूच 'गोंयची भास मराठी निखालूस न्हय, गोंयची भास …आनी कोंकणी मराठीची बोली न्हय' अशें आमकां (जांकां गोंय …लें विल्लें जाय तांकां) म्हणचेंच पडटलें. खरो वाद तो हो. ह्या वादांत …मन्वय' कशे घडोवन हाडटले ?'

…हीवाप घाडले उपरांत एक ससक गेलां जातलें, पचीबाब एक दीस …ही वन आमगेर आयले आनी 'चल, तुका शांबारावान आपयला' अशें …हाका रायबंदरा शांबारावांसरीं घेवन गेले. शांबारावां म्हऱ्यांत वामनबाब …यानंदबाब (बांदोडकार) हांकां पळोवन वागाचे घोलींत पाविल्लेवरी …दिसलें. आनी नाय म्हळ्यार हांव मात्सो काचाबूल जालों. 'तुजें …बाक बरयल्लें पत्र आमी वाचलां' अशी सुरवात करून तांणी कोंकणी …ळी भास न्हय, खानदेशी, विदर्भी, अहिराणी ह्या बोलयां सारकी मराठीचीच ती एक बोली… ती वाडपाची ना. ते भायर, तुमी जांचो आधार घेवन ही चळवळ चलयतात ते किरिस्तांव ती केन्नाच मानून घेवपाचे नात… मानलीय जाल्यार देवनागरी लिपी कशीच घेवपाचे नात' अशें कितें कितें म्हाका समजावन सांगलें. पुणून, निमाणें म्हळें, समज गोंय महाराष्ट्रांत घालचे नात अशें आमी तुमकां आश्वासन दिलें जाल्यार तुमी मराठीचो विरोध बंद करतले व्हय ?

हांवें म्हळें, 'तुमचें आंश्वासन कित्याक उपकारता ? महाराष्ट्राचें मेळूंक जाय… तें केन्नाच मेळपाचें ना… दुसरें, मराठीचो विरोध आमी भास म्हूण केन्नाच करूंक ना. विरोध आसा तो मराठी नांवाच्या हत्याराचो… जें गोंयचें वेगळेंपण ना करपाक भायर सरलां…'

म्हजें सोंपुकूच नाशिल्लें. बांदोडकार 'मागीर मेळटां' म्हूण सांगून उठून गेले.

कोंकणी मराठी समन्वयाच्या पयल्या यत्नाची ही कथा हांगा सोंपता.

— र. के.

साहित्य नियाळ

‘साहित्य-स्वाध्याय’

प्रियदर्शनी तडकोडकार

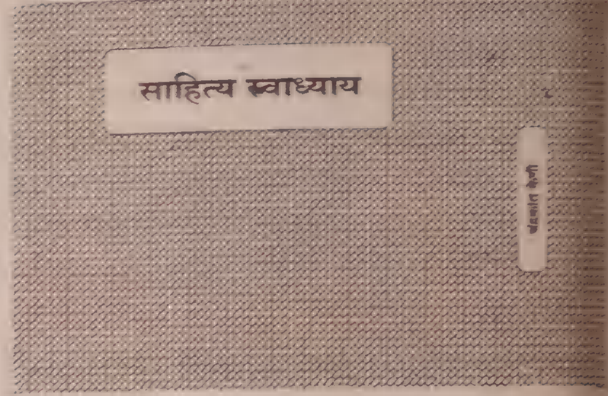
चंद्रकांत केणींच्या ‘साहित्य-स्वाध्याय’ ह्या कुळागर प्रकाशनाच्या पुस्तकान कोंकणी वैचारिक साहित्यांत मोलाची भर घाल्या. तशें पळोवंक गेल्यार कोंकणींत साहित्यशास्त्राचेर वा साहित्या विशिंच्या प्रस्नांचेर गंभिरतायेन बरप चडशें जावंक ना. ‘कथाशिल्प’, ‘आस्वादन’, ‘कोंकणी समीक्षण : तत्त्व आनी प्रयोग’ सारकेलीं कांय भोव थोडीं पुस्तकां सोडलीं जाल्यार आजून तरी असले तरेच्या विशयाचेर जावपाक जाय आशिल्लें तितलें बरप जायना. साहित्याचेर भासाभास जाता. पूण ताच्या सिद्धांतांचेर गंभिरतायेन विचार करप आनी ते लेख पुस्तका रुपान उजवाडाक हाडप अशें व्हडलेंशें जायना. अशा वेळार ‘साहित्य शास्त्रावेले ग्रंथ वाचून ते शिकचे परस हांवें साहित्याची म्हजे नदरेन चिकित्सा सुरू केली. त्या प्रयत्नांचें हें फळ’ अशी प्रामाणिक कबुली दिवपी चंद्रकांत केणींचें हें पुस्तक गंभीर साहित्य-समीक्षणाच्या मळार आपणाखातीर एक वेगळी सुवात जोडटा हातूंत दुबाव ना.

लेखकान म्हळां तेप्रमाण ह्या पुस्तकांत साबार तरांचे साहित्या संबंधिचे विशय आयल्यात. ९६ पानांच्या ह्या आटोपशीर पुस्तकांत वट्ट १५ लेख आसात ते साहित्याच्या वेगळ्या वेगळ्या प्रकारांचेर, तांच्या तत्त्वांचेर आनी सिद्धांतांचेर आदारून. सुरवेच्या ‘दोन उतरां’नी बरोवप्यान ह्या लेखनाविशिंची आपणाली भुमिका मांडल्या आनी ‘बंधनमुक्ती ही साहित्य सर्जनाची पूर्व अट’ अशें म्हणून ‘बऱ्या साहित्याचो कस ना जाल्यार ताच्या तंत्रामंत्राची फास्की थारावपाचो यत्न करप पिशेपणाचें जातलें’ असो विचार मांडला. घडये तंत्राचीं पुस्तकां वाचून मंत्र मेळोवपा फाटल्यान लागिल्ल्या नवोदितांक पळोवन तांणी हो विचार मांडला जावंये.

‘साहित्य’ ह्या पयल्या लेखांत साहित्याची आपले पद्धतीन व्याख्या करून बरोवप्यान वाचनाचें आनी पुस्तकांचें, मनशाचे जिणेंतलें म्हत्व सांगलां. ‘भास हो साहित्याचो प्राण’ अशें ह्या लेखांत केणी म्हणटात तेन्ना संस्कृत आलंकारिकांनी काव्याच्या आंगांकच काव्याचो प्राण, आत्मो म्हळां ताचीय याद जालेबगर रावना.

‘लेखक आनी ताचें अणभवविश्व’ हो तसोच, नव्या लेखकान घडटा त्या गजालिंचें जाणविकायेन भान दवरूंक जाय हें सांगपी लेख. कलाकाराक निखटी प्रतिभा आसून भागना. तिचो योग्य तो आविश्कार जावंचे खातीर फावो ते साधनेची आनी अभ्यासाची – यत्नांचीय – जोड तिका दिवपाक जाय. त्याच सांगातान आपणालें अणभवविश्व समृद्ध करपाखातीर लेखकान मनाचे दोळे सदांच उकते दवरूंक जाय, हो विचार साद्यो साद्यो आनी दिसपट्टे जिणेंतल्यो देखी, प्रतिमा घेवन तांणी पटोवन दिला. रुपांतर हें साहित्य-साधनेंतलें एक सपण. जांची प्रतिभा आपणाल्या अणभवाक योग्य ती अभिव्यक्ती दिवंक पावना तांणी हाची साधना करून आपणाभितर तशी कळाशी हाडची. पूण आपूण स्वतंत्रतायेन बरयतना दुसऱ्याचें निखटें अनुकरणच करचें न्हय अशेंय ह्या लेखांत ते सांगतात.

साहित्याक जिणेपासून वेगळावप भोव कठीण. देखून लेखक ज्या समाजांत, वातावरणांत, वाठारांत वावुरता ते भुंयेचो आनी भोंवतणचो ताचेर

जाल्लो परिणाम आनी संस्कार ताच्या साहित्यांत ‘पडबिंबता’. दे जिणेसावन वेगळें उरिल्लें साहित्य निखटो कल्पनाविलासाचो खेळ कृत्रिम जातलें. जाल्यार ते जिणेंत एकरूप जाल्लें साहित्य जिणेचें जावन अजरांवर जाता. हो विचार ‘साहित्याक मातयेचो वास’ ह्या आधार जाला. कोंकणी साहित्याचें वेगळेपण ताच्या मातयेच्या वासांत ‘साहित्य हें जितलें थळावें तितलें तें संवसारीक जावंक पावता – साहित्यांत भारतियत्वाचो अंश आसता तेंच साहित्य भारताचें जावंक पावता’ अशें हांगा केणीबाब बरयतात.

‘शाश्वत कितें ?’ आनी ‘साहित्याची जीवसाण’ हे दोन लेख बरोवप्या वाचनाच्या व्यासंगाची वळख करून दितात. खरें काव्य / साहित्य उडयलें, उदकांत बुडयलें म्हूण ना जायना. तें लोकांल्या काळजांत उरिल्लें आसता. आनी हेच कसवटणेचेर जायत्या कवी/लेखकांचीं तिगून उरल्यांत. हें संवसारीक मळावेल्या नव्या/पोरण्या देखिंनी सांगता. पिंडान पत्रकार जाल्ल्यान परकी साहित्याचो व्यासंग करतना साहित्याभायर राष्ट्रांचे, संस्कृतायेचे इतिहास, विज्ञानीक मळावेले सोद नदरे पोंदच्यान घाल्ल्यान थंयचे संदर्भ दिवपाफाटली सहजताय जा हें खरें आसलें जाल्यारय ह्या लेखांचें स्वरूप टिपणी कशेंच उरलां.

‘ललित साहित्य’ हो ह्या पुस्तकांतलो सगळ्यांत व्हडलो लेख. साहित्य ह्या उतराचेर विस्कटावणे सावन, ललीत साहित्य म्हळ्यार हाचे संबंदिच्यो व्याख्या आनी ताचें वेगळेपणय सांगलां. ललीत लेखक जशी सर्जनशक्त आसची पडटा तशीच सर्जक कल्पनाशक्त वाचप्यां आसची पडटा. साहित्याचे हेतू सांगतना भारतीय साहित्यशास्त्रान सांगि हेर हेतूंपरसय निखटो आनंद दिवप हो एकमेव हेत बरोवप्यान हांगा सां जिणेंतले दोन रस निर्मप इतलेंच ललीत साहित्याचें काम अशें ताचें कार्यक्षेत्रय सीमित करून दवरलां. सौंदर्य हो साहित्याचो एक पूण हो धर्म आकाराच्या सुमेळांतल्यान येता हें सांगपाक लेखक वि ना. ह्याच लेखांत ललीत साहित्याची भास कशी आसपाक जाय हा भासाभास केल्या. ‘निबंद आनी लघुनिबंद’ ह्या परिच्छेदांत ह्या दोन सा प्रकारांविशीं चर्चा केल्या. आनी कोंकणी ललीत साहित्याचेर नदर भोंव ताच्या प्रवाहांत ‘अंतरां’ (gaps) आसात म्हणपाचें दाखयलां. लोकसाहि दायज आसुनूय कोंकणींत अक्षर-साहित्य ना हें सांगपाची धिटाय दिसता. ह्याच लेखांत बरोवपी साबार साहित्यप्रकारांचो ताळेबंद घेता,

वर्चा करता पूण शास्त्रीक नदरेन ताचे सिद्धांत मात खंयच मांडना. समीक्षा विचारांत लेखकाच्या चरित्राचोय विचार ताचे कृतिचेर ...च्या वेळार करतात ही गजाल केणी विसरूंक नात. देखून ह्याच ... लेखकाच्या चरित्रा'वेल्या वेगळ्या परिच्छेदाचोय तांणी आसपाव ...यिड, युंग ह्या मानसशास्त्रज्ञांच्या सांगातान हो विचार साहित्यचर्चेंत ...गलो आनी उपरांत तोच दृष्टिकोण योग्य थारावपी अतितायेची ... कांय समिक्षकांनी घेतली. हाचे अनिश्ट परिणाम साहित्य निर्मणेचेर ...मीक्षण लेखनाचेरय जाले. कोंकणी साहित्याक ह्या विचाराची बादा ...म्हूण घडये 'कलेचें मोल कलाकाराच्या चारित्र्यावयल्यान थारावप ...तलें' असो निश्कर्श वा म्हणुंया, अशी शिटकावणी ह्या लेखाचे ...डेन दिल्या. ललीत वाङ्मयाच्या कलात्मक मुल्यांविशिंचो विचार ...लीत वाङ्मयाचे निरोगी वाडीक सदांच हातभार लायताच पूण ...नच ललीत वाङ्मयाच्या व्यवच्छेदक लक्षणांचोय सोद घेवप शक्य ...नी ताच्या साबार घटकांचीय मुळासावन खरीक वचून तपासणी ... पावता. वयर उल्लेख केल्ल्या कांय लेखांतल्यान चंद्रकांत केणी ...हित्यांतल्या कांय सिद्धांतांचेर सोप्या उतरांनी आपणालीं मतां ...त. आयज कोंकणी साहित्य आनी समीक्षाय ज्या मोडणार उबीं ...थंयच्यान फाटीं पळयल्यार कांय गजाली लक्षांत येतात. भारतीय ...साहित्य निर्मणेचो वावर ज्या काळांत चलतालो तेन्ना कोंकणी ...पणाल्या अस्तित्वा खातीर झुजताली. हेंच अस्तित्व सांबाळपा ...तिका हो वेळ मेरेन झुजचें पडलें. देखून हेर भासांनी समाजाचे ...ण साहित्य निर्मणी जाताली. तशेंच समाजान उत्पन्न केल्ल्या कांय ... विचार मंथन जातालें. ताका लागून साहित्याच्या हेतू सावन ...डारा मेरेनचे साबार प्रस्न वेगळ्या वेगळ्या आंगांनी तर्जून पळोवपाची ...थंय जाली. हे प्रक्रियेंत जायत्यो साहित्यिक गजाली वादांच्या ...त घुस्पटून असाहित्यीक जाल्यो. क्रिया-प्रतिक्रियांचें मोड येवन ... साहित्य निर्मणेंत खंड पडलो ना. ह्या साबारांची नोंद 'कोंकणी ...च्या फुडारांत' ह्या लेखान घेतल्या. हांगा लेखकान कोंकणीच्या ... आड येवपी कांय गजालिंचें दिग्दर्शन केलां. पूण ताका वादाचें ...येवंक दिवंक ना. हाचें कारण घडये, ह्या लेखांच्यो कांय स्वयंसिद्ध ...र्यादा आसात. ज्या उद्देश्यान ह्या लेखांचें लेखन केलां तांतुंतल्यान ...दा सिद्ध जातात. ते म्हणटात, 'विशय थारावन हें पुस्तक बरोवंक ..., संमेलनांनी, शिबिरां आनी कृतीसत्रांनी वा नेमाळ्याच्या संपादकांनी ... दिले त्या विशयांचेर जे मुद्दे बरोवन काडिल्ले तांचेंच हें संकलन'. ...क वा शिबिरार्थींक मार्गदर्शन करपाच्या उद्देशान बरयल्ल्यान ह्या ...खूब म्हळ्यार खुबूच सोंपेपण लाबलां. आनी वाङ्मया संबंधी निर्णायक ...प तशें शक्य नाशिल्ल्यान कांय कडेन निखटीं विधानांच केल्लीं ...ता.

...यांचेर नदर भोंवडायल्यार आनीक एक गजाल नदरेंत भरता ती ..., हातुंतले चडशे लेख कथा ह्या साहित्य-प्रकाराकडेन संबंधीत ... लेखकाचो पिंड कथाकाराचो आशिल्ल्यान हें घडप सभावीक. ...णी साहित्याच्या मळार हेर खंयच्याय प्रकारापरस कथा हो प्रकार ...रान फुलता देखून म्हालगड्या कथाकारान नवोदीत कथाकारांक ... करप तितलेंच गरजेचें हे भुमिकेंतल्यान तशें जालां जावंये.

...त छंद', 'आत्मकथात्मक कादंबरी', 'कोंकणी कथा-कविता' अशे ...ख कविंच्या वावराची दखल घेवपी म्हूण आयल्यात. पूण ते बरयल्यात ...ह्या मळाचेर अधिकार ना ही प्रांजळ भुमिका घेवनूच ! पूण वाङ्मयाच्या ...रांत उप्रासपी प्रस्नांचो आस्थेवाईकपणान विचार करुनूच.

...पुस्तकांतले लेख दोन तरांनी वांटून गेल्यात अशें दिसता. एक ...श्ट वा समाजनिश्ट विशयावेले आनी दुसरे व्यक्तिनिश्ट वा आत्मलक्षी विशयावेले. भौशीक (जनरल) प्रस्न घेवन तांचें विवेचन बरोवप्यान सोप्या देखिंनी, सदांच्या वेव्हारांत मेळटात तश्या प्रतिमावळींतल्यान केलां. आयच्या कोंकणी साहित्याक नदरेमुखार दवरून केल्ल्या विवेचनाचे लेख पयले तरेंत येतात जाल्यार साहित्याच्या आदारान आनी नितिचे भुमिकेच्या आदारान तांची विस्कावणी केल्ले लेख दुसरे तरेंत येतात. साहित्याचे निर्मणेक प्रेरक पोसवण दिवपी, आश्वासक अशें तांचें स्वरूप आसा.

दुसऱ्या प्रकारांतले लेख – 'म्हज्या कथांचीं पात्रां', 'कला आनी अश्लीलपण', 'कथेची साधना', 'परकाया प्रवेश' – हे वाचतना एक गजाल सातत्यान जाणवता ती म्हळ्यार लेखकाची तटस्थताय. आपणाल्या साहित्याचेर तांणी जशें बरयलां तशेंच आपणाचेर आयिल्ल्या कांय आळांविशींय बरयलां. पूण तें बरयतना जी अलिप्तताय वा जो संयम हांगा लेखकान धरला तो पळयतकच एक परात्मभावना कोंकणी साहित्यांत मूळ धरूंक लागल्या काय कितें असो प्रस्न उप्रासता.

परात्मभावना म्हळ्यार एलिनेशन. मूळ जर्मन आशिल्ल्या ह्या उतराक इंग्लेजींत एलिनेशन आनी सेल्फ एलिनेशन अशो दोन संज्ञा पर्याय म्हूण येतात. तांतल्या सेल्फ एलिनेशनाविशीं अदीक जाणून घेवप हांगा योग्य थारतलें. हाचें कारण कोंकणींत कांय गंभीर वैचारीक बरप करपी लेखकांमदीं हाचो प्रादुर्भाव जाल्लेवरी दिसपाक लागला. ह्या पुस्तकांतय तो नदरेक पडिल्ल्यान ताचेविशीं अदीक जाणप समा जातलें. सेल्फ एलिनेशन हे संकल्पनेचो वापर गिन्यानाच्या वेगळया वेगळ्या मळांचेर – देखीक, तत्वगिन्यानी, समाजशास्त्रीय, मानसशास्त्रीय, साहित्यीक बी – केल्लो आसा. ह्या मळांचेर हे संकल्पनेचो वापर जातना तिका वेगळे वेगळे अर्थ मेळटात हें खरें आसल्यारूय 'एके वस्तूक दुसरे वस्तू सावन वा एका मनशाक दुसऱ्या मनशा सावन परकी करपी खंयचीय कृती/करणी वा तिचो परिणाम म्हळ्यार परात्मता' अशी सर्वसादारण व्याख्या मेळटा. आनी एखाद्री व्यक्ती परात्म जावप म्हळ्यार ती कित्यासावन तरी पैसावप, वेगळी जावप हो बोध जाता. मनीस आपणाल्या भायल्या संवसारा सावन पयस जाता तसो तो निजा सावनय परात्म जावंक शकता. हीच भावना 'साहित्य-स्वाध्यायां'त चंद्रकांत केणी हांणी बाळगिल्या अशें तांतल्या आपणाल्या लेखांविशीं, सृजनाविशीं, अणभवाविशीं बरयल्ल्या लेखांतल्यान दिसता.

परात्मता ही नॉर्मल व्यक्तिची मनस्थिती आशिल्ल्यान ती व्यक्ती, तिचो समाज आनी संस्कृतायेसावन परकी जाल्ली आसता. ती तांचेकडेन परकेपणान पळयता. ही ग्विननेट्लर हांची व्याख्या मात्शी बदलून केणींचो साहित्याकडेन पळोवपाचो दृष्टीकोण हांगा कसो परात्मच जाला तें दाखोवन दिवं येता. परात्मता ही संकल्पना सगळ्यांत पयलीं तत्वगिन्यानांत हेगेल हांणी मांडली. तत्त्वगिन्यानाचे नदरेन परात्मतायेचो अर्थ मनशाचें/वस्तुचें निजाच्या मूळ स्वरूपासावन विमुक्त/वेगळें जावप असो आसा. तशेंच स्व सावन पयस वचपा बरोबरच हेर मनशां, वस्तू, सैम हांचे सावनय पैसावप असो जाता. लेखकय बी आपणाली कृती सिद्ध केली म्हणटकच ते कृतीविशीं परात्मभावच बाळगून आसता. देखून आपणाले कृतिचें तो तटस्थतायेन विश्लेशण करूंक पावता.

चंद्रकांत केणी हांच्या 'अबुद्ध मोग', 'हिप्पी चली' ह्या कथांचेर अश्लिलतायेचो आळ घेवपी वाचपी तांकां मेळटा आनी ताणें उक्तायल्ल्या मताचेर बरोवपी जे विचार उकते करता ते सनातन काळासावन कलेच्या संबंदांत निर्माण जाल्ल्या प्रस्नांक नदरे सामकार दवरून. कलेचें सृजन करतना सर्जक तिचे सावन निर्मळ, नितळ आनंद मेळचो ह्या उद्देशान ती रचता. पूण ताच्या निर्मळ हेता फाटल्यान रसिकाक देहभान विसरूंक लावपी, तन्मय जावंक लावपी अणभव आयलोना जाल्यार रसिकाक रसभंग जाल्ल्याचो अणभव येता. ताच्यो विकृती चाळवल्यो जाल्यार ती कृती

अश्लील थारू येता. हाचोच अर्थ अश्लिलता ही पळोवप्याचे नदरेंत आसता. तिका लागून तो निर्मळ आनंद भोगूंक पावना. 'कला आनी अश्लीलपण हो खूब पोरणो आनी एका अर्थान सनातन वाद. श्लील आनी अश्लील हांचेमदलें अंतर इतलें थोडें आनी दोगांकय जोडपी धागे इतले तलम की एका मनशाक जें अश्लील दिसता तें दुसऱ्याक वास्तव दिसूं येता' अशें म्हणून लेखक एके परात्म भावनेन आपणाल्या ह्या साबार अणभवांकडेन पळयता आनी कलेंत जें विसंगत वा बेसूर आसता तें अश्लिलच थारता असो निवाडोय एके परात्म भावनेन दिता अशें दिसता.

कोंकणींत आयज साहित्यशास्त्राचेर, समीक्षा आनी हेर आंगांचेर साहित्य-निर्मणी जावपाची सामकी गरज आसा. पूण ती निर्मणी ज्या प्रमाणांत जावंक जाय तशी जायना. साहित्याचें समिक्षा हें आंग उपेक्षित उरलांच. ते भायर, जें बरप चलता ताकाच समिक्षा म्हूण पाचारपाची पद्धत रूढ जावपाक लागल्या. समिक्षा हें उतर तशें पळयल्यार पसरट आनी बोथटय. ह्या उतराचो विग्रह केल्यार तें सम्यक + ईक्षा अशें सिद्ध जाता. म्हळ्यारूच, जतनायेन, यथार्थतायेन आनी बरे तरेन पूण समतोलान कृतिकडेन पळोवप म्हळ्यार तिची समिक्षा करप. कृतिंकडेन हे तरेन पळोवपाची ही क्रिया खरें पळोवक गेल्यार सचेतन. पूण आयज केन्ना केन्ना तशें पळोवप जायना. चंद्रकांत केणी हांच्या 'साहित्य स्वाध्यायां'त ही निर्जीवसाण ना. हाचें कारण, तांणी आपणाल्या लेखनाच्या मळावेल्या अणभवाचे फाटभुंयेचेर साहित्यांतलीं कांय मुल्यां तपासपाचो तांचे परीन येत्न केला. तशें करतना तांणी तांच्या सभावाक मानवता तशी अलिप्ततायेची/परात्मतायेची भुमिकाय घेतल्या, तिचीय बसका समजून घेवचेलो यत्न करपाक जाय.

पत्रकाराचो पिंड आनी वेवसाय आशिल्ले केणी 'धर्तरी अजून जियेताली' सावन 'जंय वता थंय' मेरेनचे पांच कथांझेले, 'एकलो एकसुरो' सावन 'बर्मी दीस' मेरेनच्यो पांच नवलिका, 'बिम्बां पडबिंबां', 'आपालिपा' सारके ललित लेखांचे दोन झेले, कथिका सारको साहित्य प्रकार आनी वेगळ्या वेगळ्या साहित्य प्रकारांचीं पांच संपादीत पुस्तकां आपल्या नांवाचेर दवरून आसात. साहित्य प्रकारांच्या साबार लेखनाचो अणभव घेवन जातकच आतां साहित्या विशिंच्या गंभीर विचाराविशीं लेखन करपाच्या तांच्या ह्या प्रयत्नाक एक खास अर्थ लावं येता. विशय थारावन बरोवंक नाशिल्ल्या ह्या लेखनाक एक खोल आनी खरीक वचून घेतिल्ल्या सोदाची, परिणामत: चिंतनाची तितलीच समर्थ बसका आसा हें विसरूंक येना. आपले, साहित्याविशिंचे विचार मांडटना लेखक स्वत:चे सृजनप्रक्रियेचो जसो आदार घेता तसोच तो तातुंतल्यो देखीय घेता. आनी गंभिरतायेचो आव हाडिनासतना सहजतायेन केल्लें गंभीर विशयावेलें विवेचन अशें ताचें पडबिंब वाचप्यांचेर पडटा. ह्या पुराय पुस्तकाची विशेशताय म्हळ्यार साहित्यशास्त्रांतलीं मौलीक तत्वां खंयच क्लिश्ट जायनासतना तांणी मांडल्यांत.

साहित्याच्या स्वरुपा सांगातान ताचे निर्मणे फाटली प्रेरणा बदलता, उद्दिश्टांय बदलतात. देखूनच ताचे मोलावणेचो विचार नव्यान करपाची गरज आसता. साहित्याचे मोलावणेचे चालंत मानदंड कालबाह्य, अर्थहीन आनी अर्दकुटे थारावपी साहित्य दर काळागणीक जाता. देखून नवे मानदंड तयार करचेली गरज आसता. नवे केळमे किल्लयतात तशे समिक्षेच्या मळावेले सकस केळमे किल्लोवपाची स्फूर्त ह्या पुस्तकान मुजरत दिल्या. अशा पुस्तकाक येवकार मेळटलो हातूंत म्हाका इल्लोय दुबाव ना.

साहित्य स्वाध्याय
चंद्रकांत केणी
कुळागर प्रकाशन १९९६
पानां: ९६, मोल: रु. ६०/-

पोंच

काशिक म्हणचेंच पड्टा
(कवितां झेलो)
काशिनाथ शांबा लोलयेकार
ब्र प्रकाशन, थिवी, १९९७
पानां: ७८
मोल: ५५ रुपया

अंतरनाद
(कवितां झेलो)
शरतचंद्र शेणै, कोची, १९९७
पानां: ९०
मोल: ५० रुपया

DIRECTORATE OF EDUCATION

GOVT. OF GOA

MARCHING AHEAD TOWARDS THE ACHIEVEMENT OF

1. Implementation of Goa Compulsory Education Act, 1995.
2. Universalisation of Elementary Education 100% coverage.
3. Incentives to school going children (primary level) in form of free textbooks, free uniforms, notebooks, raincoats etc.
4. Monthly 3 kg. free distribution of rice to all children (primary level) under the Prime Minister's Scheme.
5. Equipping of schools under Operation Black Board Programme.
6. Strengthening of District Institute of Education & Training at Porvorim in order to upgrade the training programme of in-service primary school teachers.
7. Establishment of State Council of Education Research and Training.
8. Extensive Teacher Training Programme.
9. Vocationalisation of Education.
10. Attainment of 100% Literacy.
11. Implementation of Goa Library Act, 1995.

DIRECTOR OF EDUCATION

PANAJI – GOA

RURAL DEVELOPMENT AGENCY GOA

Rural Youth in the age of 18 to 35 years are imparted training in vocational courses with the main aim of giving them self employment, specially in trades like automobile mechanic, welder, turner, fitter, mechanist, wireman, carpentry, masonry, plumbing, nursery, typewriting, doll making, fibre work, batik printing, wall hangings, carpets, tailoring and embroidery and computer technology.

- ☐ Financial assistance to farmers, for minor irrigation, purchase of improved implements, work animals and bullock carts as also for allied activities like dairy, goat rearing, fisheries.
- ☐ Financial assistance for non agricultural activities like industries, services and business.
- ☐ Higher subsidy of Rs. 7500/- to individual rural youth, VIIIth passed or failed, for taking up different I.S.B. activities.
- ☐ Group loaning cum higher subsidy to rural youth for different economic activities.
- ☐ Development of women and children in rural areas (DWCRA) provides women with opportunities of self employment on a sustained basis.

The assistance available to the group is of Rs. 25,000/- as a one time grant.

All the above programmes are meant for the rural poor who are living below the poverty line.

For further details, you may please contact the nearest Block Development Officer or the Office of the Rural Development Agency, Panaji-Goa.

Issued by

THE RURAL DEVELOPMENT AGENCY

GOA